

Львівський державний університет внутрішніх справ
Міністерство внутрішніх справ України
Національний університет «Львівська політехніка»
Міністерство освіти і науки України

Кваліфікаційна наукова праця
на правах рукопису

РОМАНЦОВА СВІТЛАНА ВАСИЛІВНА

УДК 343.541(477)

ДИСЕРТАЦІЯ

**ЗАПОБІГАННЯ СЕКСУАЛЬНОМУ НАСИЛЬСТВУ
ЩОДО ДІТЕЙ В УКРАЇНІ**

12.00.08 – кримінальне право та криминологія;
кримінально-виконавче право

Подається на здобуття наукового ступеня кандидата юридичних наук

Дисертація містить результати власних досліджень. Використання ідей,
результатів і текстів інших авторів мають посилання на відповідне джерело

_____ С. В. Романцова

Науковий керівник: **Гумін Олексій Михайлович**, доктор юридичних наук,
професор

Львів–2018

АНОТАЦІЯ

Романцова С. В. Запобігання сексуальному насильству щодо дітей в Україні. – Кваліфікаційна наукова праця на правах рукопису.

Дисертація на здобуття наукового ступеня кандидата юридичних наук за спеціальністю 12.00.08 «Кримінальне право та криминологія; кримінально-виконавче право». – Львівський державний університет внутрішніх справ, Національний університет «Львівська політехніка», Львів, 2018.

Дисертація охоплює комплексне розроблення теоретичних засад запобігання сексуальному насильству щодо дітей та формулювання науково обґрунтованих криминологічних рекомендацій, що мають значення для подальшого вдосконалення цього виду юридичної практики в Україні.

У вступі обґрунтовано актуальність обраної теми дисертації, висвітлено ступінь її наукової розробленості, визначено об'єкт і предмет дослідження, його мету та завдання, а також методологічну й емпіричну бази, наведено зв'язок роботи з науковими програмами, планами, темами, розкрито наукову новизну, вказано на практичне значення одержаних результатів та наведено дані щодо їх апробації.

Перший розділ дисертації «Загальні засади дослідження сексуального насильства щодо дітей» складається з трьох підрозділів.

У підрозділі 1.1 «Стан дослідження у криминологічній теорії актуальних проблем сексуального насильства щодо дітей» розглянуто історичні аспекти формування й розвитку поняття сексуального насильства щодо дітей. З'ясовано, що в радянській період проблема сексуального насильства, зокрема щодо дітей, замовчувалася, а заходи запобігання цьому явищу зазвичай не планувалися. У криминологічній теорії сексуальне насильство спочатку розглядалося в контексті жорстокого поводження з дітьми. На сучасному етапі розвитку криминологічних знань сексуальне насильство – окрема глобальна проблематика, що потребує комплексного вирішення. Акцентовано на відсутності міжгалузевого підходу до планування заходів запобігання сексуальному насильству щодо дітей. За результатами огляду сучасного стану розроблення цього питання

у кримінологічній теорії, зокрема, узагальнено висновок про необхідність адекватної кримінально-правової оцінки специфіки проявів сексуального насильства щодо дітей, посилення віктимологічних можливостей запобіжного впливу на прояви сексуального насильства щодо дітей. Констатовано, що окремі аспекти є взагалі недослідженими, а позиції авторів щодо окресленого питання – суперечливими, що не сприяє на практиці запобіганню сексуальному насильству щодо дітей.

У підрозділі 1.2 *«Поняття сексуального насильства щодо дітей»* розкрито зміст термінів «насильство», «сексуальна агресія», «сексуальні зловживання» тощо. Констатовано, що в чинному законодавстві України поняття «сексуальне насильство» вперше закріплено у положеннях Закону України «Про попередження насильства в сім'ї» від 15 листопада 2001 року. Водночас його вчинення не обмежується осередком родини, а специфічні прояви є різними. Проаналізовано наукові дефініції поняття сексуального насильства щодо дітей, охарактеризовано основні ознаки, що відображають його кримінологічний зміст. Запропоновано авторське визначення сексуального насильства як протиправного використання дитини для задоволення сексуальних потреб винного чи інших осіб, що заподіює шкоду її фізичному, психічному здоров'ю, психосексуальному розвитку та перешкоджає подальшій соціалізації.

У підрозділі 1.3 *«Форми проявів сексуального насильства щодо дітей»* розглянуто родові та видові форми проявів сексуального насильства щодо дітей. Проаналізовано класифікацію проявів сексуального насильства щодо дітей (за наявністю (відсутністю) фізичного контакту з дитиною; за сферою, де вчинено сексуальне насильство щодо дитини; за специфікою формопроявів сексуального насильства щодо дитини тощо). Зважаючи на те, що сексуальні стосунки з дитиною є можливим проявом сексуальних девіацій, акцентовано на доцільності виокремлення медичних і юридичних форм проявів сексуального насильства.

Розділ 2 «Кримінологічна характеристика сексуального насильства щодо дітей» складається з трьох підрозділів.

У підрозділі 2.1 *«Кримінологічна характеристика злочинних проявів сексуального насильства щодо дітей»* зауважено на неналежній

інформативності офіційної статистики, підвищеній латентності сексуального насильства щодо дітей в Україні (зазначило 85 % опитаних респондентів), що, зокрема, ускладнює об'єктивну кримінологічну оцінку стану цього явища. Встановлено, що у структурі злочинів проти статевої свободи та статевої недоторканості особи головно відведено місце зґвалтуванням (43,5%), задоволенням статевої пристрасті неприродним способом (30,5%), розбещенням неповнолітніх (20,9%), що опосередковано може свідчити про наявність сексуальних девіацій у осіб, які їх вчиняють. Вивчено поширеність сексуального насильства за регіонами держави, місцем учинення, часом тощо. Проведено порівняльний кримінологічний аналіз окремих злочинних форм сексуального насильства щодо дітей.

У підрозділі 2.2 «Кримінологічна характеристика осіб, які вчинили сексуальне насильство щодо дітей» з'ясовано, що здебільшого мотивом сексуального насильства щодо дітей є задоволення статевої пристрасті (55,5%), тоді як злочинні прояви сексуального насильства щодо дітей, що не належать до категорії статевих, за правило, мають корисливий мотив.

3-поміж осіб, які вчинили сексуальне насильство щодо дитини, 35% – раніше суджені. Узагальнено кримінологічний портрет особи, яка зазвичай вчиняє сексуальне насильство щодо дитини, а саме: особа чоловічої статі у віці 18–35 років, громадянин України, який, за правило, є знайомим чи родичем жертви, непрацюючий, зі середньою чи середньо-спеціальною освітою. У такої особи переважно відсутній постійний сексуальний партнер або ж простежуються певні сексуальні девіації, що здебільшого обумовлює застосування сексуального насильства щодо дитини.

У підрозділі 2.3 «Загальна характеристика дитини-жертви сексуального насильства» розкрито зміст соціально-демографічних, інтелектуальних, морально-психологічних, фізіологічних та інших ознак, що найбільш притаманні дітям-жертвам сексуального насильства. Досліджено механізм їх віктимізації. Удосконалено типологію дітей-жертв сексуального насильства залежно від вікових особливостей їх поведінкових проявів: дитина-жертва з відверто провокуючою поведінкою; дитина-жертва, яка через зовнішні

обставини та всупереч своїй волі потрапила у віктимно небезпечну ситуацію; дитина-умовно добровільна жертва, яка займається проституцією, залучена до порноіндустрії тощо; дитина-жертва фізичного чи психічного примусу; дитина-жертва введення в оману, що опинилася у віктимній ситуації внаслідок застосованого до неї обману чи зловживання довірою, а подекуди й скористання насильником відставання її інтелектуального розвитку. Узагальнено кримінологічні ознаки дітей-жертв сексуального насильства в сім'ї.

Розділ 3 «Система запобігання сексуальному насильству щодо дітей» складається з чотирьох підрозділів.

У підрозділі 3.1 «Кримінологічний аналіз організаційно-правового забезпечення запобігання сексуальному насильству щодо дітей» констатовано, що сучасне організаційно-правове забезпечення запобігання сексуальному насильству щодо дітей в Україні передусім ґрунтується на ратифікованій 27 лютого 1991 р. Верховною Радою України Конвенції про права дитини. Систематизовано напрями, за якими найбільш продуктивно розвивалися організаційно-правові засади запобігання проявам сексуального насильства щодо дітей в Україні. Доведено доцільність подальшого удосконалення організаційно-правового забезпечення на системному рівні та з активнішим залученням до цього процесу громадськості.

У підрозділі 3.2 «Загальносоціальні засади запобігання сексуальному насильству щодо дітей в Україні» визначено пріоритетні сфери застосування заходів загальносоціального характеру у рамках запобігання сексуальному насильству щодо дітей. Запропоновано комплекс соціально-педагогічних, соціально-економічних, соціально-виховних, культурологічних, медико-соціальних та інших загальносоціальних заходів запобігання сексуальному насильству щодо дітей.

У підрозділі 3.3 «Спеціально-кримінологічне запобігання сексуальному насильству щодо дітей в Україні» з'ясовано особливості, які ускладнюють спеціально-кримінологічне запобігання сексуальному насильству щодо дітей. Визначено комплекс першочергових завдань та заходів реалізації спеціально-

кримінологічного запобігання, зокрема у напрямі кримінологічної протидії проявам сексуального насильства щодо дітей, із використанням комп'ютерних технологій і мережі Інтернет. Вказано на недостатність кримінологічного забезпечення запобігання сексуальному насильству щодо дітей за межами осередку сім'ї. Досліджено сучасні форми та методи спеціально-кримінологічного запобігання сексуальному насильству щодо дітей та узагальнено комплексні рекомендації щодо подальшого удосконалення діяльності відповідних суб'єктів. Сформульовано кримінологічні рекомендації щодо методики реалізації «корекційної програми».

У підрозділі 3.4 «Віктимологічний напрям запобігання сексуальному насильству щодо дітей в Україні» доведено, що сервісний метод належить розглядати як базисний метод віктимологічного запобігання сексуальному насильству щодо дітей. Окреслено першочергові завдання віктимологічного напрямку запобігання сексуальному насильству щодо дітей. Підсилено аргументацію про віктимологічну профілактику як центральну ланку у системі віктимологічного впливу на злочинні прояви сексуального характеру щодо дитини. Представлено поетапну модель віктимологічного впливу залежно від стадій розвитку сексуального насильства щодо дитини. Узагальнено комплекси першочергових заходів у рамках ранньої, безпосередньої віктимологічної профілактики та віктимологічної профілактики рецидиву сексуального насильства щодо дитини. Доведено, що в ієрархії методів віктимологічного запобігання провідне місце відведено методу сервісу та визначено його кримінологічний зміст.

За результатами кримінологічного аналізу підтверджено доцільність внесення низки змін та доповнень до положень чинного законодавства України, зокрема до Законів України «Про запобігання та протидію домашньому насильству», «Про органи і служби у справах дітей та спеціальні установи для дітей».

Ключові слова: сексуальне насильство, діти, форми прояву, спеціально-кримінологічне запобігання, віктимологічний вплив, загальносоціальні засади, кримінологічні рекомендації.

ANNOTATION

Romantsova S. V. Prevention of sexual violence against children in Ukraine. – Qualifying scientific work printed as manuscript.

The thesis for the scientific degree of Candidate of Juridical Sciences in speciality 12.00.08 «Criminal Law and Criminology; Criminal Executive Law». – Lviv State University of Internal Affairs MIA of Ukraine, Lviv, 2018.

The dissertation deals with the comprehensive elaboration of theoretical principles of prevention of sexual violence against children and formulation of scientifically grounded criminological recommendations that are important for further improvement of this type of legal practice in Ukraine.

In the introduction, the author substantiates the relevance of the chosen topic of the dissertation; elucidates the degree of its scientific elaboration; determines the object and subject of the study, its purpose and tasks, as well as the methodological and empirical bases, the relationship of the work with scientific programs, plans, themes; reveals the scientific novelty and the practical significance of the obtained results and gives data on their approbation.

The first section of the dissertation «General principles of the study of sexual violence against children» consists of three subdivisions.

In subsection 1.1, «The state of the study of the actual problems of sexual violence against children in the criminological theory», historical aspects of the formation and development of the concept of sexual violence against children are investigated. In particular, it is proved that during the Soviet period the problems of sexual violence against children were concealed, and measures to prevent that phenomenon, as a rule, were not planned. In criminological theory, sexual violence was initially considered in the context of child abuse. At the present stage of development of criminological knowledge, sexual violence is considered as a separate global problem that requires a comprehensive solution. Attention is paid to the lack of an inter-branch approach to planning measures to prevent sexual violence against children. According to the results of the review of the current state of the development of this issue in the criminological theory, it is concluded that there is the need for adequate criminal and legal assessment of the peculiarities

of manifestations of sexual violence against children, enhancement of victimological possibilities of preventive influence on manifestations of sexual violence against children. It is stated that certain aspects have not been investigated at all, and the scientists' standpoints on the above-mentioned issue are controversial, and it does not contribute to the practice of preventing sexual violence against children.

In subsection 1.2, «The concept of sexual violence against children», the meaning of the terms «violence», «sexual aggression», «sexual abuse», etc. is revealed. It is stated that in the first time in the current legislation of Ukraine, the concept of «sexual violence» is embodied in the provisions of the Law of Ukraine «On the Prevention of Domestic Violence» of November 15, 2001. At the same time, its commission is not limited by the family, and its specific manifestations are diverse. The scientific definitions of the concept of sexual violence against children are analyzed, the main features, which reflect the criminological content of this concept, are described. The author proposes the definition of sexual violence as an unlawful use of a child to meet the sexual needs of a perpetrator or other persons, which causes damage to his/her physical, mental health, psychosexual development and hinders further socialization.

In subsection 1.3, «Forms of manifestations of sexual violence against children», generic and specific forms of manifestations of sexual violence against children are examined. Classifications of manifestations of sexual violence against children are analyzed (by the presence (absence) of physical contact with the child, by the area where sexual violence against a child was committed, by the peculiarities of forms that manifest sexual violence against a child, etc.). Taking into account that sexual intercourse with a child is a possible manifestation of sexual deviations, attention is drawn to the expedience of distinguishing between medical and legal forms of sexual abuse.

Section 2, «Criminological characteristic of sexual violence against children», consists of three subdivisions.

In subsection 2.1, «Criminological characteristic of criminal manifestations of sexual violence against children», the author focuses on inadequate

informational content of official statistics, increased latency of sexual violence against children in Ukraine (noted by 85% of respondents), which, in particular, complicates an objective criminological assessment of the state of this phenomenon. It is generalized that in the structure of crimes against sexual freedom and sexual inviolability, the leading role is assigned to rape (43.5%), unnatural gratification of sexual desire (30.5%), debauchery of minors (20.9%), which can indirectly testify the presence of sexual deviations in persons who commit them. The prevalence of sexual violence by the regions of the state, place of commitment, time, etc. is investigated. A comparative criminological analysis of certain criminal forms of sexual violence against children is carried out.

In subsection 2.2, «Criminological characteristic of persons who committed sexual violence against children», it is noted that in the vast majority of cases, the motive for sexual violence against children is gratification of sexual desire (55.5%). However, committing criminal acts of sexual violence against children, which do not belong to the category of sexual crimes, is subordinated to lucrative impulse.

35% of persons who committed sexual violence against a child were previously convicted. The criminological portrait of a person who usually commits sexual violence against a child is generalized, namely: a male between the ages of 18 and 35, a citizen of Ukraine, who is usually an acquaintance or relative of a victim, unemployed, with secondary or secondary specialized education. Such a person has not mainly a permanent sexual partner or has certain sexual deviations that in most cases determine the use of sexual violence against children.

In subsection 2.3, «General characteristic of a child-victim of sexual violence», the content of socio-demographic, intellectual, moral and psychological, physiological and other features that are the most inherent to children-victims of sexual violence is revealed. The mechanism of their victimization is investigated. The typology of children-victims of sexual violence has been improved, depending on the age characteristics of their behavioral manifestations: a child-victim with a distinctly provocative behavior; a child-victim, who, due to external circumstances and regardless of his/her will, fell victim to a dangerous situation; a child-

conditionally *voluntary victim*, engaged in prostitution, involved in the porn industry, etc; a *child-victim of physical or mental coercion*; a *child-victim of misrepresentation* who found oneself in the victimful situation, taking into consideration the use of fraud against him/her or abuse of trust, and sometimes the violator's use of his/her developmental lagging. In addition, the criminological features of children-victims of sexual violence in the family are summarized.

Section 3, «The system of preventing sexual violence against children», consists of four subdivisions.

In subsection 3.1, «Criminological analysis of organizational and legal provision of preventing sexual violence against children», it is proved that the formation of the modern organizational and legal provision to prevent sexual violence against children in Ukraine is primarily connected with the ratification of the Convention on the Rights of the Child by the Verkhovna Rada of Ukraine on February 27, 1991. The directions, in which organizational and legal principles of preventing sexual abuse of children in Ukraine were productively developed, are systematized. The expediency of their further improvement at the system level and with active involvement of the public in this process is revealed.

In subsection 3.2, «General social principles of preventing sexual violence against children in Ukraine», preferential areas of the application of measures of general social nature to prevent sexual abuse of children are determined. The complex of socio-pedagogical, socio-economic, socio-educational, cultural, socio-medical and other general social measures to prevent sexual violence against children is proposed.

In subsection 3.3, «Special criminological prevention of sexual violence against children in Ukraine», the author clarifies the peculiarities that complicate special criminological prevention of sexual violence against children. The complex of preferential tasks and measures of implementing special criminological prevention and, in particular, criminological counteraction to manifestations of sexual violence against children, using the possibilities of computer technology and the Internet, is determined. The lack of criminological provision to prevent sexual

violence against children outside the family is indicated. The modern forms and methods of special criminological prevention of sexual violence against children are investigated and general recommendations for further improvement of the activity of the relevant subjects are summarized. Criminological recommendations on the methodology for implementing the «correction program» are formulated.

In subsection 3.4, «Victimological direction of preventing sexual violence against children in Ukraine», the author proves that the service method should be considered as the basic method of victimological prevention of sexual violence against children. The preferential tasks of the victimological direction of preventing sexual violence against children are outlined. The arguments in support of victimological prevention as the central link in the system of victimological influence on criminal sexual manifestations against a child are improved. A gradual model of victimological influence, depending on the stages of the development of sexual violence against the child, is presented. Complexes of preferential measures in the framework of early, direct victimological prevention and victimological prevention of relapse of sexual violence against a child are summarized. It is proved that in the hierarchy of methods of victimological prevention, the leading place is given to the service method and its criminological content is determined.

According to the results of the criminological analysis, it is reasonable to introduce a number of changes and amendments to the provisions of the current legislation of Ukraine and, in particular, the Laws of Ukraine «On Preventing and Combating Domestic Violence», «On the Bodies and Services for Children and Special Institutions for Children».

Key words: sexual violence, children, forms of manifestation, special criminological prevention, victimological influence, general social principles, criminological recommendations.

СПИСОК ПУБЛІКАЦІЙ ЗДОБУВАЧА

1. Наукові праці, в яких опубліковані основні наукові результати дисертації

1. Романцова С. В. Детермінація сексуального насильства щодо неповнолітніх. *Митна справа: науково-аналітичний журнал*. 2010. № 3 (69). Ч. 2. С. 82–87.

2. Романцова С. В. Роль ЗМІ у протидії сексуальному насильству щодо неповнолітніх в Україні. *Митна справа: науково-аналітичний журнал*. 2010. № 4 (70). Ч. 2. С. 118–123.

3. Романцова С. В. Напрямки профілактики сексуального насильства щодо неповнолітніх ЗМІ. *Актуальні проблеми держави і права: збірник наукових праць / редкол.: С. В. Ківалов (гол. ред.) та ін.; відп. за вип. В. О. Туляков*. Одеса: Юридична література, 2010. Вип. 55. С. 625–628.

4. Романцова С. В. Особенности допроса детей, потерпевших от сексуального насилия: сравнительный анализ. *Порівняльно-аналітичне право: електронне наукове фахове видання юридичного факультету ДВНЗ «Ужгородський національний університет»*. 2013. № 3. С. 370–373. URL: http://www.pap.in.ua/3-1_2013/9/Romantsova%20S.V..pdf

5. Романцова С. В. Кримінологічна характеристика осіб, які вчиняють сексуальне насильство щодо дітей. *Науковий вісник Херсонського державного університету*. Сер. «Юридичні науки». 2013. Вип. 3. С. 109–112.

6. Романцова С. В. Запобігання сексуальному насильству щодо неповнолітніх в діяльності кримінальної міліції у справах дітей. *Науковий вісник Ужгородського національного університету*. Сер. «Право». 2013. Вип. 21. С. 85–88.

7. Романцова С. В. Кримінологічна характеристика сексуальних злочинів скоєних щодо дітей. *Науковий вісник Ужгородського національного університету*. Серія «Право». 2015. Вип. 34. С. 48–51.

8. Романцова С. В. Формы сексуального насилия в отношении детей. *Вестник Тверского государственного университета*. Серия: Право. 2013. № 42. Вип. 36. С. 221–231.

9. Романцова С. В. Определение сексуального насилия в отношении детей. *LEGEA ŞI VIAȚA*. 2013. № 8/4 (260). С. 240–243.

2. Наукові праці, які засвідчують апробацію матеріалів дисертації

10. Романцова С. В. Освіта та навчання в системі профілактики сексуального насильства щодо неповнолітніх в Україні. *Політика в сфері боротьби зі злочинністю: актуальні проблеми сьогодення*: матеріали Всеукраїнської науково-практичної конференції (м. Івано-Франківськ, 25–26 лютого 2011 р.). Івано-Франківськ: Прикарпатський національний університет імені Василя Стефаника, 2011. С. 162–164.

11. Романцова С. В. Протидія сексуальному насильству щодо неповнолітніх згідно плану заходів Національної кампанії «Стоп насильство». *Національне та міжнародно-правове забезпечення стабільного розвитку*: матеріали Міжнародної науково-практичної конференції (м. Львів, 2–3 березня 2012 р.). Львів: Центр правничих ініціатив, 2012. Ч. III. С. 73–75.

12. Романцова С. В. Причини сексуального насильства щодо неповнолітніх. *Публічне та приватне право: шляхи вдосконалення законодавства і практики*: матеріали II Міжнародної науково-практичної конференції (м. Харків, 9–10 березня 2012 р.). Х.: Асоціація аспірантів-юристів, 2012. С. 46–48.

13. Романцова С. В. Поняття сексуального насильства щодо неповнолітніх (порівняльний аспект). *Проблеми правової реформи та розбудови громадянського суспільства в Україні*: тези доповідей та повідомлень учасників звітної наукової конференції ад'юнктів, аспірантів та здобувачів (м. Львів, 28 вересня 2012 р.). Львів: Львівський державний університет внутрішніх справ, 2012. С. 171–174.

14. Романцова С. В. Запобіжний (попереджувальний) припис як спосіб захисту неповнолітніх від сексуального насильства у сім'ї. *Верховенство*

права та правова держава: матеріали міжнародної науково-практичної конференції (м. Ужгород, 18–19 травня 2013 р.). Херсон: Гельветика, 2013. С. 149–150.

15. Романцова С. В. Запобігання сексуальному насильству щодо неповнолітніх: адаптація законодавства України до вимог Конвенції Ради Європи про захист дітей від сексуальної експлуатації та сексуального насильства. *Особливості нормотворчих процесів в умовах адаптації законодавства України до вимог Європейського Союзу: матеріали міжнародної науково-практичної конференції (м. Херсон, 14–15 червня 2013 р.). Херсон: Гельветика, 2013. С. 193–195.*

16. Романцова С. В. Допрос несовершеннолетних потерпевших от сексуального насилия в Украине. *Кримінальний процесуальний кодекс України 2012 р.: кримінально-правові та процесуальні аспекти: тези доповідей та повідомлень учасників Міжнародної науково-практичної конференції (м. Львів, 19–20 вересня 2013 р.). Львів: Львівський державний університет внутрішніх справ, 2013. С. 498–502.*

17. Романцова С. В. Концептуальні засади запобігання сексуальному насильству щодо дітей в Україні. *Актуальні питання правової теорії та юридичної практики: матеріали міжнародної науково-практичної конференції (м. Ужгород, 11–12 жовтня 2013 р.). Херсон: Гельветика, 2013. С. 187–189.*

18. Романцова С. В. Захист дітей від сексуального насильства в мережі Інтернет. *Проблеми застосування інформаційних технологій, спеціальних технічних засобів у діяльності ОВС та навчальному процесі: зб. наук. ст. за матеріалами доп. учасників наук.-практ. конф. (27 грудня 2013 р.). Львів: Львів. держ. ун-т внутр. справ., 2014. С. 53–56.*

19. Романцова С. В. Типологія злочинців, які скоїли сексуальне насильство щодо дітей. *Національні та міжнародні стандарти сучасного державотворення: тенденції та перспективи розвитку: матеріали Міжнародної науково-практичної конференції (м. Донецьк, 1 серпня 2015 р.). Донецьк: Східноукраїнська наукова юридична організація, 2015. С. 96–99.*

20. Романцова С. В. Кримінально-правова охорона дітей від сексуального насильства: зарубіжний досвід. *Проблеми правової реформи та розбудови громадянського суспільства в Україні: тези доповідей та повідомлень учасників звітної науково-практичної конференції ад'юнктів, аспірантів та здобувачів* (м. Львів, 16 жовтня 2015 р.). Львів: ЛьвДУВС, 2015. С. 304–308.

21. Романцова С. В. Легалізація проституції та секс-закладів як спосіб захисту дітей від сексуального насильства. *Верховенство права та права держава: матеріали міжнародної науково-практичної конференції* (м. Ужгород, 16–17 жовтня 2015 р.). Ужгород: Ужгородський національний університет, 2015. С. 195–197.

22. Романцова С. В. Сексуальне насильство щодо дітей в сім'ї: кримінологічний аналіз. *Právna veda a prax: výzvy moderných európskych integračných procesov: zborník príspevkov z medzinárodnej vedeckej konferencie* (Bratislava, Slovenská republika, 27–28 novembra 2015 r.). Bratislava: Paneurópska vysoká škola, Fakulta práva, 2015. P. 181–184.

23. Романцова С. В. Відповідальність за вчинення сексуального насильства в сім'ї в деяких країнах Європи. *Проблеми забезпечення прав і свобод людини, їх захисту в країнах Європи: зб. матеріалів II Міжнар. наук.-практ. конф.* (м. Луцьк, 11 грудня 2015 р.) / уклад. Л. М. Джурак. Луцьк. 2015. С. 172–174.

24. Романцова С. В. Типологія дітей-жертв сексуального насильства: значення для юридичної науки. *Priority a strategie pre rozvoj pravnej vedy vo svete vedy': zbornik prispevkov z medzinarodna vedensko-praktika konferencia* (Sladkovicovo, Slovenska republika, 28–29 oktobra 2016 r.). Sladkovicovo: Vysoka skola Danubius, Fakuita prava Janka Jesenskeho, 2016. P. 165–169.

25. Романцова С. В. Запобігання сексуальному насильству щодо дітей: євроінтеграційні процеси. *Conceptul de dezvoltare a statului de drept în Moldova și Ucraina în contextul proceselor de eurointegrare: conferința internațională științifico-practică* (Chisinau, Republica Moldova, 4–5 noiembrie

2016 r.) / com. org.: V. Vujor (pres.) et. al. Chisinau: Iulian, 2016 (Tipogr. «Cetatea de Sus»). P. 239–243.

26. Романцова С. В. Віктимологічне запобігання сексуальному насильству щодо дітей: деякі аспекти. *Теоретико-прикладні проблеми правового регулювання в Україні: тези регіональної науково-практичної конференції* (м. Львів, 16 грудня 2016 р.) / упор. В. К. Грищук. Львів: ЛьВДУВС, 2016. С. 396–400.

27. Романцова С. В. Ратифікація конвенції ради Європи про запобігання насильству стосовно жінок і домашньому насильству та боротьбу із цими явищами як умова ефективного запобігання сексуальному насильству щодо дітей в процесі євроінтеграції України. *Juridică științifică în condițiile de integrare Europeană Ucraina și Moldova: repere moderne de dezvoltare juridică: conferința internațională științifico-practică* (Chisinau, Republica Moldova, 24–25 martie 2017 r.) / com.org.: V. Vujor (pres.) et. al. Chisinau: S. n., 2017 (Tipogr. «Cetatea de Sus»). 2017. P. 205–209.

28. Романцова С. В. Запобігання сексуальному насильству щодо дітей в Польщі та Україні: порівняльний аналіз. *Міжнародне та національне законодавство: способи удосконалення: матеріали міжнародної науково-практичної конференції* (м. Дніпро, 1–2 квітня 2017 р.). Дніпро: Дніпропетровський гуманітарний університет, 2017. С. 192–195.

29. Романцова С. В. Хімічна кастрація як спосіб запобігання сексуальному насильству. *Актуальні питання публічного та приватного права у контексті сучасних процесів реформування законодавства: матеріали Міжнародної науково-практичної конференції* (м. Херсон, 14–15 квітня 2017 р.). Херсон: Гельветика, 2017. С. 133–136.

30. Романцова С. В. Статеве виховання та сексуальна освіта як засоби запобігання сексуальному насильству щодо дітей в практиці Європейського суду з прав людини. *Тлумачення та застосування стандартів Європейської конвенції про захист прав людини і основоположних свобод: тези науково-практичного семінару* (м. Львів, 22 червня 2017 р.) / упор. Б. М. Телефонко. Львів, 2017. С. 101–104.

**3. Наукові праці, які додатково
відображають наукові результати дисертації**

31. Романцова С. В. Роль правоохоронних органів у протидії сексуальному насильству над неповнолітніми. *Митна справа: науково-аналітичний журнал*. 2009. № 4 (64). Ч. 2. С. 166–170.

32. Романцова С. В. Християнські засади протидії сексуальному насильству щодо неповнолітніх(зарубіжний досвід). *Порівняльне правознавство: сучасний стан і перспективи розвитку: збірник наукових праць / за ред. Ю. С. Шемшученка, І. С. Гриценка, О. К. Маріна; упор. О. В. Кресін, І. М. Ситар. К.: Логос, 2011. С. 501–511.*

**LIST OF PUBLISHED WORKS ON THE THEME
OF THE DISSERTATION**

**1. Scientific works, in which the main scientific results
of the dissertation are published**

1. Romantsova S. V. Determination of sexual abuse of minors. *Customs business. Scientific and analytical journal*. 2010. № 3 (69). Vol. 2. P. 82–87.

2. Romantsova S. V. The role of the media in combating sexual violence against minors in Ukraine. *Customs business. Scientific and analytical journal*. 2010. № 4 (70). Vol. 2. P. 118–123.

3. Romantsova S. V. Directions of the prevention of sexual abuse of minors by the media. *Actual problems of state and law: a collection of scientific papers*. Odesa: Legal literature, 2010. № 55. P. 625–628.

4. Romantsova S. V. Features of interrogation of children-victims of sexual violence: comparative analysis. *Comparative-analytical law*. Uzhhorod: Uzhhorod National University. 2013. № 3. P. 370–373. URL: http://www.pap.in.ua/3-1_2013/9/Romantsova%20S.V..pdf

5. Romantsova S. V. Criminological characteristic of persons committing sexual violence against children. *Scientific Bulletin of Kherson State University. Series: Law sciences*. 2013. № 3. P. 109–112.

6. Romantsova S. V. Prevention of sexual abuse of minors in the activity of the juvenile criminal police. *Scientific Bulletin of Uzhhorod National University. Series: Law*. 2013. № 21. P. 85–88.

7. Romantsova S. V. Criminological characteristic of sexual crimes committed against children. *Scientific Bulletin of Uzhhorod National University. Series: Law*. 2015. № 34. P. 48–51.

8. Romantsova S. V. Forms of sexual violence against children. *Herald of Tver State University. Series: Law*. 2013, 42. № 36. P. 221–231.

9. Romantsova S. V. Definition of sexual violence against children. *LEGEA ȘI VIAȚA (Law and life)*. Republic of Moldova. 2013. № 8 / 4 (260). P. 240–243.

2. Scientific works certifying the approbation of the dissertation materials

10. Romantsova S. V. Education and training in the system of prevention of sexual abuse of minors in Ukraine. *Policy in the field of combating crime: current issues of the present time: materials of the All-Ukrainian scientific and practical conference (Ivano-Frankivsk, February 25–26, 2011)*. Ivano-Frankivsk: Vasyl Stefanyk Precarpathian National University, 2011. P. 162–164.

11. Romantsova S. V. Counteraction to sexual abuse of minors in accordance with the action plan of the National Campaign «Stop Violence». *National and international legal provisions of sustainable development: materials of the International scientific and practical conference (Lviv, March 2–3, 2012)*. Lviv: Center for Legal Initiatives, 2012. Part III. P. 73–75.

12. Romantsova S. V. Causes of sexual abuse of minors. *Public and private law: ways to improve legislation and practice: materials of the 2nd International scientific and practical conference (Kharkiv, March 9–10, 2012)*. Kharkiv: Association of Postgraduate Lawyers, 2012. P. 46–48.

13. Romantsova S. V. Concept of sexual abuse of minors (comparative aspect). *Problems of legal reform and development of civil society in Ukraine: theses of reports and communications of participants of the Annual scientific conference of adjuncts, postgraduate students and applicants* (Lviv, September 28, 2012). Lviv: Lviv State University of Internal Affairs, 2012. P. 171–174.

14. Romantsova S. V. Preventive (warning) provision as a way of protecting minors from sexual abuse in the family. *Rule of law and legal state: materials of the International scientific and practical conference* (Uzhhorod, May 18–19, 2013). Kherson: Helvetyka, 2013. P. 149–150.

15. Romantsova S. V. Prevention of sexual abuse of minors: adaptation of the Ukrainian legislation to the requirements of the Council of Europe Convention on the Protection of Children against Sexual Exploitation and Sexual Violence. *Features of law-creating processes in the context of adaptation of the Ukrainian legislation to the requirements of the European Union: materials of the International scientific and practical conference* (Kherson, June 14–15, 2013). Kherson: Helvetyka, 2013. P.193–195.

16. Romantsova S. V. Interrogation of juvenile-victims of sexual violence in Ukraine. *Criminal Procedure Code of Ukraine of 2012: Criminal-legal and procedural aspects: theses of reports and communications of the participants of the International scientific and practical conference* (Lviv, September 19–20, 2013). Lviv: Lviv State University of Internal Affairs, 2013. P. 498–502.

17. Romantsova S. V. Conceptual principles of the prevention of sexual violence against children in Ukraine. *Topical issues of legal theory and law practice: materials of the International scientific and practical conference* (Uzhhorod, October 11–12, 2013). Kherson: Helvetyka, 2013. P. 187–189.

18. Romantsova S.V. Protection of children from sexual violence in the Internet. *Problems of application of information technologies, special technical means in the activities of the internal affairs bodies and in the educational process:*

a collection of scientific papers by the materials of reports of participants of scientific and practical conference (Lviv, December 27, 2013). Lviv: Lviv State University of Internal Affairs, 2014. P. 53–56.

19. Romantsova S. V. The typology of criminals committed sexual violence against children. *National and international standards of modern state building: progress trends and prospects*: International scientific and practical conference (Donetsk, August 1, 2015). Donetsk: East-Ukrainian Scientific Law Organization, 2015. P. 96–99.

20. Romantsova S. V. Criminal law protection of children from sexual abuse: foreign experience. *Problems of legal reform and development of civil society in Ukraine*: theses of reports and communications of participants of the Annual scientific and practical conference of adjuncts, postgraduate students and applicants (Lviv, October 16, 2015). Lviv: Lviv State University of Internal Affairs, 2015. P. 304–308.

21. Romantsova S. V. Legalization of prostitution and sex establishments as a way to protect children from sexual violence. *Rule of law and legal state*: materials of the International scientific and practical conference (Uzhhorod, October 16–17, 2015). Uzhhorod: Uzhhorod National University, 2015. P. 195–197.

22. Romantsova S. V. Sexual violence against children in the family: criminological analysis. *Právna veda a prax: výzvy moderných európskych integračných procesov*: zborník príspevkov z medzinárodnej vedeckej konferencie (27–28 novembra 2015, Bratislava, Slovenská republika). Bratislava: Paneurópska vysoká škola, Fakulta práva, 2015. P. 181–184.

23. Romantsova S. V. Liability for sexual abuse in the family in some European countries. *Problems of protection of human rights and freedoms, their protection in the countries of Europe*: a collection of materials of the 2nd International scientific and practical conference (Lutsk, December 11, 2015). Lutsk. 2015. P. 172–174.

24. Romantsova S. V. Typology of children-victims of sexual violence: significance for legal science. *Priority a strategii pre dezvoltare a dreptului în Moldova și Ucraina în contextul proceselor de eurointegrare*: zbornik prispevkov z medzinarodna vedensko-praktika konferencia (28–29 oktobra 2016, Sladkovicovo, Slovenska republika). Sladkovicovo: Vysoka skola Danubius, Fakulta prava Janka Jesenskeho, 2016. P.165–169.

25. Romantsova S. V. Prevention of sexual violence against children: European integration processes. *Conceptul de dezvoltare a statului de drept în Moldova și Ucraina în contextul proceselor de eurointegrare*: Conferința internațională științifico-practică (4–5 noiembrie 2016, Chisinau, Republica Moldova). Chisinau: Iulian, 2016. P. 239–243.

26. Romantsova S. V. Victimological prevention of sexual violence against children: some aspects. *Theoretical and applied problems of legal regulation in Ukraine*: theses of the Regional scientific and practical conference (Lviv, December 16, 2016). Lviv: Lviv State University of Internal Affairs, 2016. P. 396–400.

27. Romantsova S. V. Ratification of the Council of Europe Convention on the Prevention of Violence against Women and Domestic Violence and the fight against these phenomena as a condition for the effective prevention of sexual violence against children in the process of European integration of Ukraine. *Juridică științifică în condițiile de integrare Europeană Ucraina și Moldova: reperemoderne de dezvoltare juridică*: conferință internațională științifico-practică (24–25 martie, 2017, Chișinău, Republica Moldova). Chișinău, 2017. P. 205–209.

28. Romantsova S. V. Prevention of sexual violence against children in Poland and Ukraine: comparative analysis. *International and national legislation: ways of improvement*: Materials of the international scientific and practical conference (Dnipro, April 1–2, 2017). Dnipro: Dnipropetrovsk Humanitarian University, 2017. P. 192–195.

29. Romantsova S. V. Chemical castration as a way to prevent sexual violence. *Topical issues of public and private law in the context of modern*

processes of reforming legislation: materials of the International scientific and practical conference (Kherson, April 14–15, 2017). Kherson: Helvetyka, 2017. P. 133–136.

30. Romantsova S. V. Sexual education and sexual training as means of preventing sexual violence against children in the practice of the European Court of Human Rights. *Interpretation and application of the standards of the European Convention for the Protection of Human Rights and Fundamental Freedoms: theses of the scientific and practical seminar* (Lviv, June 22, 2017). Lviv: Lviv State University of Internal Affairs, 2017. P. 101–104.

3. Scientific works, which additionally reflect the scientific results of the dissertation

31. Romantsova S. V. The role of law enforcement agencies in counteraction to sexual abuse of minors. *Customs business. Scientific and analytical journal*. 2009. № 4 (64). Vol. 2. P. 166–170.

32. Romantsova S. V. Christian principles of counteraction to sexual abuse of minors (foreign experience). *Comparative law: the current state and prospects of development: A collection of scientific papers*. Kyiv: Logos, 2011. P. 501–511.

ЗМІСТ

ПЕРЕЛІК УМОВНИХ ПОЗНАЧЕНЬ	25
ВСТУП	26
РОЗДІЛ 1	
ЗАГАЛЬНІ ЗАСАДИ ДОСЛІДЖЕННЯ	
СЕКСУАЛЬНОГО НАСИЛЬСТВА ЩОДО ДІТЕЙ.....	35
1.1 Стан дослідження у кримінологічній теорії	
актуальних проблем сексуального насильства щодо дітей.....	35
1.2 Поняття сексуального насильства щодо дітей	52
1.3 Форми проявів сексуального насильства щодо дітей.....	65
Висновки до першого розділу	77
РОЗДІЛ 2	
КРИМІНОЛОГІЧНА ХАРАКТЕРИСТИКА	
СЕКСУАЛЬНОГО НАСИЛЬСТВА ЩОДО ДІТЕЙ.....	78
2.1 Кримінологічна характеристика злочинних проявів	
сексуального насильства щодо дітей.....	78
2.2 Кримінологічна характеристика осіб,	
які вчинили сексуальне насильство щодо дітей.....	93
2.3 Загальна характеристика дитини-жертви	
сексуального насильства.....	110
Висновки до другого розділу	123
РОЗДІЛ 3	
СИСТЕМА ЗАПОБІГАННЯ	
СЕКСУАЛЬНОМУ НАСИЛЬСТВУ ЩОДО ДІТЕЙ.....	124
3.1 Кримінологічний аналіз організаційно-правового	
забезпечення запобігання сексуальному насильству щодо дітей.....	124
3.2 Загальносоціальні засади запобігання	
сексуальному насильству щодо дітей в Україні	137

3.3 Спеціально-кримінологічне запобігання	
сексуальному насильству щодо дітей в Україні	147
3.4 Віктимологічний напрям запобігання	
сексуальному насильству щодо дітей в Україні	170
Висновки до третього розділу.....	184
ВИСНОВКИ.....	186
СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ	192
ДОДАТКИ	216

ПЕРЕЛІК УМОВНИХ ПОЗНАЧЕНЬ

ВНЗ	– вищий навчальний заклад
ЗМІ	– засоби масової інформації
КК України	– Кримінальний кодекс України
КПК України	– Кримінальний процесуальний кодекс України
МВС	– Міністерство внутрішніх справ
ООН	– Організація Об'єднаних Націй
ПТУ	– професійно-технічне училище
США	– Сполучені Штати Америки

ВСТУП

Обґрунтування вибору теми дослідження. Насильство належить до глобальних викликів сучасності. Водночас в Україні ця проблематика, зокрема стосовно сексуального насильства щодо дітей, тривалий час замовчувалася. Найперше це обумовлено ідеологічними засадами радянського періоду, згодом – культурологічними особливостями, ментальністю значної частини українського суспільства, коли назагал вважалося, що сфера статевого спілкування не може бути надбанням публічності. Тимчасом пережите дитиною сексуальне насильство негативно позначається на її подальшій соціалізації. Дитина, що зазнала сексуального насильства, згодом може виявляти жорстокість, агресивність, імпульсивність, вдаватися до проституції, саморуйнівної поведінки тощо.

Із розвитком демократії, посиленням захисту прав і свобод людини відбулося переосмислення важливості й нагальності всебічного захисту дітей від проявів сексуального насильства. Розробка комплексних заходів запобігання сексуальному насильству щодо дітей – пріоритетний напрям сучасної протидії насильству в Україні, однак, як засвідчує практика, ще досі недостатньо ефективний. До прикладу, за даними Генеральної прокуратури України, питома вага дітей, потерпілих від зґвалтування, становить: 2007 р. – 23,4 %; 2008 – 22,6%; 2009 – 19,6%; 2010 – 27,4%; 2011 – 31,3%; 2012 – 27,5%; 2013 – 24,2%; 2014 – 24,4 %; 2015 – 27,5%; 2016 – 26,5%; 2017 р. – 38,2%¹. Однак така статистична інформація здебільшого ілюструє періодичну активність правоохоронних органів щодо виявлення дітей-жертв сексуального насильства, аніж реальні масштаби поширеності цього ганебного явища в сучасному українському суспільстві.

Недостатня ефективність реагування на прояви сексуального насильства щодо дітей тісно пов'язана з підвищеною латентністю цього виду злочинних

¹ Узагальнено на підставі статистичних відомостей Єдиного звіту про кримінальні правопорушення за 2007–2017 рр. URL: <http://www.gp.gov.ua/ua/stat.html>.

проявів, браком обізнаності спеціальних суб'єктів запобігання з особливостями проявів сексуального насильства щодо дітей, несвоєчасним виявленням дітей-потенційних жертв сексуального насильства, неналежним функціонуванням механізму взаємодії тощо. Окремо варто вказати на недосконалість статистичних обліків правоохоронних органів, де відомості про дітей-жертв сексуального насильства зведено до мінімуму. Все це істотно перешкоджає належному кримінологічному аналізу, а відтак плануванню ефективних заходів запобігання сексуальному насильству щодо дітей.

Проблемі насильства загалом і, певною мірою, на підґрунті сексуальних стосунків, присвячено чимало наукових праць в юриспруденції. Зокрема, у галузі кримінального права сексуальне насильство здебільшого розглядалося у контексті кримінальної відповідальності за злочини проти статевої свободи та статевої недоторканості особи (О. О. Дудоров, А. Б. Утямішев, Д. П. Москаль, О. В. Піддубна, Ю. Є. Пудовочкін, А. В. Савченко та ін.). У кримінології численні аспекти сексуального насильства частково аналізували такі провідні вітчизняні й закордонні вчені, як: І. О. Бандурка, О. І. Бугера, Д. О. Гнилицька, О. В. Губанова, А. О. Джужа, М. О. Ковальова, С. С. Косенко, Л. Г. Козлюк, Л. В. Левицька, Т. Д. Лисько, А. С. Лукаш, Л. М. Ларченко, А. М. Мартиросян, Д. П. Москаль, О. Ю. Мошицька, С. П. Репецький, О. В. Синєокий, М. О. Семикіна, О. С. Рябчук, С. В. Чмут, О. Б. Шигоніна, Т. Г. Шувалова та інші. Водночас у кримінологічній теорії й досі не вирішеною є низка важливих і дискусійних питань. Крім того, у рамках ратифікації Україною положень Конвенції Ради Європи про захист дітей від сексуальної експлуатації та сексуального насильства відповідної реконструкції потребує й уся вітчизняна система організаційно-правового забезпечення запобігання сексуальному насильству щодо дітей. Відтак наведене визначило актуальність і доцільність подальшого комплексного вивчення сучасних кримінологічних засад запобігання сексуальному насильству щодо дітей в Україні.

Зв'язок роботи з науковими програмами, планами, темами.
Дисертацію виконано відповідно до плану науково-дослідної діяльності

Львівського державного університету внутрішніх справ у межах теми «Проблеми реформування правової системи України» (номер державної реєстрації 0109V007853) та згідно з пріоритетними напрямками розвитку правової науки на 2016–2020 роки, затвердженими НАПрН України 3 березня 2016 р.

Мета і завдання дослідження. *Метою* дослідження є комплексне теоретичне розроблення кримінологічних засад запобігання сексуальному насильству щодо дітей та формулювання на цій основі науково обґрунтованих пропозицій і рекомендацій, що мають значення для вдосконалення відповідної юридичної практики в Україні.

Для досягнення поставленої мети окреслено такі *завдання*:

– з'ясувати стан дослідження сексуального насильства щодо дітей у кримінологічній теорії та уточнити кримінологічний зміст поняття сексуального насильства щодо дітей;

– систематизувати форми проявів сексуального насильства щодо дітей;

– за результатами кримінологічної характеристики злочинних проявів сексуального насильства щодо дітей визначити їх найістотніші ознаки, тенденції в Україні;

– узагальнити кримінологічний портрет особи, яка вчиняє сексуальне насильство щодо дітей в Україні;

– дослідити загальну характеристику дитини-жертви сексуального насильства;

– здійснити кримінологічний аналіз організаційно-правового забезпечення запобігання сексуальному насильству щодо дітей в Україні;

– визначити пріоритетні сфери застосування загальносоціальних заходів запобігання сексуальному насильству щодо дітей в Україні;

– окреслити шляхи удосконалення спеціально-кримінологічного запобігання сексуальному насильству щодо дітей в Україні;

– встановити особливості віктимологічного запобігання сексуальному насильству щодо дітей.

Об'єкт дослідження – суспільні відносини, що виникають у зв'язку з учиненням сексуального насильства щодо дітей.

Предмет дослідження – запобігання сексуальному насильству щодо дітей в Україні.

Методи дослідження. З огляду на зазначені у дисертації мету і завдання, використано низку загальнонаукових і спеціально-наукових методів, а саме: *історико-правовий* та *порівняльно-правовий* – для визначення стану дослідження проблеми сексуального насильства щодо дітей (підрозділ 1.1); *формально-логічний* – у процесі визначення поняття сексуального насильства щодо дітей (підрозділ 1.2); *емпіричний* – для з'ясування проблемних питань юридичної практики щодо запобігання сексуальному насильству щодо дітей (підрозділи 2.1, 2.2, 2.3; 3.2, 3.3, 3.4); *пізнавальний* – з метою встановлення особливостей форм проявів сексуального насильства (підрозділ 1.2), а також обґрунтування важливості використання кримінологічних знань під час планування й реалізації заходів запобігання сексуальному насильству щодо дітей (розділ 3); *метод аналогії* – у рамках формулювання пропозицій щодо удосконалення форм і методів взаємодії суб'єктів запобігання сексуальному насильству щодо дітей (розділ 3); анкетування – для опрацювання даних кримінальної статистики (розділи 2, 3); *програмно-цільовий* – для розроблення проекту Концепції запобігання сексуальному насильству щодо дітей (підрозділ 3.3, додатки).

Емпіричну базу дослідження становлять: статистичні дані МВС України, Генеральної прокуратури України щодо злочинних проявів сексуального насильства щодо дітей, а також осіб, які їх вчинили, за 2007–2017 рр.; документи первинного обліку злочинних проявів сексуального насильства щодо дітей за 2007–2013 рр. на території Львівської області; вироки у кримінальних провадженнях за ст.ст. 149, 152–156, 301–303 КК України (понад 165 вироків); результати анкетування стосовно запобігання сексуальному насильству щодо дітей (усього опитано 400 осіб, із яких 200 – працівники МВС України та 200 – діти, віком від 16 до 18 років).

Наукова новизна отриманих результатів полягає у тому, що дисертація є одним із перших монографічних досліджень, що охоплює комплексне розроблення теоретичних засад запобігання сексуальному насильству щодо дітей та формулюванню науково обґрунтованих кримінологічних рекомендацій, що мають значення для подальшого вдосконалення цього виду юридичної практики в Україні. Найважливіші положення, що відображають наукову новизну дисертаційної роботи та виносяться на захист, зокрема, такі:

вперше:

– доведено доцільність систематизації форм проявів сексуального насильства щодо дітей, зважаючи на їхні медичні й юридичні критерії. Відтак встановлено особливості кримінально-правових форм прояву сексуального насильства, а саме: чітка регламентація діяння у диспозиціях норм Особливої частини КК України; підвищена суспільна небезпека; узагальнений характер прояву насильницьких сексуальних девіацій (наприклад, задоволення статевої пристрасті неприродним способом);

– визначено кримінологічний зміст методу сервісу як базисного методу віктимологічного впливу, що має комплексний характер і передбачає оптимальне поєднання в гармонійну цілісність методів надання допомоги, переконання і захисту. Відтак оптимальність їхнього співвідношення визначається у кожному конкретному випадку за результатами віктимологічного аналізу сексуального насильства щодо дитини;

– сформульовано кримінологічні рекомендації щодо методики реалізації «корекційної програми» як спеціального заходу запобігання сексуальному насильству щодо дитини. Зокрема, акцентовано на адресності його реалізації, а також на необхідності використання форм, методів та заходів запобіжного впливу, зважаючи на особливості соціально-психологічного типу особистості кривдника та мотивації застосування сексуального насильства щодо дитини;

удосконалено:

– типологію дітей-жертв сексуального насильства залежно від вікових особливостей їхньої поведінки;

– кримінологічний портрет особи, яка вчиняє сексуальне насильство щодо дитини, а саме: особа чоловічої статі у віці 18–35 років, громадянин України, який, за правило, є знайомим чи родичем жертви, непрацюючий, зі середньою чи середньо-спеціальною освітою. У такої особи переважно відсутній постійний сексуальний партнер або ж простежуються певні сексуальні девіації, що здебільшого обумовлює застосування сексуального насильства щодо дитини;

– організаційно-правові засади запобігання сексуальному насильству в Україні, зокрема щодо визначення: а) завдань і обов'язків уповноважених підрозділів органів Національної поліції України як суб'єктів сервісу та захисту дітей від проявів сексуального насильства; б) системи спеціальних заходів запобігання сексуальному насильству щодо дітей у сім'ї на ранніх стадіях його ймовірного розвитку; в) алгоритму взаємодії суб'єктів запобігання сексуальним проявам насильства щодо дітей з метою спрощення доступу і скорочення термінів отримання пакету соціально-правових послуг для дитини-жертви сексуального насильства;

– систематизацію кримінологічних знань про типові недоліки юридичної практики запобігання проявам сексуального насильства щодо дітей, зокрема: недостатнє врахування специфіки механізму вчинення сексуального насильства щодо дитини; спрямованість заходів на запобігання насильству винятково в сім'ї; зосередженість діяльності правоохоронних органів на запобіганні рецидиву сексуального насильства щодо дитини; недостатній розвиток новітніх форм і методів запобігання сексуальному насильству щодо дитини, де пріоритет відводиться соціально-правовому захисту та ефективній комунікації з органами соціально-правового захисту, місцевими громадами тощо;

– модель запобігання, залежно від стадій розвитку загроз сексуального насильства щодо дитини (потенційної чи реалізованої жертви) та диференціації засобів віктимологічного впливу;

набули подальшого розвитку:

– тлумачення кримінологічного змісту поняття сексуального насильства щодо дитини як протиправного використання дитини для задоволення

сексуальних потреб винного чи інших осіб, що заподіює шкоду її фізичному, психічному здоров'ю, психосексуальному розвитку та перешкоджає подальшій її соціалізації;

– кримінологічна інформація стосовно характеристики дітей-жертв сексуального насильства в сім'ї;

– теоретичні знання про особливості механізму віктимізації дитини-жертви сексуального насильства: попереднє знайомство чи встановлення довірливих стосунків; незрозумілість дитиною дій, які з нею відбуваються; заохочення матеріальними благами; спільне вживання алкогольних напоїв; нав'ювання стереотипу про прийнятність й раціональність розпусної статевої поведінки тощо;

– система спеціально-кримінологічного запобігання сексуальному насильству щодо дітей: а) в частині інформаційно-аналітичного забезпечення шляхом встановлення доцільності формування Єдиного державного реєстру насильства щодо дитини; Реєстру відомостей про сім'ю, де вчинено насильство; доповнення відомчих статистичних форм звітності показниками про сексуальне насильства щодо дітей тощо; б) у напрямі запобігання його проявам із використанням можливостей комп'ютерних технологій і мережі Інтернет; в) щодо визначення комплексу заходів запобігання сексуальному насильству за місцем навчання, відпочинку, проведення дозвілля, іншим місцем перебування дітей за межами сім'ї; г) стосовно кола об'єктів раннього запобігання проявам сексуального насильства щодо дітей;

– обґрунтування пріоритетності розвитку загальносоціальних засад запобігання проявам сексуального насильства щодо дітей у таких сферах сучасної життєдіяльності українського суспільства, як соціально-педагогічна, соціально-медична, соціально-економічна, соціально-психологічна та культурно-виховна.

Практичне значення одержаних результатів. Отримані за результатами дисертаційної роботи положення можуть бути використані у: науково-дослідній діяльності – для подальшого розроблення проблематики протидії сексуальному

насильству щодо дітей; правотворчості – з метою удосконалення організаційно-правових засад запобігання сексуальному насильству щодо дітей; правозастосуванні – у рамках удосконалення планування та реалізації заходів запобігання злочинним проявам сексуального насильства щодо дітей (акт впровадження результатів дисертації у практичну діяльність Шевченківського відділу поліції Головного управління Національної поліції у Львівській області від 07.12.2017 р. № 14/07/43/01-17); навчальному процесі – під час вивчення навчальної дисципліни «Кримінологія» та дотичних до неї спецкурсів, підготовки навчально-методичних комплексів, мультимедійного забезпечення тощо (акт впровадження результатів дисертації в освітній процес ЛьвДУВС від 14.12.2017 р. № 81)

Особистий внесок здобувача. Дисертація виконана здобувачем самостійно, є особистим дослідженням, а отримані результати мають наукову новизну.

Апробація результатів дисертації. Основні положення та результати дисертаційної роботи оприлюднено на науково-практичних заходах різного рівня, зокрема міжнародних: «Актуальні питання правової теорії та юридичної практики» (м. Ужгород, 11–12 жовтня 2013 р.); «Актуальні питання публічного та приватного права у контексті сучасних процесів реформування законодавства» (м. Херсон, 14–15 квітня 2017 р.); «Верховенство права та правова держава» (м. Ужгород, 16–17 жовтня 2015 р.); «Верховенство права та правова держава» (м. Ужгород, 18–19 травня 2013 р.); «Кримінальний процесуальний кодекс України 2012 р.: кримінально-правові та процесуальні аспекти» (м. Львів, 19–20 вересня 2013 р.); «Міжнародне та національне законодавство: способи удосконалення» (м. Дніпро, 1–2 квітня 2017 р.); «Національне та міжнародно-правове забезпечення стабільного розвитку» (м. Львів, 2–3 березня 2012 р.); «Національні та міжнародні стандарти сучасного державотворення: тенденції та перспективи розвитку» (м. Донецьк, 1 серпня 2015 р.); «Особливості нормотворчих процесів в умовах адаптації законодавства України до вимог Європейського Союзу» (м. Херсон,

14–15 червня 2013 р.); «Проблеми забезпечення прав і свобод людини, їх захисту в країнах Європи» (м. Луцьк, 11 грудня 2015 р.); «Публічне та приватне право: шляхи вдосконалення законодавства і практики» (м. Харків, 9–10 березня 2012 р.); «*Conceptul dede dezvoltare a statului dedrept în Moldova și Ucraina în contextul proceselor de eurointegrare*: conferința internațională științifico-practică (Chisinau, Republica Moldova, 4–5 noiembrie 2016 r.); «*Juridică științifică în Juridică științifică în condițiile de integrare Europeană Ucraina și Moldova: repere moderne de dezvoltare juridică*: conferința internațională științifico-practică (Chisinau, Republica Moldova, 24–25 martie 2017 r.); «*Právna veda a prax: výzvy moderných európskych integračných procesov*: zborník príspevkov z medzinárodnej vedeckej konferencie (27–28 novembra 2015 r., Bratislava, Slovenská republika); «*Priority a strategie pre rozvoj pravnej vedy vo svete vedy*': zbornik prispevkov z medzinarodna vedensko-praktika konferencia (28–29 oktobra 2016 r. Sladkovicovo, Slovenska republika).

Публікації. За темою дисертації опубліковано 32 наукові праці, із яких 7 наукових статей – у фахових виданнях України, 2 наукові статті – у наукових періодичних виданнях інших держав, 21 теза доповідей на науково-практичних заходах та 2 наукові статті – в інших виданнях України.

Структура та обсяг дисертації. Дисертація складається з анотацій українською й англійською мовами, переліку умовних позначень, вступу, трьох розділів, що охоплюють десять підрозділів, висновків, списку використаних джерел та додатків. Загальний обсяг дисертації становить 244 сторінки, із них основного тексту – 166 сторінок. Список використаних джерел (276 найменувань) викладено на 24 сторінках, сім додатків – на 29 сторінках.

РОЗДІЛ 1

ЗАГАЛЬНІ ЗАСАДИ ДОСЛІДЖЕННЯ

СЕКСУАЛЬНОГО НАСИЛЬСТВА ЩОДО ДІТЕЙ

1.1 Стан дослідження у кримінологічній теорії актуальних проблем сексуального насильства щодо дітей

Формування та розвиток кримінологічної науки пройшли значний шлях, зокрема у становленні феномена (явища) сексуального насильства щодо дітей. Протягом існування СРСР замовчування цієї проблеми аргументувалося приватністю сфери статевих стосунків. Попри те, феномен сексуального насильства є споконвічним й згадується ще у Біблійні часи [20].

З цього приводу А. М. Мартиросян [153] зазначав, що впродовж багатьох століть переслідування сексуального насильства здійснювала Церква, а не світська влада. На формування уявлення щодо відповідальності за сексуальне насильство істотний вплив мав саме статевий уклад, що значною мірою залежить від моральності, а не від правових приписів і санкцій. Активні та відкриті гомосексуальні стосунки були притаманні епосі Стародавньої Русі. Жовтнева революція перервала природний процес розвитку гомосексуальної культури в Росії. Вважалося, що з перемогою пролетарської революцію всі сексуальні збочення зникнуть [116].

У контексті європейської культури Україна належала до однієї з найщотливіших країн [115].

Перші наукові надбання, які стали підґрунтям для досліджень сексуального насильства щодо дітей, здійснив 1860 р. судовий медик Амбруаз-Огюст Тардьє. Узагальнивши дані поліції Франції, він обґрунтував, що жертвами сексуального насильства у більшості випадків є діти, головно дівчатка 4–12 років. Ці результати відразу поставила під сумнів низка авторів, які стверджували, що більшість заяв дітей про сексуальне насильство були хибними і продиктовані батьками, які хотіли шантажувати помилково

звинувачених осіб. Інші вважали, що неправдиві повідомлення дітей про сексуальне насильство пов'язані з притаманною їм схильністю до фантазування і прагненням бути в центрі уваги [252]. Думки фахівців кардинально змінилися після видання у 1905 р. З. Фрейдом праці «Три нариси про сексуальність», де він обґрунтовує тісний зв'язок між сексуальним насильством, якого зазнано в дитинстві, та емоційними порушеннями, які виникають у дорослих [248].

У середині ХХ ст. сексуальне насильство розглядалось у рамках жорстокого поводження з дітьми. Перші масштабні дослідження з цієї проблематики датуються 1962 р. у США і належать відомому науковцеві Г. Кемпу. Опублікувавши статтю у журналі «Journal of the American Medical Association», він обґрунтував методику визначення знущань і поганого поводження з дітьми. Відтак стаття мала певні результати: прийняття НПА, які зобов'язували лікарів, дантистів, вчителів, соціальних працівників повідомляти правоохоронним органам про свої підозри щодо поганого поводження з дітьми, та Федерального Закону про запобігання жорстокому поводженню з дітьми (Child Abuse Prevention and Treatment Act), а також засновано Міжнародну спілку із запобігання жорстокому поводженню з дітьми [271].

У кримінологічній науці окремі аспекти насильства досліджували: Ю. В. Александров [4, 3], І. Г. Богатирьов [21], Л. П. Брич [22], В. В. Голіна [42], В. К. Гришук [43], О. О. Дудоров [69] А. П. Закалюк [81], А. Ф. Зелінський [89], О. М. Ігнатов [92, 93, 94], Д. Д. Ісаєв [96], М. А. Ісаєв [97], В. М. Кудрявцев [141], І. І. Лановенко [144, 145], В. О. Навроцький [162], А. В. Савченко [136, 265, 211], В. О. Туликов [230, 231, 232], М. І. Хавронюк [250], Л. В. Франк [247] та інші. Напрацювання цих науковців становлять лише теоретичну основу кримінологічної проблеми сексуального насильства, зокрема охоплюють аналіз різноманітних теорій та підходів до розуміння цього явища, його ознак, співвідношення зі суміжними науками (психологія, соціологія, медицина, педагогіка), аналіз детермінантів насильства, поняття, особливі риси особи насильницького злочинця, співвідношення соціального

і біологічного в особі насильницького злочинця, причини насильницької злочинності, характеристику жертв насильства. Особливе місце відведено визначенню механізмів запобігання насильству на загальносоціальному, спеціально-кримінологічному та індивідуальному рівнях. Зазначені роботи містять також загальні висновки з питань, які є предметом цього кандидатського дослідження.

У кримінології теоретичні і практичні аспекти сексуального насильства, зокрема щодо дітей, досліджували Ю. М. Антонян, О. М. Гумін, Г. Б. Дерягін, О. М. Джужа, І. С. Кон, а поєднані з психологією – М. А. Догадіна та Л. О. Пережогін. Першість у вивченні сексуального насильства як соціального явища і об'єкта кримінології загалом належить Ю. М. Антоняну, в працях якого [9, 14, 7, 11, 13, 12] обґрунтовується значення наукових розвідок у запобіганні сексуальному насильству, основним завданням яких є виявлення джерел такого насильства, вивчення характеристики злочинця та формування на цій основі практичних рекомендацій. Відтак поділяємо позицію науковця, що за легковажного підходу до аналізу особливостей сексуальних злочинців немає змоги виявити справжні причини сексуального насильства, допускається некваліфіковане розслідування кримінальних справ та неможливість викрити злочинця, відбувається призначення неадекватних і несправедливих покарань, не налагоджується належна робота зі злочинцем задля його виправлення та уникнення рецидиву сексуального насильства.

Досліджуючи форми статевої поведінки та сексуальних розладів, кримінологічну характеристику сексуального насильства та основні напрями його профілактики навів Г. Б. Дерягін [55], який водночас є засновником «Кримінальної сексології». Науковець обґрунтовує необхідність застосування мультидисциплінарного підходу до вивчення сексуального насильства як невід'ємної складової сексуального життя людей за допомогою різних методів, використання яких дасть змогу: виявити особливості та основні тенденції сучасної статевої поведінки; визначити структуру основних ознак формування психосексуальної поведінки в групах жертв статевого насильства,

осіб з відхиленнями сексуальної поведінки та умовно нормальних осіб, встановити особистісні та психосоціальні характеристики жертв сексуального насильства і схильних до насильства осіб; виявити рівні латентності статевих злочинів та схильності людей до їх вчинення; здійснювати кримінологічний аналіз складових сексуального насильства; постійно відстежувати особливості та недоліки діяльності юристів і медиків у випадках вчинення сексуального насильства; визначити шляхи профілактики сексуальної злочинності; на підставі систематизації основних недоліків діяльності лікарів та юристів розробити методичні вказівки та рекомендації для фахівців, причетних до розслідування статевих злочинів, а також моделі навчальних програм для юристів, лікарів, педагогів і соціальних працівників. Водночас науковець висловлює позиції, які, на нашу думку, постають сумнівними. Визначаючи «норми сучасної сексуальної поведінки», Г. Б. Дерягін стверджує, що поняття «педофіл» не рівнозначне поняттю «злочинець», педофілія – біосоціальне явище, а злочин – суспільно небезпечне діяння, яке заборонено Кримінальним кодексом під загрозою покарання; злочини проти сексуальної недоторканності дітей найчастіше здійснюють не педофіли, а сексуальні садисти, для яких зазвичай не важливий ані вік, ані стать жертви. Науковець також обстоює зниження віку згоди на сексуальну активність (тобто віку молодшого партнера, що виключає кримінальну відповідальність старшого партнера) з огляду на те, що в різних країнах він коливається від 12 до 18 років.

Своєю чергою, І. С. Кон спростовує аргументи Г. Б. Дерягіна, акцентуючи, що «педофілія» – термін медичний, а особи, які розбещують дітей, зазвичай пересічні чоловіки, психічно здорові, одружені та мають дітей. Проте вони можуть мати гострий дефіцит інтимних стосунків, не комунікативні, слабкі, невпевнені у собі, не відчують себе на рівних із жінками, діти привертають їхню увагу своєю беззахисністю. Натомість для педофілів важливою є сексуальна незрілість та статева несформованість дитини.

І. С. Кон [114–121] одним із перших у Росії звернув заговорив про небезпеку сексуального насильства щодо дітей, ініціювавши створення

телефонної служби довіри, та обґрунтував необхідність введення в Росії, за прикладом західних країн, сексуальної освіти підлітків, вказавши, що це не тільки справа сім'ї. вчений відтак навів аргументи на користь сексуальної освіти: 1) діти, які пройшли систематичний курс сексуальної освіти, більше знають про сексуальність, і їхні знання більш достовірні; 2) сексуальна освіта на усуває проблем і труднощів психосексуального розвитку, але полегшує вирішення конфліктів, які доволі часто виникають; 3) знання полегшують розуміння і терпимість до чужих поглядів і поведінки, що є цінним і для дитини, і для суспільства; 4) якщо курс сексуальної освіти охоплюватиме відомості про контрацепцію і викладатиметься дітям у порівняно ранньому віці, то це одразу зменшить кількість підліткових вагітностей і абортів; 5) майже всі сучасні програми сексуальної освіти передбачають, поряд із науковою сексологічною інформацією, обговорення морально-психологічних питань, із якими стикаються підлітки і їхні батьки; 6) сексуальна освіта безпосередньо впливає на зменшення кількості випадків сексуального насильства, вчинених неповнолітніми, та є запобіжним заходом загалом.

Важливе значення у дослідженні сексуального насильства щодо дітей мають праці психологів М. А. Догадіної та Л. О. Пережогіна [64], які слушно наголошують, що «сексуальне насильство щодо дітей» стало лихом сучасного суспільства. Правоохоронні органи щорічно реєструють 7–8 тисяч випадків сексуального насильства над дітьми, проте насправді ці показники значно вищі. Також науковці обґрунтовують необхідність вивчення і розкриття особливостей психосексуального розвитку дітей та підлітків для надання їм кваліфікованої допомоги і об'єктивної оцінки, незалежно від аспектів дослідження сексуального насильства щодо дітей (віктимології, надання допомоги дітям, потерпілим від сексуального насильства, запобігання сексуальному насильству щодо дітей).

На теренах незалежної України О. М. Джужа [58, 56] здійснив комплексне вивчення соціальної природи і кримінально-правової характеристики злочинів, пов'язаних із сексуальним насильством, навів їх кримінологічний

аналіз та кримінологічну характеристику осіб, які вчиняють сексуальне насильство, висвітлив питання профілактики таких злочинів та визначив систему заходів запобігання злочинам, пов'язаним із сексуальним насильством. Водночас це дослідження не охопило особливостей сексуального насильства щодо дітей.

Розглядаючи теоретико-прикладні аспекти кримінальної насильницької поведінки особи, О. М. Гумін [45] розмежував кримінально-правове та кримінологічне поняття насильства, обґрунтувавши, що кримінологічне поняття насильства охоплює, окрім насильства у кримінально-правовому розумінні, внутрішні прояви насильницької поведінки особи. Під сексуальним насильством запропонував розуміти насильницьке посягання однієї особи на статеву свободу, статеве здоров'я чи статеву недоторканність іншої особи, що здійснюється без явно вираженої згоди цієї особи та може призвести до порушення її фізичного чи психічного здоров'я, смерті.

На сучасному етапі про доцільність окремого вивчення сексуального насильства як самостійного об'єкта кримінологічної науки, а також насильства щодо дітей свідчать напрацювання таких учених, як І. О. Бандурки [18], О. І. Бугери [23], О. В. Губанової [44], А. О. Джужі [57], С. С. Косенко [126], Л. Г. Козлюк [111], І. І. Лановенка [144], Л. В. Левицької [147], Т. Д. Лисько [149], А. С. Лукаш [151], Л. М. Ларченко [146], Д. П. Москаля [157], С. П. Репецького [200], О. В. Синьокого [215], О. С. Рябчук [209], С. В. Чмута [253], О. Б. Шигоніна [256].

Дослідження О. М. Джужі підтвердилися у дисертації Д. П. Москаля (Кримінально-правова характеристика зґвалтування та насильницького задоволення статевої пристрасті неприродним способом, 2009 р.), які проводилися паралельно. У дисертації, зокрема, акцентовано на неприпустимості ототожнення категорій «агресія» та «насильство», якщо це стосується сексуальної сфери (тоді як перша є ширшою за змістом, ніж друга), та у зв'язку з цим визначено поняття: а) «сексуальності» як сукупності об'єктивних і суб'єктивних характеристик людини, пов'язаних зі статевою

визначеністю, які дозволяють відчутти цій особі та іншим статевий потяг; б) «сексуального насильства» як протиправного впливу однієї особи на іншу, що порушує волевиявлення з метою задоволення статевого потягу або завдання сексуальної травми (ця позиція збігається з позицією О. М. Джужі) Також автор довів, що: а) предметом сексуального насильства можуть бути, з одного боку, фізіологічні функції організму людини та зовнішні частини її тіла, з іншого – сексуальна психіка людини; б) сексуальне насильство має такі види: фізичне (завдання удару, побоїв, спричинення тілесних ушкоджень, обмеження волі) та психічне (гіпноз, погроза застосування фізичного насильства, погроза знищення чи пошкодження майна, розголошення відомостей, що ганьблять потерпілого, доведення до безпорадного стану через алкоголь, наркотичні засоби); в) сексуальне насильство є формою загального кримінального насильства, що вирізняється з-поміж інших форм (наприклад, насильницько-корисливої) своїми самостійними ознаками, об'єктом, предметом і наслідками.

Соціально-правову оцінку правових та організаційних засад запобігання злочинам проти статевої недоторканості дитини у контексті реалізації Україною міжнародно-правових зобов'язань щодо захисту дітей від різних форм насильства та жорстокого поводження навів А. О. Джужа (Запобігання злочинам проти статевої недоторканості дитини, 2012р.). У його роботі, зокрема, визначено типовий алгоритм дій працівників кримінальної міліції у справах дітей щодо вжиття індивідуально-профілактичних заходів запобігання злочинам проти статевої недоторканості дитини та розроблено пропозиції щодо внесення змін і доповнень до чинного законодавства України. Відтак науковець зазначає, що поняття «сексуальне насильство» охоплює широкий спектр форм протиправної поведінки щодо дітей: від власне статевого злочинів до інших правопорушень, що вчиняються стосовно дитини.

Своєю чергою, І. О. Бандурка (Кримінально-правова характеристика злочинів проти моральності у сфері статевого стосунків, 2010 р.) здійснив поділ злочинів проти моральності у сфері статевого стосунків на три групи.

До першої групи належать всі статеві злочини. До другої – злочини, які, за чинним КК України, кваліфікуватимуться як хуліганство з винятковим цинізмом, але в деяких зарубіжних державах вони розглядаються як самостійні (в тому числі як статеві) злочини (ексгібіціонізм, вуайєризм та інші непристойні дії, що не порушують громадський порядок, але мають очевидний сексуальний характер). Третю групу становлять діяння, які раніше у вітчизняному законодавстві вважалися злочинами, але в чинному КК України вони або декриміналізовані, або взагалі не передбачалися, однак в інших державах розцінюються як самостійні злочини (заняття проституцією, добровільний гомосексуалізм, інцест, двошлюбність та багатоженство, перелюби тощо). Відтак поділяємо позицію вченого, що ексгібіціонізм, вуайєризм та інші непристойні дії, що не порушують громадський порядок, але мають явний сексуальний характер, мають розглядатися як самостійні злочини.

На негативному впливі ЗМІ у підвищенні рівня сексуального насильства щодо дітей зауважує О. І. Бугера (Проблеми використання засобів масової інформації для запобігання злочинам серед неповнолітніх, 2006 р.). зокрема, висвітлену у ЗМІ поведінку (не завжди коректну або й негативну) неповнолітні сприймають як загальносхвальні еталони, а відтак це може сформувати в них схильність до насильницької статевої поведінки. У цьому контексті О. І. Бугера запропонував нову редакцію ст. 7 Закону України «Про захист суспільної моралі» від 20 листопада 2003 року з метою захисту неповнолітніх від негативного впливу продукції сексуального чи еротичного характеру та продукції з елементами насильства та жорстокості.

Водночас О. В. Губанова, А. С. Лукаш і Т. Г. Лисько у своїх дослідженнях охопили одну з форм сексуального насильства – зґвалтування. Зокрема, О. В. Губанова (Кримінологічна характеристика та запобігання зґвалтуванню (на підставі матеріалів практики Автономної Республіки Крим, 2008 р.) навела комплексну кримінологічну характеристику зґвалтувань; сформулювала авторську концепцію мотивації зґвалтування; визначила головні напрями й надала практичні рекомендації щодо профілактики зґвалтувань

на загальносоціальному, спеціально-кримінологічному й індивідуальному рівнях, охопивши їхню спрямованість на протидію протиправній поведінці злочинця і віктимологічний аспект (на жаль, лише з урахуванням курортного статусу досліджуваного регіону – АР Крим). Автор акцентує на необхідності чітко діючої системи максимально раннього виявлення осіб, схильних до вчинення сексуального насильства, а відтак дієвим заходом запобігання зґвалтування на індивідуальному рівні вбачає застосування індивідуальних заходів медичного характеру.

Паралельно належить зазначити дослідження А. С. Лукаш (Зґвалтування: кримінологічна характеристика, детермінація та їх попередження, 2007 р.), яка пропонує застосовувати заходи загальносоціального, спеціально-кримінологічного, індивідуального й віктимологічного попередження, акцентуючи на конкретних життєвих ситуаціях учинення зґвалтування. Своєю чергою, Т. Г. Лисько (Кримінальна відповідальність за зґвалтування (порівняльно-правовий аналіз, 2008 р.) робить висновок, що превентивна функція кримінального закону України реалізовується шляхом встановлення суворого покарання за вчинення цього виду злочину.

У дослідженні О. С. Рябчук (Кримінологічна характеристика та запобігання злочинам, пов'язаним із задоволенням статевої пристрасті неприродним способом, 2012 р), наведено кримінологічну характеристику насильницького задоволення статевої пристрасті неприродним способом та обґрунтовано рівень латентності цього злочину; визначено характерні особливості злочинців як осудних чоловіків з певними негативними морально-психологічними рисами, внаслідок чого у них знівельована морально-етична сфера. Окрім цього, визначено, що більшість потерпілих від насильницького задоволення статевої пристрасті неприродним способом – це малолітні та неповнолітні особи жіночої статі. Виокремлено форми сексуального насильства залежно від поведінки дитини (нейтральна, привертаюча та підштовхуюча). Тим часом, визнаємо слушною пропозицію О. С. Рябчик про необхідність криміналізації інцестного задоволення статевої

пристрасті, а також проведення у навчальних закладах виховної роботи з віктимологічних питань.

На підвищеній суспільній небезпеці сексуального насильства щодо неповнолітніх акцентовано у дослідженні М. О. Ларченко (Кримінологічна характеристика особистості злочинця, винного у статевому злочині, 2009 р.) Науковець, зокрема, з'ясував, що суспільна небезпечність педофільних дій полягає у вкрай негативному впливі на психіку дитини й деяких малолітніх потерпілих, а також наголосив на високому рівневі латентності злочинів, пов'язаних із педофілією. Тільки виховання дітей та молоді, в тому числі культурне, правове і статеве, дасть змогу знизити рівень сексуального насильства. Автор слушно запропонував запровадження навчального курсу «Соціально-правові основи статевого виховання» у загальноосвітніх школах із метою раннього запобігання злочинності у сфері сексуальних відносин.

Натомість Л. Г. Козлюк (Кримінологічна характеристика особистості злочинця, який вчинив статевий злочин щодо неповнолітнього, 2009 р.) вказує, що особи, які вчиняють статевий злочин щодо неповнолітнього, будучи психічно здоровими, вважають, що статеві зносини з неповнолітніми допустимі. Це свідчить про сформованість неадекватного розуміння природного задоволення сексуальних потреб. Встановлено, що для запобігання статевим злочинам щодо неповнолітніх належить проводити комплекс заходів соціально-економічного, політичного характеру, які б посилювали повагу до загальнолюдських цінностей, оскільки вони, своєю чергою, сприятимуть вибору ненасильницьких засобів задоволення людиною своїх потреб, зокрема сексуальних. Виховання культури у статевих відносинах між людьми поряд з соціальними заходами, спрямованими на підвищення рівня життя населення, запобігатиме вчиненню статевих злочинів щодо неповнолітніх. Автор переконаний, що для дієвого запобігання статевим злочинам щодо неповнолітніх необхідно здійснювати просвітницьку діяльність на базі юридичних клінік вищих навчальних закладів, які готують

правознавців; визначальну роль відведено неналежному рівню культури в задоволенні сексуальних потреб.

У роботі О. В. Синєокого (Мотивація девіантних форм поведінки особи, що призводить до вчинення сексуального злочину, 2006 р.) встановлено кореляцію індивідуально-особистісних чинників, що сприяють проявам сексуальної агресії залежно від виду «соціального портрета» особи, котра діє в передкримінальній ситуації. Феномен сексуального насильства досліджено як правову категорію. Зокрема, здійснено системний аналіз психологічного механізму й елементів мотивації кримінальної поведінки особи, котра вчиняє насильницькі сексуальні злочини, встановлено роль внутрішнього конфлікту у формуванні його мотивацій. Акцентовано на віктимізаційному чиннику в детермінації сексуального насильства. Проаналізувавши особливості й ефективність втілення профілактичних заходів у правоохоронну діяльність, узагальнено рекомендації для розроблення психологічного профілю невідомого злочинця та встановлення віртуального кола осіб, які за своїми соціально-характерологічними та психобіологічними ознаками можуть становити певну потенційну небезпеку. Водночас ґрунтовний аналіз, здійснений О. В. Синєоком, дає змогу констатувати наявність суперечностей у винесених на захист положеннях. Автор, систематизуючи злочини, що вчиняються на сексуальному ґрунті, стверджує, що всі вони вчиняються із застосуванням насильства, проте уникає застосування у назві цих злочинів «сексуальне насильство», хоча у рамках дослідження феномена сексуального насильства це очевидно.

Питання профілактики статевих злочинів щодо неповнолітніх розглянула С. С. Косенко (Віктимологічна профілактика статевих злочинів щодо неповнолітніх, 2004 р.), яка, зокрема, внесла суттєві уточнення стосовно такої діяльності суб'єктів, які мають її здійснювати, та сформувала конкретні рекомендації щодо підвищення її ефективності. Вчена акцентувала на таких криміногенних чинниках, як прогалини в моральному і статевому

вихованні в сім'ях, навчальних закладах, трудових колективах, пасивність до поведінки осіб, які проявляють грубість, зловживають спиртними напоями, допускають прояви розв'язної поведінки тощо. Наукові пропозиції С. С. Косенко спрямовані на криміналізацію інцестного зґвалтування, примушування до вступу в статевий зв'язок неповнолітнього та насильницького задоволення статевої пристрасті неприродним способом щодо малолітнього. На жаль, з-поміж її слухних пропозицій законодавче втілення мала тільки одна.

Своєю чергою, О. Б. Шигонін (Умисне вбивство, поєднане із зґвалтуванням або насильницьким задоволенням статевої пристрасті неприродним способом: кримінологічна характеристика та запобігання, 2011 р.), окреслив причини детермінації сексуальних вбивств як комплексу взаємодіючих та взаємообумовлених криміногенних чинників – соціального, біологічного і психологічного характеру.

Згодом С. В. Чмут (Кримінальна відповідальність за статеві зносини з особою, яка не досягла статевої зрілості, 2010 р.) виокремив соціальні обставини, що зумовлюють кримінально-правову заборону статевих зносин із особою, яка не досягла статевої зрілості: а) суспільна небезпека цих діянь; б) значна поширеність; в) нагальна потреба суспільства в їх криміналізації; г) міжнародно-правові зобов'язання України щодо захисту дітей від сексуальної експлуатації та сексуального розбещення. Водночас певні застереження виникають до його пропозицій щодо пом'якшення та посилення кримінальної відповідальності, тоді як нині набагато актуальнішим є питання невідворотності покарання. Не визнаємо також слушною пропозицію щодо звільнення від кримінальної відповідальності особи, що вчинила злочин: «добровільний статевий акт у природній або неприродній формі з особою, яка не досягла шлюбного віку, вчинений повнолітньою особою», якщо між нею та особою, з якою стався добровільний статевий акт, було зареєстровано шлюб у встановленому законом порядку, адже ця норма може викликати низку зловживань.

Важливе значення для дослідження сексуального насильства, зокрема стосовно запобігання такому щодо дітей, мають наукові праці психологів Ю. В. Воронової [39] та О.О. Зайцева [80]. За результатами аналізу соціально-психологічних і правових чинників, які впливають на формування та прояв віктимності у жертв сексуальних злочинів, Ю. В. Воронова (Соціально-психологічні детермінанти віктимної поведінки неповнолітніх жертв сексуальних злочинів, 2005 р.) встановила, що діти, які живуть у сім'ях низьким рівнем культури (подекуди через брак освіти батьків), хитким матеріальним становищем, мають занижену самооцінку, а відтак рівень віктимності у них високий. Водночас дівчата, які живуть у сім'ях із матеріальним достатком і мають освічених батьків, отримують завищену самооцінку і теж доволі високий ступінь віктимності. Вчена також розглянула сучасні технології соціально-психологічної та правової профілактики віктимності неповнолітніх. Слушною постає позиція автора, що правові основи протидії сексуальним злочинам мають базуватися на знанні неповнолітніми головних положень діючого законодавства, усвідомленої необхідності виконувати юридичні вимоги, а у разі вчинення щодо них злочину – знати, куди звернутися по допомогу. У цьому контексті може використовуватися психолого-правова профілактична програма в навчально-виховних закладах для превентивної роботи з батьками та неповнолітніми, які становлять групи ризику (потенційними гвалтівниками і потенційними жертвами зґвалтування).

Про те, що останніми роками збільшується кількість сексуальних насильників-неповнолітніх, свідчить і дослідження О. О. Зайцева (Психічна патологія в осіб молодого віку, які скоїли сексуальні злочини (діагностика, клініка, лікування та профілактика), 2005 р.), який завдяки системно-структурному аналізу сексуальної поведінки молодих сексуальних злочинців сформував систему комплексних заходів щодо вчасної діагностики, лікування та профілактики психічних розладів непсихотичного регістру у молодих сексуальних правопорушників.

У напрямі захисту прав неповнолітніх провадили дослідження В. В. Вітвицька [38], С. Г. Киренко [105], Л. В. Левицька [148], О. В. Паньчук [174], Н. С. Юзікова [260]. Зокрема, Н. С. Юзікова (Кримінально-правові проблеми відповідальності за злочини проти неповнолітніх, 1999 р.) обґрунтувала необхідність посилення відповідальності батьків за неналежне виховання дітей та вчинення злочинів щодо них. Натомість В. В. Вітвицька (Кримінологічні проблеми попередження злочинних посягань на моральний і фізичний розвиток неповнолітніх, 2002 р.), класифікуючи злочини проти неповнолітніх, залишила поза увагою посягання на особисту недоторканність дитини. Тим часом, С. Г. Киренко (Проблеми захисту прав неповнолітніх кримінальним законодавством України, 2003 р.) запропонував низку змін до чинного кримінального законодавства, а Л. В. Левицька (Запобігання насильницьким злочинам щодо неповнолітніх в Україні, 2003 р.), зокрема, – внести уточнення до чч. 3, 4 ст. 152 КК України щодо вікових критеріїв. О. В. Паньчук (Кримінологічна характеристика експлуатації дітей, 2008 р.) з метою запобігання сексуальній експлуатації дітей сформулював рекомендації щодо розроблення й реалізації низки конкретних соціально-економічних та правових програм, спрямованих на подолання будь-яких проявів насильства щодо дітей у нашій державі.

Останніми роками вчені Росії (Д. О. Гнилицька [41], М. П. Набойщиков [161], М. О. Ковальова [108], А. М. Мартиросян [153], О. Ю. Мошицька [158], М. О. Семикін [212], Т. Г. Шувалова [258] та інші теж розглядали деякі аспекти сексуального насильства щодо дітей, проте комплексного дослідження на теренах Російської Федерації не провадилося.

Відтак А. М. Мартиросян (Насильницькі статеві злочини щодо неповнолітніх (кримінально-правовий та кримінологічний аспект, 2010 р.), зазначав, що в аналізованій групі діянь наявний віктимологічний аспект, однак визнавати це не варто, бо неповнолітні (особливо молодшої вікової групи) належать до категорії «недосвідчених жертв». Запобігання насильницьким статевим злочинам щодо неповнолітніх має здійснюватися

за трьома основними напрямками одночасно: а) загальносоціальні заходи попередження; б) спеціальна профілактика щодо злочинців і потенційних жертв; в) вдосконалення нормативної основи правоохоронної та профілактичної діяльності; г) кримінальна відповідальність і покарання винних.

Сексуальне насильство – це одна з головних форм насильства, де основне місце посідає статеве насилля над тілом людини. Саме так стверджує М. О. Ковальова (Сексуальне насильство та сексуальна експлуатація: кримінологічні та кримінально-правові аспекти, попередження, 2006 р.) Сексуальна експлуатація, відрізняючись об'єктивною стороною від зґвалтування і насильницьких дій сексуального характеру, має спільну з ними кримінологічну природу. Ознаки сексуального насильства та сексуальної експлуатації дають змогу об'єднати (з кримінологічних позицій) ці та інші злочини у специфічну групу, що посягають на «інтегративний» (що охоплює елементи різних об'єктів) об'єкт. Інтегративний об'єкт – категорія, в принципі, більш кримінологічна, ніж кримінально-правова, її функція – забезпечити єдиний системний підхід до аналізу злочинних посягань на права особи у сфері інтимних відносин.

М. О. Семикін (Кримінологічні та кримінально-правові проблеми боротьби з сексуальними посяганнями щодо неповнолітніх, 2003) наводить спеціально-галузеві наукові рекомендації з протидії сексуальному насильству щодо неповнолітніх. Учений, зокрема, наголошує на необхідності удосконалювати систему зв'язків між правоохоронними й іншими державними, громадськими організаціями та органами, що здійснюють боротьбу зі злочинністю.

Найважливішим напрямом запобігання сексуальному насильству є дієва й ефективна локалізація чинників, які сприяють поширенню насильства в суспільстві. Як зазначає М. П. Набойщиков (Дії сексуального характеру, вчинені щодо осіб, які не досягли повноліття, та проблеми їх попередження, 2007 р.) з цією метою необхідно застосовувати заходи соціального, психологічного, морально-виховного і правового характеру, а також

формувати у неповнолітніх навички захисту від насильства. У шкільній програмі має бути посилене правове виховання підлітків із засвоєння норм моралі, моральності, шанобливого ставлення до суспільства. Так само необхідно формувати виктимологічно грамотну особистість. Держава не має обмежуватися лише соціальною ізоляцією злочинця. Саме у виправній колонії засуджений повинен бути залучений до психолого-педагогічних та медико-соціальних програм, що спрямовані на вироблення стійких позитивних форм поведінки, зміни особистісних установок, корекцію (лікування) психічних аномалій і сексуальних порушень.

Важливе значення для вдосконалення механізму запобігання сексуальному насильству щодо дітей має дослідження Т. Г. Шувалової (Насильницькі злочини сексуального характеру щодо малолітніх та неповнолітніх, 2011 р.), котра запропонувала насильницький злочин сексуального характеру щодо малолітнього або неповнолітнього визначати як статеві зносини з малолітнім або неповнолітнім із застосуванням щодо нього психічного чи фізичного впливу, погроз, залякування, а також через доведення його до безпорадного стану або з використанням такого стану; насильницьке вчинення статевого акту з ними після завдання йому побоїв, де секс постає засобом приниження й образи його честі та гідності. Розроблена автором типологія особистості «сексуальних дитино-насильників», заснована на обліку обставин, вчинення статевих насильницьких злочинів щодо дітей, також може використовуватися як теоретичне підґрунтя для запобігання сексуальному насильству щодо дітей.

Результати дослідження О. Ю. Мошицької (Віктимологічна характеристика сексуального насильства неповнолітніх: за матеріалами Іркутської області, 2004 р.) свідчать про те, що латентність сексуального насильства неповнолітніх значною мірою детермінує віктимізацію нових жертв, а також сприяє повторній віктимізації первинних потерпілих. Відтак учена зазначає, що для підвищення ефективності запобігання сексуальному насильству неповнолітніх на державному рівні необхідно: підтримувати створення

фондів психологічної допомоги та компенсації шкоди потерпілим від сексуальних насильницьких злочинів; запровадити основи віктимологічної профілактики сексуального насильства у програму освітніх установ.

З огляду на викладене, належить визначити основні аспекти стану дослідження сексуального насильства, що мають значення для подальшого розроблення актуальних питань запобігання його вчиненню щодо дітей:

1) «сексуальне насильство щодо дітей» як кримінологічна категорія перебуває на початкових етапах розвитку, оскільки цю проблему замовчували впродовж радянського періоду; нині вона становить одну з надактуальних сфер науково-дослідницької діяльності у кримінології;

2) попри значну кількість напрацювань стосовно деяких форм сексуального насильства щодо дітей, поза увагою у рамках КК України залишились, зокрема, такі питання, як сутенерство або втягнення особи в заняття проституцією (чч. 2, 3 ст. 303), ввезення, виготовлення, збут і розповсюдження порнографічних предметів (ч. 3 ст. 301), торгівля людьми або інша незаконна угода щодо людини (ст. 149), що, на нашу думку, засвідчує актуальність обраної теми дослідження, її науково-теоретичну та практичну значущість;

3) відсутність міжгалузевого підходу до запобігання сексуальному насильству щодо дітей обумовило змістову невизначеність поняття сексуального насильства та його особливостей щодо цієї категорії потерпілих;

4) сучасний стан наукової розробки зазначеної проблеми не відповідає юридичній практиці, зокрема щодо адекватної кримінально-правової оцінки специфіки проявів сексуального насильства щодо дітей, планування ефективних заходів запобігання.

Отже, з уваги на стан висвітлення та науково-теоретичного осмислення сексуального насильства щодо дітей та запобігання йому, а також виняткову актуальність цієї проблематики, є усі підстави вважати, що цей напрям потребує ще значних і ґрунтовних наукових пошуків, щоб вирішити нагальні питання сьогодення у цьому напрямі.

1.2 Поняття сексуального насильства щодо дітей

Сексуальне насильство щодо дітей - це один із видів жорстокого поводження, жертв якого в Україні стає дедалі більше. Загальносвітові гуманітарні підходи щодо охорони дітей від сексуального насильства закріплено у Женевській декларації прав дитини 1924 р., Загальній декларації прав людини 1948 р., Декларації прав дитини 1959 р., Міжнародному пакті про громадянські і політичні права 1966 р., Міжнародному пакті про економічні, соціальні і культурні права 1966 р., Конвенції про права дитини 1989 р., Конвенції Ради Європи про захист дітей від сексуальної експлуатації та сексуального насильства 2007 р. Зокрема, у положеннях Конвенції Ради Європи про захист дітей від сексуальної експлуатації та сексуального насильства останнє ототожнюється з домаганням дитини у сексуальних цілях.

Водночас українське законодавство щодо захисту прав дитини залишається декларативним, а прийняті у різні часи нормативно-правові акти, спрямовані на реалізацію цих положень, є доволі неврегульованим. Юридична невизначеність багатьох дефініцій, зокрема «жорстоке поводження з дітьми», «сексуальне насильство», «сексуальні зловживання», «сексуальна агресія», «сексуальне посягання» тощо, обумовлює проблеми у сфері правозастосування, унеможливує реалізацію повною мірою профілактичних заходів.

З огляду на це, відповідного уточнення потребує з'ясування кримінологічного змісту поняття «сексуальне насильство щодо дітей».

Визначення поняття сексуального насильства щодо дітей передбачає розкриття змісту таких термінів, як «насильство», «сексуальна агресія», «сексуальне насильство», «сексуальні зловживання» [204].

Етимологія слова «насильство» у тлумачних словниках та енциклопедіях (скажімо, і українських, і польських) розкривається приблизно однаково. Так, Великий тлумачний словник сучасної української мови містить таке визначення насильства: 1) застосування фізичної сили до кого-небудь; 2) застосування сили для досягнення чого-небудь; примусовий вплив на когось, щось [28, с. 579].

Різноманітні аспекти злочинного насильства щоразу більше привертають увагу не лише юристів, а й представників інших галузей знань – психології, філософії, соціології тощо. Відтак поступово виникла наука про насильство – віолонтологія (або вайолентологія, від лат. violence – насильство).

Філософський енциклопедичний словник пропонує розуміти насильство як застосування сили або погрози її застосування. У найширшому смисловому контексті сила – це вияв свавілля та його здійснення відповідно до намірів певного суб'єкта. З огляду на це, насильство є обмеженням, аж до зведення нанівець, можливостей вільної життєдіяльності індивідів та людських спільнот. Зазнавати насильства – втрачати свободу [245, с. 6, 408].

Соціологи називають насильством «застосування сили чи різного роду погроз стосовно певних соціальних суб'єктів або їх власності з метою залякування і примусу до певних дій» [217, с. 194]. У Короткому енциклопедичному довіднику із соціальної роботи насильство визначається як «примус (дія), що здійснюється індивідом або групою осіб для досягнення поставленої мети і який пов'язаний з прямим нанесенням фізичної, психологічної або моральної шкоди іншій особі або з погрозою такого нанесення» [219, с. 287].

У юридичній енциклопедії насильство трактується як «навмисний вплив однієї людини на іншу, проти волі останньої, що спричиняє цій особі фізичну, моральну, майнову шкоду або містить у собі загрозу заподіяння зазначеної шкоди зі злочинною метою» [259, с. 68].

Згідно з енциклопедією політичної думки Я. Міллера, основне значення поняття «насильство» – це «завдання людям шкоди шляхом убивства, калічення чи завдання болю. Його значення може поширюватися і на загрозу завдання такої шкоди, а також на психічну і на фізичну шкоду» [70, с. 287]

Своєю чергою, О. Ю. Сидоренко вважає, що насильство – це «загальна психологічна, філософська, соціологічна та морально-правова категорія, сутність якої – необмежене довільне панування» [214, с. 6, 37].

Л. В. Сердюк визначає насильство як «зовнішній, з боку інших осіб умисний і протизаконний вплив на особу (чи групу осіб), який здійснюється

поза волею або всупереч її волі і здатний спричинити їй органічну, фізіологічну або психічну травму та обмежити свободу її волевиявлення або дій» [213, с. 22].

А. Е. Жалінський термін «насильство» пояснює як вплив (за правило, контактний) на поведінку особи, що безпосередньо обмежує можливість її вибору бажаного варіанту поведінки шляхом спричинення страждань фізичного чи психічного характеру [75, с. 104].

Водночас за І. І. Давидовичем, насильство – це «умисна протиправна дія, яка полягає у впливі на тіло іншої людини, її психіку або свободу, що здійснюється всупереч волі потерпілого або поза його волею і здатна викликати негативні зміни в організмі потерпілого» [50].

На думку О. М. Ігнатова, насильством можна назвати «енергетичний вплив на органи і тканини організму людини, їх фізіологічні функції, шляхом використання матеріальних факторів зовнішнього середовища (механічних, фізичних, хімічних і біологічних) та/або вплив на її психіку через інформаційний вплив, що вчиняється всупереч волі людини, спроможне заподіяти органічну, фізіологічну чи психічну травму, а також обмежити свободу волевиявлення або дій людини» [100, с. 70].

С. В. Кудрявцев вважає, що насильство – це складова специфічної взаємодії між суб'єктами, що ґрунтується на суб'єктивно вираженій суперечності інтересів, поєднаній із заподіянням шкоди. Насильницькі дії утворюють вид поведінки, що заподіює шкоду інтересам іншої особи. Злочинне насильство є ймовірним результатом протистояння, наслідком процесів, що відбуваються в ньому [141, с. 174].

В. О. Навроцький визначає насильство як «заподіяння тілесних ушкоджень, вбивство чи ж погроза застосування такого» [162, с. 35].

Розглядаючи насильство як спосіб вчинення злочину, В. К. Грищук вважає, що насильство – це «умисний фізичний або психічний вплив однієї особи на іншу проти її волі, що спричиняє цій особі фізичну, моральну шкоду або містить у собі загрозу заподіяння такої шкоди для досягнення злочинної мети насильника» [43].

Тим часом, О. М. Гумін слушно пропонує розмежувати кримінально-правове та кримінологічне поняття насильства. Під насильством у кримінально-правовому значенні пропонується розуміти умисний, суспільно небезпечний, кримінально-протиправний вплив на тіло або психіку іншої особи (осіб). Формою кримінального насильства є умисний злочин, який містить ознаки такого насильства або в диспозиції кримінально-правової норми, або (і) у фактичній характеристиці вчиненого діяння або (і) в якому насильство є способом досягнення мети. Кримінологічне поняття насильства охоплює, крім насильства у кримінально-правовому розумінні, також внутрішні прояви насильницької поведінки особи. Це поняття слід трактувати ширше, ніж кримінально-правове, оскільки кримінологія має свій специфічний предмет, вивчає закономірність злочинності у всіх її проявах, детермінації і причинності: кримінологічне поняття насильства включає в себе не тільки його кримінальні й передкримінальні прояви (адміністративно-карані або такі, що іще не оцінюються як аморальні і т. д.) щодо інших людей, а також розширює коло ймовірних об'єктів насильницького впливу. Із кримінологічної позиції, насильство – це вплив, що здійснюється для досягнення своїх цілей особою на організм і (або) психіку іншої особи, в результаті якого заподіюється шкода (або створюється реальна загроза завдання такої шкоди): життю, здоров'ю, честі, гідності та іншим правам, свободам та інтересам іншої особи, що охороняються і (або) забезпечуються нормами права, і (або) існують відповідно до моральних вимог, звичаїв суспільства, і (або) себе. Кримінологічними ознаками насильства є: наявність як суб'єкта впливу особи; сприяння реалізації усвідомлених або несвідомих цілей суб'єкта впливу; спрямованість на організм і (або) психіку іншої особи, саму себе; заподіяння цим впливом шкоди (створення реальної загрози заподіяння шкоди) свободам та інтересам іншої особи і здоров'ю самого посягала [45, с. 32].

О. М. Джужа вважає, що насильство – це протиправний, суспільно небезпечний, умисний вплив однієї особи на іншу, який порушує волевиявлення особи і супроводжується порушенням тілесної недоторканності

або погрозою його порушення, що заподіює психічну, фізичну та моральну шкоду. Автор обґрунтовує позицію, що насильство і сексуальна поведінка виникають як пов'язані між собою форми поведінки первісної людини. Зв'язок їх пояснюється відомим законом біологічної еволюції – право продовжувати рід отримує найсильніший. Тому певні елементи сексуального насильства можуть бути включені в біологогенетичні програми поведінки первісної людини: до початку статевого акту особа повинна продемонструвати всім, у тому числі й жінці, своє право на продовження роду [58, с. 14]. Водночас науковець слушно зауважує, що насильство у сексуальній поведінці може проявлятися щодо жінки задля продовження роду, і тут варто додати, що у небезпечних обставинах (військовий конфлікт) чоловіки, перебуваючи на межі життя і смерті, намагаються продовжити свій рід, будь-якими способами.

У кримінологічній науці розрізняють чотири форми (види) насильства: фізичне, психічне, економічне і сексуальне. Предметом цього дослідження є сексуальне насильство – складна суспільно небезпечна поведінка, яку можна ретельно осмислити тільки за умови комплексного підходу до його аналізу.

Анонімне опитування неповнолітніх у чотирьох областях (Вінницькій, Івано-Франківській, Львівській, Тернопільській) засвідчує, що це питання вимагає врегулювання і відповідних заходів у сфері освіти. Так, саме 90% респондентів знають, що необхідно розуміти під терміном «сексуальне насильство», тоді як 96% із них під сексуальним насильством розуміють зґвалтування (Додаток Б).

Поняття «сексуальне насильство» співзвучне із «zgvaultuvannya», що в перекладі з латинської означає «крадіжка», тільки в цьому випадку не майна, а прав особи.

У кримінально-правовій доктрині Росії й України не виокремлюють таку поширену форму насильства, як сексуальне насильство. Це пояснюється тим, до прикладу, що зґвалтування (як найпоширеніший статевий злочин) зазіхає не тільки на життя, здоров'я, тілесну недоторканність дитини, а й на його честь і гідність, тобто одночасно поєднує в собі риси і фізичного, і психічного насильства.

Підтвердженням цього є наукова позиція О. М. Джужі, який вважає, що сексуальне насильство як єдине поняття не знайшло свого закріплення в національному кримінальному законодавстві. Воно, за правило, виражається поняттями фізичного насильства (ст. 152 КК України) або психічного (погроза застосування фізичного насильства (ст. 152 КК України), шантаж (ст. 303 КК України) та інші. Тому така законодавча недооцінка цього поняття призводить, на його думку, до певних проблем під час систематизації злочинів, пов'язаних із сексуальним насильством[58, с. 14].

Міжнародно-правові стандарти протидії жорстокому поводженню з дітьми, зокрема і проявам сексуального насильства, становлять важливий елемент національного законодавства щодо захисту прав дитини. Категорія «сексуальне насильство», хоча й використовується у міжнародному праві, проте її зміст і дефініції в національних законодавствах відрізняються і не завжди узгоджуються між собою, внаслідок чого цим поняттям охоплюється цілий спектр форм протиправної поведінки щодо дітей: від власне статевих злочинів до інших правопорушень, вчинених щодо дитини [56, с. 18]. Вважаємо, що поняття «сексуальне насильство» і його зміст у законодавстві європейських країн, і загалом у світі, істотно відрізняються, що обумовлюється відмінністю правових систем, особливостями національного законодавства, культурних традицій тощо.

У кримінальному праві США під терміном «сексуальне насильство» розуміють статеві зносини, що вчиняються із погрозою або застосуванням насильства або у разі неспроможності жертви чинити опір. Водночас природна чи неприродна фізіологічна форма сексуального насильства для правильної кримінально-правової кваліфікації значення не має.

Важливими для визначення понять у кримінологічній науці мають висновки вчених-психологів. Зокрема, А. Кисличенко стверджує, що сексуальне насильство – одна з форм насильства, яка характеризується тим, що акт такого насильства порушує не лише права особи на особисту недоторканність і особисту гідність, а й право на статеву недоторканість. Відтак акти

сексуального насильства є особливо суспільно небезпечними злочинами. Визначення сексуального насильства, яке використовується у міжнародному праві – «фізичне посягання сексуальної природи, вчинене над особистістю за обставин примусу», де «обставини примусу» не обмежуються застосованою фізичною силою, а й охоплюють погрози та психологічний тиск, – є основою для визначення цього поняття [93].

Особливість юридичної позиції Д. Гнилицької полягає у розгляді сексуального насильства в двох аспектах: сексуальне насильство як соціальне явище і сексуальне насильство як явище правове. В останньому випадку воно становить умисну протиправну поведінку людини, пов'язану з її власною сексуальністю і (або) спрямоване на сексуальність іншої людини, що заподіює або здатне заподіяти фізичну і (або) психічну шкоду внаслідок фізичного або психічного впливу, що обмежує свободу волевиявлення та дії потерпілої особи [41, с. 10].

О. М. Гумін сексуальне насильство (як вид комбінованого (поєданого) насильства) вбачає як насильницьке посягання однієї особи на статеvu свободу, статеve здоров'я чи статеvu недоторканність іншої особи, що здійснюється всупереч її волі [45, с. 19].

В інформаційно-практичному посібнику УМВС України в Дніпропетровській області зазначається, що «сексуальне насильство полягає в примушуванні особи в будь-якій формі до вступу в статеvi стосунки без її згоди і бажання» [96, с. 6].

З урахуванням різних наукових підходів та позицій цілком слушним постає питання про єдине визначення поняття сексуального насильства як конкретного реального феномена соціального життя суспільства [58, с. 26]. Відтак О. М. Джужа і Д. П. Москаль під сексуальним насильством пропонують розуміти протиправний вплив однієї особи на іншу, який порушує волевиявлення особи, з метою задоволення статевого потягу або завдання сексуальної травми [58, с. 15; 157, с. 6].

Сексуальне насильство у зарубіжній літературі розглядається як одна з найбільш жорстких форм сексуальної агресії [98, с. 13]. Справді, термін

«сексуальна агресія» значно ширший і під ним розуміється поведінка, спрямована на заподіяння шкоди у сфері відносин, які стосуються статевої свободи та статевої недоторканості особи. Однак агресія передусім трактується як негативний емоційний стан, прагнення, що має вияв у реальному поведженні або прихований (подумки). Відповідно, на відміну від насильства, агресія може і не бути реалізована в активних діях суб'єкта [171, с. 82].

Загалом у науковій літературі простежуємо різні поняття, що характеризують сексуальні посягання щодо дітей, наприклад: «сексуальне посягання», «сексуальне насильство», «сексуальні зловживання», «сексуальна агресія», «сексуальна експлуатація», «педофілія».

Такі трактування відображають суб'єктивний підхід кожного автора до зазначеної проблеми, проте це не зовсім правильне рішення, оскільки необхідно враховувати різне смислове навантаження кожного терміна. Так, опираючись на дані лексикології, можна стверджувати, що поняття «сексуальне посягання», «сексуальні зловживання» і «педофілія» здебільшого стосуються безпосередньо посягань на статеву недоторканість дітей, насильницьких дій сексуального характеру. А терміни «сексуальне насильство», «сексуальна агресія» і «сексуальна експлуатація» щодо попередніх за своїм змістом є ширшими за обсягом, а отже, вони є системоутворюючими і охоплюють більш вузькі поняття.

На підставі зазначеного А. А. Овсянникова вважає, що сексуальне насильство щодо дітей – це насильницькі і ненасильницькі дії сексуального характеру, включаючи різні форми сексуальної експлуатації людини [171, с. 83]. З цього приводу варто зауважити, що поділ дій сексуального характеру щодо дітей на насильницькі й ненасильницькі видається вкрай умовним. Адже у більшості випадків згода дітей має фіктивний характер через їхні психологічні особливості та залежність від дорослих.

У законодавстві України вперше визначено сексуальне насильство у Законі України «Про попередження насильства в сім'ї» від 15 листопада 2001 року [193, с. 70], встановлюючи, що «сексуальне насильство в сім'ї – це протиправне посягання одного члена сім'ї на статеву недоторканість

іншого члена сім'ї, а також дії сексуального характеру по відношенню до дитини, яка є членом цієї сім'ї».

Доволі вдалу спробу вдосконалення поняття «сексуальне насильство» містить проект Закону України «Про запобігання та протидію домашньому насильству», де акцентується на проявах сексуального насильства [186]. Кращий варіант законодавчої дефініції цього поняття щодо дитини закріплено у чинному Законі України «Про запобігання та протидію домашньому насильству», що означає будь-які діяння сексуального характеру, вчинені стосовно дитини незалежно від її згоди, або в присутності дитини, примушування до акту сексуального характеру з третьою особою, а також інші правопорушення проти статевої свободи чи статевої недоторканості особи, у тому числі вчинені стосовно дитини або в її присутності [1863].

У Конвенції Ради Європи про захист дітей від сексуальної експлуатації та сексуального насильства під сексуальним насильством щодо дітей розуміється: заняття діяльністю сексуального характеру з дитиною, яка не досягла передбаченого законодавством віку; заняття діяльністю сексуального характеру з дитиною, коли: використовується примус, сила чи погрози або насильство здійснюється зі свідомим використанням довіри, авторитету чи впливу на дитину, зокрема в сім'ї, або насильство здійснюється в особливо вразливій для дитини ситуації, зокрема з причини розумової чи фізичної неспроможності або залежного становища, правопорушення пов'язані з дитячою проституцією, дитячою порнографією, розбещення дітей та домагання дітей для сексуальних цілей [124].

І. Кон стверджує, що сексуальне насильство – це використання дитини дорослим або іншою дитиною для задоволення сексуальних потреб або отримання вигоди. Сексуальне насильство охоплює статеві зносини (коїтус), оральний і анальний секс, взаємну мастурбацію, інші тілесні контакти зі статевими органами [121, с. 7].

Вивчаючи насильницькі злочини сексуального характеру щодо малолітніх і неповнолітніх, Т. Шувалова наполягає на виключенні ст. 132 із

Кримінального кодексу Російської Федерації і водночас викладенні ст. 131 у новій редакції з визначенням сексуального насильства як статевих зносин, вчинених із застосуванням насильства чи погрози його застосування до потерпілого (потерпілої), або до інших осіб, або з використанням безпорадного стану потерпілого (потерпілої) [258, с. 10].

Національний центр зі захисту від жорстокого поводження і невиконання обов'язків щодо дитини визначає сексуальне насильство щодо дітей як сексуальний контакт або спілкування між дитиною і дорослим, коли дитина використовується для сексуальної стимуляції цієї чи іншої людини. Можливе сексуальне насильство з боку іншого неповнолітнього, коли він значно старший від своєї жертви і наділений владою і контролем над цією дитиною. Аналіз цих позицій засвідчує, що поняття сексуального насильства вживається у Росії з прив'язкою до дітей [19].

Також важливою є думка психологів, що обстоюють позицію, за якою сексуальне насильство – це будь-які дії сексуального характеру, вчинені щодо дитини (підлітка або дорослого) проти його (її) волі або використовуючи його (її) стан (скажімо, діти схильні довіряти дорослим і не завжди відразу розуміють, що дії, які вчиняє дорослий, є насильством) [65].

Немає однастайності і конкретики і в зарубіжних дослідженнях стосовно визначення сексуального насильства щодо дітей. Одні вчені схиляються до думки, що це безпосередні сексуальні контакти дорослого з дитиною, демонстрація статевих органів і дотики до тіла [276, с. 235]. Інші вважають, що це залучення залежних дітей і підлітків до сексуальної активності, сутності якої останні не розуміють і принципово не здатні дати згоду. Відтак визначення сексуального насильства щодо дітей відбувається через терміни: *child abuse*, *child neglect*, *sexual abuse* u *sexual harassment*. Найбільш поширеним є термін *child abuse* – сексуальні взаємовідносини дорослого і дитини, що охоплюють низку ознак: а) нерівноправність; б) одностороння влада старшого над молодшим, тобто відносини домінування-підпорядкування; в) обмеження свободи і можливості вибору у дитини; г) основним мотивом таких взаємин є мотиви сексуального задоволення з боку дорослого [272, с. 304].

В англomовній літературі сексуальне насильство також розглядається як сексуальні відносини з неповнолітніми у рамках поняття «child sexual abuse», зміст якого передбачає більш широкий спектр дій, що підпадають під категорію сексуального зловживання [164, с. 220].

Американські дослідники визначають сексуальне насильство над дітьми (Child Sexual Abuse – CSA) як будь-який сексуальний досвід між дитиною до 16 років (за окремими джерелами – до 18) і особою, принаймні, на 5 років старшою від неї (як формальний критерій залежності або безпорадного стану). Тому А. Бейкер і С. Дункан визначають поняття «сексуальне зловживання дітьми» як залучення дорослого до сексуальних зносин (оральних, вагінальних, петтингу, анальних) незрілої дитини чи підлітка [263, с. 460]. Г. Кемп вважає, що під сексуальними зловживаннями щодо дітей слід розуміти схиляння залежних, нерозвинених дітей і підлітків до сексуальної активності, сутності якої вони повністю нездатні зрозуміти і на яку вони нездатні дати згоду [270, с. 59]. Водночас сексуальне насильство щодо дітей не є обов'язково примусом дітей через погрози або силу до виконання сексуальних дій, а сам факт сексуальних дій із ними [270, с. 96].

Аналіз норм Кримінального кодексу Швеції засвідчив, що сексуальним насильством є всі статеві злочини, які вчиняються щодо дітей до 15-річного віку [240, с. 189]. Очевидно, що «сексуальне насильство» у зарубіжних країнах ототожнюється з поняттям «сексуальне насильство щодо дітей».

Наведену позицію обґрунтовує й розкриває соціолог А. В. Швед: сексуальне насильство над дітьми, полягає у використанні дитини як об'єкта задоволення сексуальних потреб дорослого і охоплює фізичне, вербальне або психічне насильство, навіть тоді, коли дитина не є об'єктом безпосереднього контакту [254].

На основі аналізу норм Кримінального кодексу Російської Федерації Н. Набойщиков визначає, що сексуальне насильство щодо дітей передбачає всі навмисні і незаконні дії сексуального характеру, що завдають шкоди психічному і фізичному здоров'ю дитини, однак згоду дитини на сексуальний

контакт із дорослим не можна розглядати як вільний, рівноправний, свідомий вибір [161, с. 7]. Своєю чергою, А. Ткаченко наводить визначення сексуальних відносин із дітьми як будь-яку дію, що, за правило, пов'язана із застосуванням насильства, вчинена повнолітнім щодо дитини віком до 18 років з метою отримання сексуального задоволення [227, с. 71].

Згідно зі законодавством Греції, сексуальним насильством щодо дітей визнається будь-яка форма сексуальних дій (схиляння до порнографії, фотографування оголеного тіла, насильства) щодо дитини для збудження чи задоволення дорослого [137].

Т. Я. Сафонова пропонує визначення сексуального насильства як залучення дитини за її згодою, або без такої, до прямих або непрямих актів сексуального характеру з метою отримання сексуального задоволення або вигоди. У результаті таких дій завдається шкода фізичному і психічному здоров'ю дитини, її психосексуальному розвитку, відтак з'являються відхилення у поведінці, що перешкоджають соціальній адаптації [76, с. 23]. Згідно з цим визначенням, залучення дитини до заняття проституцією або виробництва порнографічної продукції визнається сексуальним насильством.

Менш вдалимими, на нашу думку, є визначення, що наводять опис імовірних дій дорослого без вказівки на спричинені ними наслідки. Таким визначенням оперують Н. О. Зинов'єва і Н. Ф. Михайлова, вважаючи, що сексуальне насильство щодо дітей включає велику кількість дій і доповнюється такими із них, як примушування або заохочення до дотиків сексуального змісту до тіла дорослого або дитини, примушування дитини до оголення, залучення до оргій та ритуалів, що супроводжуються сексуальними діями. Проте не всі сексуальні насильницькі дії включають роздягання і дотики [90, с. 42]. Як вважають І. О. Алексєєва, І. Г. Новосельський, під визначення сексуального насильства потрапляють усі види сексуальних дій: згвалтування, схиляння дітей до сексуальної активності дорослих, різні форми інцестних відносин, розпусні дії, залучення до заняття проституцією або до створення та (або) розповсюдження порнографічної продукції [5, с.12].

Р. Соонетс пропонує загальне поняття «сексуальне посягання» – будь-яка активність сексуального спрямування, яка виходить за рамки допустимих у суспільстві відносин між дорослим і дитиною. Сексуальне посягання щодо дитини охоплює сексуальне насильство і сексуальні зловживання. Сексуальне насильство – це «задоволення статевої пристрасті з дитиною проти бажання дитини в умовах, коли дитина не в змозі відмовитися від цього і захистити себе внаслідок нерівності душевних і фізичних сил». Сексуальне зловживання – «ненасильницьке використання дитини як сексуального об'єкта для задоволення свого сексуального потягу» [216, с. 104]. Попри наведені визначення, поділяємо думку О. І. Цимбал, що така деталізація понять видається зайвою, оскільки терміни «сексуальне насильство» і «сексуальне зловживання» зазвичай використовуються як синоніми. Крім того, для визначення сексуального насильства взято лише один із критеріїв безпорадного стану – нездатність чинити опір. Найчастіше безпорадний стан потерпілого пов'язаний із нездатністю дитини досягнути характер і значення дій, до вчинення яких він залучається [252, с. 43].

Отже, наведемо основні ознаки, що характеризують поняття «сексуальне насильство щодо дітей»:

- 1) протиправне використання дитини;
- 2) вчиняється для задоволення сексуальних потреб або одержання вигоди;
- 3) вчиняється із застосуванням насильства чи погрози його застосування до потерпілого чи інших осіб або з використанням безпорадного стану потерпілого (потерпілої);
- 4) може вчинятися за допомогою інформаційно-комунікаційних технологій;
- 5) сам факт сексуальних дій із дитиною;
- 6) винним може бути і повнолітня, і неповнолітня особа.

Відтак під сексуальним насильством щодо дітей пропонується розуміти протиправне використання дитини для задоволення сексуальних потреб винного або інших осіб, що заподіює шкоду її фізичному, психічному здоров'ю, психосексуальному розвитку та перешкоджає її подальшій соціалізації.

1.3 Форми проявів сексуального насильства щодо дітей

Історично насильство нерозривно пов'язане зі системою владних відносин, зокрема в соціально-історичному аспекті відбувається еволюція форм насильства від явних, агресивно-насильницьких із біологічно детермінованою основою до прихованих, конклюдентно і психологічно позначених [97, с. 193].

В українській та зарубіжній кримінологічній науці проявам сексуального насильства, зокрема щодо дітей, присвятили свої наукові доробки такі провідні учені, як О. М. Гумін [45], О. М. Джужа [58], Д. П. Москаль [157], Д. О. Гнилицька [41], Г. Б. Дерягін [55], М. О. Догадіна [64], М. О. Ісаєв [97], Л. О. Пережогін [64], О. І. Цимбал [252] та інші.

Згідно з чинним законодавством, сексуальне насильство, зокрема щодо дитини, є одним із видів насильства в сім'ї. [193]. О. М. Джужа та Д. П. Москаль зауважують, що сексуальне насильство, зокрема щодо дітей, відрізняється від інших видів насильства своїми самостійними ознаками, об'єктом, предметом і наслідками [58, с. 27; 157, с. 6].

А.В. Мудрик зазначає, що сексуальне насильство, у тому числі щодо дітей, може мати вигляд сексуальної образи, сексуального нападу, зґвалтування, розбещення, інцесту, демонстрації порнографії дітям, використання дітей для виробництва порнографічної продукції та проституції [159, с. 89].

Водночас О. М. Гумін, відносить сексуальне насильство до комбінованих (поєднаних) видів насильства та пропонує розрізняти:

1) сексуальне насильство без фізичної взаємодії (ексгібіціонізм (демонстрація оголених геніталій); вуайеризм (підглядання за сексуальними діями або роздяганням); дитяча порнографія (використання дітей як моделей порнографічних матеріалів; словесні образи і непристойні зауваження сексуального змісту, в тому числі телефоном або через мережу «Інтернет»);

2) за фізичною взаємодією (розпусні діяння (насильницький петтинг – «мацання»), будь-які маніпуляції зі статевими органами або примушування до них жертви); інцест – сексуальні діяння з родичами; згвалтування – примусові статеві зносини із застосуванням фізичної сили або погрози її застосування) [45, с.14].

У практичній психології, результати досліджень якої мають неабияке значення для вирішення кримінологічних завдань, розрізняють два види сексуального насильства, зокрема щодо дітей:

1) *сексуальне насильство без фізичного контакту:*

а) ласки, обмацування, цілування, в тому числі торкання потайки інтимних частин тіла дитини (наприклад, під час купання);

б) спричинення збентеження, ніяковіття дитини поглядами, словесними образами, непристойними зауваженнями, висловлюваннями, сексуальними фразами;

в) ексгібіціонізм (демонстрація своїх статевих органів дитині);

г) розглядання статевих органів дитини;

г) вуайєризм (систематичне підглядання за дитиною під час роздягання, купання, у туалеті);

д) дитяча порнографія (використання дітей як моделей для зйомок порнографічних матеріалів);

ж) «брудні», зі сексуальним підтекстом, телефонні дзвінки;

з) мастурбація у присутності дитини;

2) *сексуальне насильство з імовірним фізичним контактом:*

а) тертя пеніса об тіло дитини;

б) примушування дитини мастурбувати у присутності дорослого;

в) примушування дитини маніпулювати геніталіями дорослого;

г) обмацування чи маніпулювання статевими органами дитини;

г) розпусні дії (насильницький петтинг);

д) імітація статевих зносин за допомогою пальця;

- е) інцест (сексуальні дії з родичами);
- ж) примушування до вагінальних зносин;
- з) примушування до анальних зносин;
- и) примушування до оральних зносин [173].

Певний науковий інтерес становить думка В. Путиліної, котра обґрунтовує наявність трьох основних проявів сексуального насильства щодо дітей: 1) відкрите; 2) приховане; 3) сексуальні зловживання [198]. Натомість К. Хоббс наполягає на тому, що сексуальне насильство щодо дитини може мати вияв лише у сексуальних зловживаннях. Відтак автор розрізняє такі сексуальне зловживання:

1) *внутрішньосімейне насильство* – сексуальні посягання з боку найближчих кровних родичів (батьки, брати сестри); осіб, які заміняють батьків (усиновлювачі опікуни, піклувальники); осіб, які виконують функції батьків (чоловік або співмешканець матері, дружина або співмешканка батька); близьких родичів (дядьки, тітки, прабадьки, двоюрідні брати чи сестри), з якими дитина разом проживає або часто спілкується. Всі ці дорослі є авторитетними для дитини, вона віддана і перебуває в жорсткій залежності від них;

2) *позасімейне насильство*, що охоплює сексуальні зловживання з боку дорослих, добре відомих дитині, наприклад, друзів сім'ї, сусідів, далеких родичів або педагогів. Оскільки ці особи знайомі дитині, вона довіряє їм і не сприймає їх як імовірне джерело небезпеки;

3) *вуличне насильство* – сексуальні посягання з боку незнайомих осіб або випадкових знайомих. Вуличний прояв сексуального насильства вирізняється раптовістю нападу, застосуванням фізичної сили чи погроз для подолання опору дитини;

4) *інституційне насильство*, що характерне для закритих дитячих колективів та передбачає сексуальні посягання, які є проявами дідівщини, коли сексуальне насильство використовується для демонстрації влади і контролю, побудови ієрархічних відносин у колективі [267, с. 118].

Своєю чергою, Г. Б. Дерягін пропонує розрізняти такі види сексуальних зловживань щодо дітей:

- 1) відкрите (відверте) насильство щодо дітей;
- 2) сексуальна експлуатація дитини, яка часто пов'язана з вигодою для експлуататора (зазвичай матеріального характеру) та може відбуватися за згодою дитини;
- 3) примушування дитини до вчинення дій сексуального характеру всупереч бажанню дитини;
- 4) добровільний секс із дитиною допубертатного або раннього пубертатного віку.

Відтак автор наголошує, що зазначені прояви сексуального зловживання дітьми не тільки порушують законодавчо охоронювані морально-етичні норми суспільства, а й, безумовно, мають віктимізуючий і криміналізуючий вплив на психіку дитини [55, с. 43].

Зважаючи на характер незаконних сексуальних дій щодо дитини, Девід Фінкельхор виокремлює такі прояви сексуального насильства:

- а) сексуальна експлуатація – зловживання безпорадністю дитини для задоволення власного сексуального потягу або в комерційних цілях;
- б) еротизація дитини – штучна стимуляція сексуального потягу у дитини на шкоду іншим сторонам розвитку її особи;
- в) пригнічення дитячої сексуальності шляхом проведення операцій на статевих органах (так зване жіноче обрізання, прийняте у деяких ісламських країнах) або придушення нормальних сексуальних інтересів дитини, формування негативного ставлення до проявів сексуальності [266].

Натомість О. І. Цимбал зауважує, що Фінкельхор необґрунтовано не виокремлює сексуальне зловживання, а відносить ці прояви до сексуальної експлуатації [252, с. 78], невиправдано розширюючи відтак поняття сексуальної експлуатації, яка традиційно розглядається як залучення дитини до сексуальної активності з метою отримання вигоди.

Ще ретельніше деталізує спрямованість незаконних проявів сексуального насильства щодо дітей Вікторія Кеплер:

- 1) оголення своїх геніталій перед дитиною або роздягання дитини;
- 2) примушування дитини торкатися своїх геніталій або самому торкатися геніталій дитини;
- 3) залучення дитини до порнографії;
- 4) словесні пропозиції дитині вступити в контакт або бесіди з дитиною на тему сексуальних стосунків;
- 5) сексуальні контакти – оральні, вагінальні, анальні;
- 6) переконання, примус дітей до вступу у сексуальні контакти один із одним; створення умов, які змушують дитину підкоритися;
- 7) використання різних предметів для сексуальних контактів з проникненням (олівці, фломастери, пляшки і так далі) [104].

У тлумачному словнику визначається, що зовнішній прояв будь-якого явища, пов'язаний з його сутністю та змістом, називається формою [28, с. 1396]. З огляду на це, форма сексуального насильства – це зовнішній прояв насильницького посягання однієї особи на статеву свободу, статеве здоров'я чи статеву недоторканність іншої особи, що здійснюється всупереч її волі. Форма сексуального насильства щодо дітей – зовнішній прояв протиправного використання дитини для задоволення сексуальних потреб винного або інших осіб.

Міжнародні організації з охорони здоров'я до форм сексуального насильства відносять: 1) зґвалтування і спробу зґвалтування; 2) небажані сексуальні дотики або примушування торкатися до іншої людини; 3) підглядання або фотографування людини в інтимній ситуації без її згоди [4]; 4) сексуальні домагання і сталкінг (сексуальне переслідування); 5) ексгібіціонізм, примусова демонстрація людині порнографії; 6) будь-які інші сексуальні дії з людиною, яка не дає на них згоди або не в змозі відмовити гвалтівнику чи чинити йому опір [268].

У науковій літературі, зокрема Д. О. Гнилицька, до численних форм прояву сексуального насильства відносить: сексуальний примус, сексуальне примушування, сексуальне домагання тощо. Вчена стверджує, що сексуальним примусом є пред'явлення однією особою вимоги (пропозиції) до іншої особи вчинити сексуальні дії, а також підкріплення цієї вимоги (пропозиції) фізичним впливом та (або) психічним впливом, пригнічуючи волю останнього, а сексуальним примушуванням є пред'явлення однією особою вимоги (пропозиції) до іншої особи вчинити сексуальні дії, а також підкріплення цієї вимоги (пропозиції) психічним впливом, обмежуючи волю останнього. На думку Д. О. Гнилицької, ці форми сексуального насильства відмінні одна від одної за певними характеристиками, що, зрештою, може впливати на оцінку їхньої суспільної небезпеки. Наприклад, за сучасним кримінальним законодавством Росії, немає чіткої відмінності між сексуальним примусом і сексуальним примушуванням, однак така тенденція таки простежується, зокрема у законодавстві, судовій практиці, науці кримінального права [41, с. 169].

Отже, варто розрізняти медичні (педофілія, мазохізм, ексгібіціонізм тощо) та юридичні форми прояву сексуального насильства щодо дітей. Скажімо, «педофілія» визначається як розлад сексуального характеру, що має вияв сексуального потягу до дітей препубертатного або раннього пубертатного віку [55, с. 19]. Саме на небезпечності цієї форми сексуальної перверсії акцентувало 47% опитаних педофілів, котрі зізналися, що стали жертвою сексуального насильства в дитинстві [1].

Ексгібіціонізмом (від лат. *exhibeo* – виставляти, показувати) як форма сексуальної перверсії передбачає періодичну чи сталу схильність до демонстрації власних статевих органів незнайомим людям (зазвичай особам протилежної статі) або в громадських місцях без пропозиції та без намірів більш близького контакту. Акт ексгібіціонізму в присутності дітей не лише заподіює шкоду їхньому психоемоційному стану, а й може сигналізувати про наявність педофільних відхилень у такої особи [55, с. 49]. Ексгібіцизм, а також

інцест, як кровозмішення, статевий зв'язок між кровними родичами (батьками і дітьми, братами і сестрами), зазвичай, сприймається дітьми, вкрай емоційно. Це спричиняє значний душевний дисбаланс, який позначається на соціальній установці, породжує депресію, булімію, тривожність, низьку самооцінку, невпевненість, сексуальні дисфункції у дорослому житті, аутоагресію з подальшою ранньою алкоголізацією і вживанням сильно діючих речовин. До того ж, ранні інцестні стосунки призводять до розвитку сексуальних відхилень у зрілому віці, вияв яких прямопропорційний тривалості інцестних відносин [55,с. 48].

Особливістю юридичних форм прояву сексуального насильства щодо дітей є їх законодавча визначеність, зокрема, у диспозиціях відповідних кримінально-правових норм. О. М. Джужа цілком логічно систематизує кримінально-правові форми сексуального насильства, зважаючи на об'єкт посягання. До першої групи автор відносить норми КК України, що охороняють безпосередньо відносини у сфері статевої свободи і статевої недоторканості особи: 1) ст. 152 «Зґвалтування»; 2) ст. 153 «Насильницьке задоволення статевої пристрасті неприродним способом»; 3) ст. 154 «Примушування до вступу в статевий зв'язок»; 4) ст. 155 «Статеві зносини з особою, яка не досягла статевої зрілості»; 5) ст. 156 «Розбещення неповнолітніх». Другу групу становлять кримінально-правові норми, що передбачають відповідальність за посягання, яке заподіює шкоду не тільки головним охоронюваним відносинам, а й сексуальним. Це такі склади злочинів: 1) п. 10 ч. 2 ст. 115 «Умисне вбивство»; 2) ст. 303 «Сутенерство або втягнення особи в заняття проституцією». Головним об'єктом цих посягань є і життя особи, і моральність населення. Проте певна шкода може бути заподіяна й сексуальним відносинам, які є додатковим об'єктом. Це дуже чітко простежується при здійсненні посягання на життя особи. Варте уваги віднесення до цього інституту злочинів, певною мірою пов'язаних із сексуальним насильством: 1) ст. 149 «Торгівля людьми або інша незаконна угода щодо передачі людини»; 2) ст. 297 «Наруга над

могилою»; 3) ст. 301 «Ввезення, виготовлення, збут і розповсюдження порнографічних предметів»; 4) ч. 4 ст. 302 «Створення або утримання місць розпусти і звідництва» [58, с. 19].

Аналізуючи прояви сексуального насильства щодо дітей за КК ФРН, можна зробити висновок, що перелік форм сексуального насильства щодо дітей є доволі широким, а відтак їх можна звести до таких груп:

а) контактні форми:

- 1) сексуальні зловживання щодо підопічних (ст. 174);
- 2) сексуальні зловживання щодо дітей (ст. 176);
- 3) тяжкі сексуальні зловживання щодо дітей (ст. 176а);
- 4) сексуальні дії щодо дітей з летальними наслідками (с. 176b);
- 5) пособництво сексуальним діям малолітніх (ст. 180);

6) сприяння проституції (надання місця перебування особі, яка не досягла 18-річного віку, для зайняття проституцією) (ст. 181);

- 7) сексуальні зловживання щодо неповнолітніх (ст. 182);

б) безконтактні форми:

- 1) розповсюдження порнографічних друкованих матеріалів (ст. 184);

2) зайняття проституцією, що завдає шкоди неповнолітнім (наприклад, поблизу школи) (ст. 184b) [238].

У розділі третьому КК Франції (країні, яка завжди вважалася осередком кохання, моди, вина й сексуального різноманіття) окреслено такі форми сексуального насильства щодо дітей: 1) зґвалтування (також інцестне зґвалтування); 2) інші сексуальні агресії (які не є зґвалтуванням); водночас виділивши, в окремі склади злочину 3) ексгібіціонізм; 4) сексуальне переслідування [237].

За КК Австрії, до сексуального насильства щодо дітей належать:

- 1) тяжкі сексуальні дії щодо малолітніх (ст. 206);
- 2) розбещення малолітніх (ст. 207);
- 3) порнографічні зображення з неповнолітніми (ст. 207а);
- 4) загроза порушення моральності осіб, які не досягли 16-річного віку (ст. 208);

5) гомосексуальні дії щодо осіб, які не досягли 18-річного віку (ст. 209); 6) кровозмішення (ст. 211); 7) зловживання батьківськими та іншими правами (ст. 212) [233].

Найбільш ефективні програми захисту дітей від сексуального насильства має Швеція, Глава 6 КК якої встановлює відповідальність за вчинення таких форм сексуального насильства щодо дітей: 1) сексуальна експлуатація неповнолітніх або тяжка сексуальна експлуатація (ст. 4); 2) статевий зв'язок із нащадком або статевий зв'язок із рідним братом чи сестрою (ст. 6); 3) сексуальне чіпляння (домагання) (ст. 7); 4) спокушання неповнолітнього (ст. 10) [239].

КК Японії доволі стриманий у формулюванні форм сексуального насильства: 1) публічні непристойні дії (ст. 174); 2) розповсюдження порнографії (ст. 175); 3) розпусні дії із застосуванням насильства (ст. 176); 4) зґвалтування (ст. 177); 5) злочинні діяння, що прирівнюються до розпусних дій із застосуванням насильстві і до зґвалтування (ст. 178) [241].

КК Республіки Сан-Марино містить такі форми сексуального насильства щодо дітей із «національними особливостями»: 1) порушення сексуальної свободи (ст. 171); 2) статеві акти з неповнолітніми чи з недієздатними (ст. 173); 3) незаконні статеві акти (ст. 174); 4) зваблення (ст. 175); 5) насильницьке викрадення особи з метою вчинити статевий акт або з метою вступу в шлюб (ст. 176); 6) розбещення неповнолітніх (ст. 177) [236].

У Розділі 3 «Злочини проти людської гідності у сексуальній сфері» КК Чехії (країни, яка досягла зменшення рівня сексуальних злочинів на 80%) передбачено такі форми сексуального насильства щодо дітей: 1) зґвалтування (ст. 185); 2) сексуальне примушування (ст. 186); 3) сексуальне насильство (ст. 187); 4) зносини між родичами (ст. 188); 5) проституція, яка загрожує моральному розвитку дітей (ст. 190); 6) розповсюдження порнографії; виробництво та інші дії з дитячою порнографією;

зловживання для виробництва дитячої порнографії (ст.ст. 191, 192, 193); 7) спокушання дитини (ст. 202) [274].

У КК республіки Молдова (Глави IV, VII) передбачено кримінальну відповідальність за такі форми сексуального насильства щодо дітей: 1) «зґвалтування» (включаючи інцестне зґвалтування) (ст. 171); 2) насильницькі дії сексуального характеру (ст. 172); 3) сексуальне домагання (ст. 173); 4) статеві зносини з особою, яка не досягла статевої зрілості (ст. 174); 5) розпусні дії (розбещення дітей) (ст. 175); 6) контакти з дітьми у сексуальних цілях (ст. 175-1); 6) кровозмішення (ст. 201); 7) торгівля дітьми (ст. 206); 8) втягнення неповнолітніх у злочинну діяльність або схиляння до аморальних дій (ст. 208); 9) дитяча порнографія (ст. 208-1); 10) одержання послуг дитячої проституції (ст. 208-2) [235].

Відповідно до ст. 200 КК Польщі, статеві зносини з особою, молодшою 15 років, караються позбавленням волі на строк від одного до десяти років. Варто виокремити ч. 2 цієї статті, яка передбачає відповідальність за фіксування (фотографування чи відеозапис) сексуальних актів з малолітніми [234].

Своєю чергою, за КК України, до переліку суспільно небезпечних діянь, які охоплюються поняттям «сексуальне насильство щодо дітей», можна віднести: чч. 2, 3 ст. 149 «Торгівля людьми або інша незаконно угода щодо людини»; чч. 2, 3 ст. 152 «Зґвалтування»; чч. 3, 4 ст. 153 «Насильницьке задоволення статевої пристрасті неприродним способом»; чч. 1, 2 ст. 155 «Статеві зносини з особою, яка не досягла статевої зрілості»; чч. 1, 2 ст. 156 «Розбещення неповнолітніх»; чч. 2, 4 ст. 301 «Ввезення, виготовлення, збут і розповсюдження порнографічних предметів»; ч. 3 ст. 302 «Створення або утримання місць розпусти і звідництво»; чч. 3, 4 ст. 303 «Сутенерство або втягнення особи у зайняття проституцією» [138].

Порівняльний аналіз відповідних положень КК України і КК іноземних держав щодо визначення кримінально караних форм сексуального насильства щодо дітей свідчить про наявність певних відмінностей. Із приводу

криміналізації окремих форм сексуальних перверсій як проявів сексуального насильства щодо дітей у наукових колах триває дискусія. Відтак, вбачається за доцільне у рамках цієї дисертації навести певні міркування з приводу такої дискусії. Зокрема, у положеннях чинного КК України цілком обґрунтовано передбачено кримінальну відповідальність за найнебезпечніші прояви сексуальних перверсій. Немає потреби їх деталізувати в положеннях чинного КК України за медичними критеріями. Адже різновиди сексуальних перверсій можуть змінюватися, а також виникати нові. Відтак достатньо буде передбачити кримінальну відповідальність за зґвалтування неповнолітньої чи малолітньої особи, насильницьке задоволення статевої пристрасті неприродним способом із такою потерпілою особою, що опосередковано може вказувати на схильність суб'єкта злочину до педофілії, чи, зважаючи на характер насильства щодо дитини, про наявність інших сексуальних відхилень.

Як готування до вчинення зґвалтування чи іншого злочину проти статевої свободи або статевої недоторканості особи, або втягнення дитини в зайняття проституцією чи подальшого її примушування до створення продукції порнографічного характеру тощо можна трактувати грумінг (входження в довіру до дитини, в тому числі за допомогою інформаційних технологій і засобів зв'язку, зустрічі з дитиною з метою вчинення щодо неї будь-яких сексуальних дій) [124; 242].

Експлібізм щодо дитини можна трактувати як розбещення дитини, яка не досягла шістнадцятирічного віку (ст. 156 КК України).

Так зване «сексуальне домагання» як фізична, вербальна або невербальна поведінка, що принижує гідність дитини або створює неприємну, ворожу, здебільшого принизливу, дискримінаційну чи образливу обстановку з метою змушення дитини до статевих зносин чи інших небажаних дій сексуального характеру, вчинена шляхом погроз, примусу, шантажу, у кримінальному праві можна вважати примушуванням до вступу в статевий зв'язок (ст. 154 КК України), а також готуванням до статевих зносин

із особою, яка не досягла статевої зрілості (ст. 155 КК України). Натомість поведінку, що принижує гідність дитини або створює неприємну, ворожу, переважну, принизливу, дискримінаційну чи образливу обстановку без схиляння дитини до статевого зносин, можна розцінювати як прояв неправильного виховання дитини, що в подальшому може завдати шкоди її соціалізації, а отже, потребує корекції на рівні ранньої профілактики проявів сексуального насильства щодо дитини [206].

Водночас у ст. 156 КК України «Розбещення неповнолітніх» з доцільне уточнити формулювання назви, а саме – «Розбещення дітей». Адже у Розділі IV «Статеві злочини проти статевої свободи та статевої недоторканості» КК України використовуються два терміни: «неповнолітній (неповнолітня)» як особа віком від 14 до 18 років і «малолітній (малолітня)» як особа віком до 14 років (чч. 3, 4 ст. 152, чч. 2, 3 ст. 153). Відтак використання терміна «дитина», з подальшим його тлумаченням у примітці до ст. 156 КК України, як особи, яка не досягла 16-річного віку, сприяло б однаковому й правильному застосуванню відповідних положень КК України.

У рамках комплексних досліджень окресленої тематики доведено шкідливість статевих зносин між родичами, що, зазвичай, призводить до серйозних порушень здоров'я дитини. Однак сучасне кримінальне законодавство враховує цю обставину лише частково (ч. 2 ст. 155 та ч. 2 ст. 156 КК України), встановивши відповідальність за відповідні кримінально карані прояви щодо дітей батьком, матір'ю, вітчимом, мачухою, опікуном чи піклувальником, особою, на яку покладено обов'язки щодо виховання або піклування. Водночас проблема інцестного зґвалтування залишилася поза належною увагою.

Отже, у контексті сексуального насильства щодо дитини, внесення радикальних змін до чинного КК України щодо визначення діянь, за вчинення яких доцільно передбачити кримінальну відповідальність, потребує додаткового вивчення, а це становить предмет окремого дослідження.

Висновки до першого розділу

1. Сексуальне насильство щодо дітей нині розглядається як одна з актуальних сфер науково-дослідницької діяльності.

2. Сексуальне насильство щодо дітей характеризується такими специфічними ознаками: 1) це протиправне використання дитини; 2) вчиняється для задоволення сексуальних потреб або одержання вигоди; 3) вчиняється із застосуванням насильства чи погрози його застосування до потерпілого або до інших осіб, або з використанням безпорадного стану потерпілого (потерпілої); 4) може вчинятися за допомогою інформаційно-комунікаційних технологій; 5) винним може бути і повнолітня, і неповнолітня особа.

3. Форми прояву сексуального насильства щодо дітей є численні та різноманітні. В найбільш загальному вигляді їх можна звести до двох видів – медичні та юридичні.

4. Відповідного уточнення потребує формулювання назви ст. 156 КК України «Розбещення неповнолітніх» – «Розбещення дітей», а також. Водночас доцільно розглянути можливість посилення кримінальної відповідальності за вчинення злочинних проявів сексуального насильства щодо дітей батьком, матір'ю, вітчимом, мачухою, опікуном (піклувальником) чи особою, на яку покладено обов'язки щодо виховання або піклування.

РОЗДІЛ 2

КРИМІНОЛОГІЧНА ХАРАКТЕРИСТИКА СЕКСУАЛЬНОГО НАСИЛЬСТВА ЩОДО ДІТЕЙ

2.1 Кримінологічна характеристика злочинних проявів сексуального насильства щодо дітей

Для ефективної протидії злочинним проявам необхідні повні й точні знання про справжній стан цього явища. Своєю чергою, це висуває нагальну потребу у відомостях про рівень, структуру, динаміку, географію злочинності, а також осіб, які їх вчиняють. Отже, кримінологічна характеристика злочинів здійснюється за значною кількістю позицій, які становлять теоретичний і практичний інтерес [3, с. 133].

З цього приводу А. Ф. Зелінський наголошує, що кримінологічна характеристика є комплексним поняттям, яке визначає поширеність відповідної протиправної поведінки, її різновиди, типові способи вчинення злочинних посягань, їх мотивацію, місце і час вчинення, а також особливості суб'єктів злочинів [89, с. 153].

До складових кримінологічної характеристики, вважає В. Є. Ємінов, належать: стан виду (групи) злочинів – суспільна небезпека, обсяг, питома вага цієї групи злочинів у співвідношенні зі злочинністю загалом, інтенсивність, структура, латентність, територіальний розподіл; тенденції цього виду (групи) злочинів – динаміка, прогноз; характеристика наслідків злочинів цього виду (кількість потерпілих, розмір матеріальних збитків, види моральних збитків); кримінологічний портрет особи злочинця; чинники – причини й умови злочинів [133, с. 34].

Прихильницею широкого трактування кримінологічної характеристики злочинності чи окремих видів злочинів є Н. Ф. Кузнецова, на думку якої кримінологічна характеристика охоплює кількісно-якісні показники злочинності, а також дані, що характеризують особистість злочинця, причини

й умови вчинення відповідної групи злочинів, а також заходи запобігання злочинам [134, с. 73].

Ще одним прихильником широкого підходу є В. Б. Ястребов, який визначає кримінологічну характеристику злочинів як систему ознак, що відображають:

1. Просторово-часові параметри (їхнє місце у загальній сукупності злочинів, у зв'язку з іншими видами злочинів, головні тенденції розвитку тощо). До першої група ознак автор відносить співвідношення досліджуваних злочинів і сукупність усіх вчинених діянь, вказує на їхні специфічні ознаки, які застосовуються до конкретних чинників (час, місце тощо) вчинення злочинних діянь. Ці дані становлять вихідну інформаційну базу для соціально-правової оцінки ступеня актуальності боротьби з цією категорією злочинів задля визначення напрямків застосування сил і засобів профілактичного впливу.

2. Особливості, які мають значення для розуміння детермінант злочинних посягань (властивості осіб, які вчинили злочини, криміногенні ситуації, характер взаємодії особистості та ситуації, обставини, які сприяли вчиненню злочину). Відтак В. Б. Ястребов зазначає, що друга група ознак дає змогу виявити закономірності показників, які визначають кількісні характеристики злочинів, та продемонструвати соціальні явища і процеси, що їх обумовлюють, відобразити єдність суб'єктивних і об'єктивних елементів у характеристиці злочинів. На основі аналізу цих даних з'являється можливість отримання важливої інформації, яка розкриває якість досліджуваних діянь і особливості тих, хто їх вчиняє.

3. Особливості, які мають значення для організації запобіжної (профілактичної) діяльності (характер зв'язків між елементами комплексу ознак, специфічних для тих або інших категорій злочинів, вплив діяльності правоохоронних та інших державних органів, громадських організацій на протиправну поведінку). Третя група ознак характеризує злочини, які вивчаються задля встановлення ступеня важливості вирішення профілактичних завдань [261, с. 43].

За С. М. Іншаковим, кримінологічна характеристика злочинності – це розкриття кількісних і якісних її ознак (стан, структура, динаміка, характер) [95, с. 23].

Для ефективної боротьби зі злочинністю О.М. Джужа вбачає необхідність у точних і ґрунтовних знаннях про її обсяг, рівень, структуру, динаміку, географію, а також осіб злочинців. Усе це становить зміст кримінологічної характеристики як злочинності в цілому, так і окремих її видів [58, с. 183].

На думку М. Ю. Валуйської, кримінологічна характеристика – це водночас сукупність статистично значущих показників про рівень, коефіцієнти, структуру, динаміку злочинності, а також дані щодо осіб, що вчиняють злочини [24, с.6].

Функціональне значення поняття кримінологічної характеристики полягає у забезпеченні повного уявлення про об'єкт, що вивчається [261, с. 17].

Зокрема, С. С. Косенко вважає, що кримінологічна характеристика злочинів має охоплювати і загальну характеристику потерпілих [126, с. 67].

Відтак належить визнати слухним комплексний підхід до кримінологічної характеристики сексуального насильства щодо дітей. З метою удосконалення запобігання сексуальному насильству щодо дітей доцільно включити до її складу кримінологічну характеристику злочинних проявів сексуального насильства щодо дітей; кримінологічну характеристику осіб, які вчиняють сексуальне насильство щодо дітей; а також загальну характеристику дитини-жертви сексуального насильства.

У рамках цього підрозділу акцентуватиметься на порівняльній кримінологічній характеристиці злочинних проявів сексуального насильства щодо дітей. Відтак кримінологічні показники різних видів злочинних проявів сексуального насильства щодо дітей порівнюватимуться між собою, а також із аналогічними показниками щодо злочинних проявів сексуального насильства загалом або ж розглядатимуться на тлі аналогічних статистичних характеристик інших злочинів. Такий підхід, вважаємо, сприятиме

виявленню особливостей різних видів злочинних проявів сексуального насильства щодо дітей, що має неабияке практичне значення для планування відповідних заходів запобігання. Реалізація цього підходу полягає у комплексну використанні кількісних і якісних показників злочинних проявів сексуального насильства щодо дітей, їхньому збалансованому поєднанні, що забезпечить сучасне змістове наповнення кримінологічної характеристики у рамках цього дослідження [203].

За кількістю вчинюваних насильницьких злочинних проявів у світі, зокрема й в Україні, сексуальне насильство щодо дітей посідає одне з провідних місць. За неофіційними даними, в Україні щороку від сексуального насильства потерпає близько 8 000 дітей [169]. У межах дослідження відтак з'ясовано, що більшість жертв сексуального насильства не звертаються по допомогу до правоохоронних органів (86% опитаних респондентів дали ствердну відповідь (Додаток Б). На запитання, яка частина сексуальних злочинів, вчинених щодо дітей, відображена у статистиці правоохоронних органів, тільки 36% працівників МВС України переконані, що всі злочини реєструються (Додаток В).

Загалом статистика сексуального насильства щодо дітей є доступною лише в окремих державах світу [113]. Скажімо, у Великобританії лише 10% кримінальних проваджень щодо сексуального насильства щодо дітей закінчилися обвинувальним вироком [102]. Відповідно до інформації ВООЗ (Всесвітньої організації охорони здоров'я), 36% дівчаток і 29% хлопчиків зазнали сексуального насильства у дитинстві [269].

Згідно з результатами анонімного анкетування працівників МВС України, тільки 15% опитаних не погодилися з тим, що через відсутність в Україні офіційної статистики стосовно проявів сексуального насильства щодо дітей немає можливості об'єктивно оцінити масштаби цього явища (Додаток В).

Відтак висока латентність, зазвичай природного виду, а також недостатня інформативність статистичних звітів правоохоронних органів стосовно злочинних форм сексуального насильства щодо неповнолітніх

істотно ускладнюють проведення кримінологічної характеристики у рамках цього дослідження. Тому як джерела кримінологічної інформації використовуватимуться не лише дані статистичної звітності про зареєстровані злочини на території України за 2007–2017 рр., а й документи первинного обліку (в рамках вибіркового статистичного спостереження щодо злочинів цієї категорії, які були зареєстровані на території Львівської області впродовж 2007–2013 рр.), результати соціологічного дослідження тощо.

Сучасні прояви сексуального насильства доволі різноманітні. За офіційними даними Генеральної прокуратури України, абсолютний рівень зареєстрованих злочинів проти статевої свободи та статевої недоторканості протягом 2007–2017 рр. становив: 2007 р. – 1898 злочинів; 2008 – 1995; 2009 – 1698; 2010 – 1348; 2011 – 1348; 2012 – 1232; 2013 – 1114; 2014 – 893; 2015 – 776; 2016 – 883; 2017 р. – 838 [221]. Питома вага цього виду злочинів у структурі загальної злочинності в Україні, відповідно, сягала: 2007 р. – 0,47% (401293); 2008 – 0,52% (384424); 2009 – 0,39% (434678); 2010 – 0,27% (500902); 2011 – 0,26% (515833); 2012 – 0,28% (443665); 2013 – 0,20% (563560); 2014 – 0,17% (529139); 2015 – 0,14% (565182); 2016 – 0,15% (592604); 2017 р. – 0,16% (523911 злочинів).

За даними Єдиного державного реєстру судових рішень, структура розглянутих судами злочинів, вчинених на сексуальному ґрунті, постає така: ст. 149 «Торгівля людьми або інша незаконно угода щодо людини» – 12,4%; ст. 152 «Зґвалтування» – 33,5%; ст. 153 «Насильницьке задоволення статевої пристрасті неприродним способом» – 9,7%; ст. 154 «Примушування до вступу у статевий зв'язок» – 0,02%; ст. 155 «Статеві зносини з особою, яка не досягла статевої зрілості» – 2,16%; ст. 156 «Розбещення неповнолітніх» – 5,51%; ст. 301 «Ввезення, виготовлення, збут і розповсюдження порнографічних предметів» – 17,9%; ст. 302 «Створення або утримання місць розпусти і звідництво» – 13,1%; ст. 303 «Сутенерство або втягнення особи у зайняття проституцією» – 5,47 [72], що дає змогу стверджувати, що третину злочинних проявів сексуального насильства становить зґвалтування [72].

У структурі злочинів проти статевої свободи та статевої недоторканості переважають зґвалтування, задоволення статевої пристрасті неприродним способом і розбещення неповнолітніх. До прикладу, структура злочинів проти статевої свободи та статевої недоторканості особи, вчинених на території України з 2007 р. по 2017 р. має такий вигляд: зґвалтування – 43,5% (6101 злочин); задоволення статевої пристрасті неприродним способом – 30,5% (4282); розбещення неповнолітніх – 20,9% (2933); статеві зносини з особою, яка не досягла статевої зрілості – 4,7 % (661); примушування до вступу у статевий зв'язок – 0,3 % (46 злочинів). Чимало із цих злочинів свідчать про наявність сексуальних девіацій в особи, яка їх вчинила, зокрема педофільної спрямованості (Таблиця А.1).

У рамках розгляду судами справ про вчинення сексуальних злочинів в Україні, згідно з відомостями ЄДРСР, простежується така географія: перше місце посідає Донецька область – 25,9%; друге – Дніпропетровська область – 6,39% та Харківська – 6,02%; третє – АРК – 4,53% та такі області, як Одеська – 4,45%, Івано-Франківська – 4,02%, Львівська – 3,78%, Херсонська – 3,75%, Закарпатська – 3,59%, Волинська – 3,38%, Житомирська – 3,33%, Київська – 2,77%; далі йдуть такі області: Луганська – 2,61%, Запорізька – 2,53%, м. Київ – 2,5%, Хмельницька – 2,42%, Вінницька – 2,2%, Миколаївська – 2,21%, Кіровоградська – 2,15%, Черкаська – 2,02%, Полтавська – 1,94%, Чернівецька – 1,86%, Рівненська – 1,7%, Чернігівська – 1,25%; Сумська – 1,22%; м. Севастополь – 0,87%, Тернопільська область – 0,42% [72].

Аналіз кримінальної статистики засвідчує, що злочини проти статевої свободи та статевої недоторканості особи здебільшого вчиняються у містах та селищах міського типу. Таку тенденцію можна пояснити, по-перше, урбанізацією, коли з мапи України все частіше «зникають» малі села, відбувається укрупнення сіл; по-друге, у містах та великих селищах міського типу зазвичай активніше працюють правоохоронні органи, соціальні служби, що впливає на показник виявлення злочинних проявів сексуального насильства щодо дітей; по-третє, – саме у сільській місцевості спостерігається найвищий

рівень сексуального насильства щодо дітей. За результатами порівняльної характеристики відповідних показників кримінальної статистики щодо окремих видів статевих злочинів встановлено, що, скажімо, задоволення статевої пристрасті неприродним способом, а також розбещення неповнолітніх дещо частіше вчиняються у містах і селищах міського типу, порівняно зі зґвалтуванням чи статевими зносинам з особою, яка не досягла статевої зрілості. Зокрема, питома вага вчинених у містах та селищах міського типу задоволень статевої пристрасті неприродним способом, а також розбещень неповнолітніх щорічно коливалася у межах 68–71% та 65–74% відповідно (для порівняння: аналогічний показник щодо зґвалтувань та статевих зносин з особою, яка не досягла статевої зрілості, становив 58–63% та 60–69% по кожному з видів). За подальшого ґрунтовного дослідження географії вчинення статевих злочинів щодо дітей з'ясовано, що випадки розбещення неповнолітніх частіше простежуються саме в обласних центрах (65,3% з числа вчинених у містах і селищах міського типу), порівняно зі зґвалтуваннями (відповідно – 37,3%), насильницьким задоволенням статевої пристрасті неприродним способом (відповідно – 41,1%) чи статевими зносинами з особою, яка не досягла статевої зрілості (відповідно – 45,9%).

Аналізуючи дані про місце вчинення сексуального насильства щодо дітей, варто зазначити, що з'ясувати «найпоширеніше» не вдалося, оскільки 38,5% жертв під час анкетування вказали на «інше місце», водночас 26,3% зізналися, що це сталося на вулиці, 19,2% – у них вдома, 8,7% – вдома у злочинця, 7,1% – у готелі (Додаток Б).

Водночас встановлено, що діти найчастіше стають жертвою сексуального насильства у таких місцях: у колі друзів-однолітків (16,5%), сім'ї (15,5%), школі (4%), на вулиці (31%), інше (33%) (Додаток В).

Попри це, за результатами теоретичних узагальнень, значна частина злочинних проявів сексуального насильства щодо дітей вчиняється саме у сім'ї. Дослідження сексуального насильства у сім'ї у 21 країні світу засвідчують, що від 7 до 36% жінок і від 3 до 29% чоловіків повідомили про сексуальне

наси́льство у дитинстві, і більшість цих випадків сталася у сім'ї [40]. В Україні 69% випадків сексуального насильства над дітьми фіксується в осередку родини, у неповноцінних сім'ях і над дітьми-сиротами [66; 1].

За часом вчинення більшість таких злочинів, зокрема зґвалтувань, фіксується навесні – 46,3% (для порівняння: влітку – 18,9%; восени – 17,5%; взимку – 17,3%) [58, с. 79]. Водночас вчинення сексуального насильства щодо дітей особами із характерними аномаліями психіки, що не виключають їх осудності, зазвичай активізується навесні та восени, коли медики фіксують загострення психологічних станів.

Щодо вбивств на сексуальному ґрунті, то їх більшість вчиняється у темний час доби – 73% (решта – 27% – у світлий період доби). За часом учинення: з 12 до 18 год. – 25% і близько 75% – з 18 до 24 год. Згідно зі судово-слідчою практикою, понад 32% таких убивств вчиняється у квартирах, 17% – на вулицях, у лісосмугах, підвалах та безлюдних місцях [72, с. 84]. Умисні вбивства, поєднані зі зґвалтуванням чи задоволенням статевої пристрасті неприродним способом, можуть вчинятися задля реалізації сексуальної девіації, що полягає у потребі задоволення статевої пристрасті з трупом.

Рівень злочинних проявів сексуального насильства щодо дітей – це загальна кількість злочинів, вчинених на ґрунті сексуального насильства щодо дітей, за певний період часу, а також загальна кількість осіб, виявлених у зв'язку з їх вчиненням. Рівень злочинності за період 2007–2013 рр. у Львівській області представлено такими даними: 2007 р. – 15121 злочин; 2008 р. – 13480; 2009 – 13765; 2010 – 17138; 2011 – 16293; 2012 – 15892; 2013 р. – 19404. Всього зареєстровано 111093 злочини, у зв'язку з їхнім вчиненням виявлено 50520 осіб, тобто на одну виявлену особу припадає в середньому понад два (2,19) злочини, що свідчить про вчинення певною частиною осіб кількох злочинів [221].

За статистичними показниками Управління інформаційно-аналітичного забезпечення ГУМВС України у Львівській області, протягом 2007–2013 рр. кількість зареєстрованих злочинних проявів сексуального насильства,

зокрема щодо дітей, у Львівській області становила: 2007 р. – 80 (22,5%); 2008 – 55 (15,5%); 2009 – 66 (18,6%); 2010 – 40 (11,2%); 2011 – 39 (11,1%); 2012 – 47 (13,2%); 2013 р. – 27 (7,6%), всього близько 354. У зв'язку з їхнім вчиненням виявлено 311 осіб, тобто на одну виявлену особу припадає в середньому понад один (1,13) злочин, що також свідчить про вчинення незначною частиною осіб кількох злочинів.

Отже, кримінальні прояви сексуального насильства щодо дітей мають свої особливості, зокрема у вказаній категорії суспільно небезпечних діянь кількість злочинів майже збігається з чисельністю осіб, які вчинили злочини. Проте такі дані не свідчать про практично стовідсоткове встановлення осіб, які вчинили злочини, оскільки певна частина осіб вчинили злочин у групі, а по незначній кількості злочинів невстановлені особи, які їх вчинили.

Коефіцієнт інтенсивності злочинних проявів сексуального насильства щодо дітей – це відносний статистичний показник поширення злочинних проявів сексуального насильства щодо дітей, який визначається через кількість злочинів, що припадає на певну кількість (100 тис.) населення обраної території. Цей показник більш адекватно характеризує злочинність з огляду на її поширення й інтенсивність у кожній однаковій за кількістю частині населення.

За даними Державної служби статистики, показники злочинності у Львівській області були такими: 2007 р. – 608 злочинів; 2008 – 539; 2009 – 546; 2010 – 680, 2011 р. – 648 злочинів [91, с. 15].

Відповідно до наших результатів, отриманих на основі статистичного дослідження коефіцієнт інтенсивності злочинних проявів сексуального насильства щодо дітей у Львівській області є таким: 2007 р. – 5,8; 2008 – 4,9; 2009 – 4,2; 2010 – 3,5; 2011 – 2,6; 2012 – 2,6; 2013 р. – 2,4. На тлі зменшення чисельності населення Львівської області простежується зниження злочинних проявів сексуального насильства щодо дітей, тоді як стабільність – тільки у 2011–2012 рр.

Як зазначає І. М. Даньшин, структура злочинності може бути побудована не лише за кримінально-правовими, а й соціально-демографічними та кримінологічними ознаками, вибір яких має сприяти вирішенню завдання, що стоїть перед дослідником [139, с. 40]. Відтак схиляємося до того, що вибір критеріїв структуризації злочинних проявів має слугувати вирішенню завдання щодо запобігання їм.

Питома вага злочинних проявів сексуального насильства щодо дітей у структурі загальної злочинності Львівської області становить: 2007 р. – 0,52%; 2008 – 0,4%; 2009 – 0,47%; 2010 – 0,23%, 2011 – 0,23%; 2012 – 0,29%; 2013 р. – 0,13%; характеризується незначними коливаннями до збільшення у 2009 і 2012 роках, водночас у 2013 р. знизилася на 75% із початку аналізованого періоду. За видами злочинних проявів: ст. 149 «Торгівля людьми або інша незаконна угода щодо людини» – 27; ст. 152 «Зґвалтування» – 217; ст. 153 «Насильницьке задоволення статевої пристрасті неприродним способом» – 143; ст. 154 «Примушування до вступу у статевий зв'язок» – 2; ст. 155 «Статеві зносини з особою, яка не досягла статевої зрілості» – 21; ст. 156 «Розбещення неповнолітніх» – 79; ст. 301 «Ввезення, виготовлення, збут і розповсюдження порнографічних предметів» – 64; ст. 302 «Створення або утримання місць розпусти і звідництва» – 61; ст. 303 «Сутенерство або втягнення особи у зайняття проституцією» – 58 (Рисунок А2).

Згідно з графоаналітичним аналізом злочинних проявів сексуального насильства щодо дітей у Львівській області, більше двох третин становлять зґвалтування (чч. 3, 4 ст. 152) – 28,81%, насильницьке задоволення статевої пристрасті неприродним способом (чч. 2, 3 ст. 153) – 28,53% та розбещення неповнолітніх (ст. 156) – 22,31%; вагому частку становлять торгівля людьми або інша незаконна угода щодо людини (чч. 2, 3 ст. 149) – 6,77% та статеві зносини з особою, яка не досягла статевої зрілості (ст. 155) – 5,93%; ввезення, виготовлення, збут і розповсюдження порнографічних предметів (ч. 4 ст. 301) – 3,1%; сутенерство або втягнення особи у зайняття

проституцією (чч. 3, 4 ст. 303) – 3,1%; створення або утримання місць розпусти і звідництво (ч. 3 ст. 302) – 1,41%.

Злочинність, зокрема що проявляється у формі насильницьких злочинних проявів сексуального характеру, постійно змінюється залежно від криміногенних й антикриміногенних чинників впливу, а також ефективності реагування правоохоронних органів. Відтак її показники перебувають у постійній зміні, мають певну динаміку.

Динаміка злочинних проявів сексуального насильства щодо дітей – показник, що відображає зміни рівня, інтенсивності, структури, структурних елементів та будь-яких інших її ознак протягом певного періоду, на визначеній території. Проаналізувавши наукову літературу, можна виокремити декілька найпоширеніших прийомів обчислення показників динаміки злочинності. Перший із них – базисний. Він полягає у тому, що всі зміни за весь заданий період обчислюються в одному темпі, скажімо, за рік щодо базисного періоду. Наступний – так званий ланцюговий спосіб визначення динаміки злочинності застосовується, коли величина її зміни (скажімо, рівня) обчислюється у кожному році порівняно з аналогічною величиною у попередньому році [81, с. 169–170]. Наглядно динаміку представляють графічно. До прикладу, динаміка питомої ваги статевих зносин з особою, яка не досягла статевої зрілості, щорічно впродовж 2007–2017 рр. по Україні була вищою, аніж аналогічний показник щодо розбещення неповнолітніх. Найбільшу розбіжність зафіксовано у 2017 р. (у 5,6 раза) (Рисунок А.3).

Згідно з результатами анкетування працівників МВС України, найближчими роками динаміка злочинних проявів сексуального насильства щодо дітей, на думку респондентів, змінюватиметься так: кількість злочинів зменшуватиметься – 49%, залишиться без змін – 51% (Додаток В).

Вчинення злочинів групою осіб у стані сп'яніння чи особам, які раніше вчиняли злочини, є важливими параметрами кримінологічної характеристики, адже вказують на підвищену суспільну небезпеку відповідних злочинних діянь.

У кримінологічній теорії поширене твердження, що зростання частки вчинення злочинів неповнолітніми також є небезпечною характеристикою, адже в майбутньому може спровокувати зростання рецидиву злочинів. Отже, з'ясування питомої ваги злочинних проявів сексуального насильства щодо дітей за наведеними критеріями має важливе пізнавальне значення для їхньої кримінологічної характеристики.

На тлі загальної злочинності характерною особливістю статевих злочинів є порівняно вища частка їх учинення у стані сп'яніння (44,8%), а також неповнолітніми особами (8,4%) (Таблиця А4). Для порівняння: у загальному масиві злочинів особами у стані сп'яніння вчиняється 10% злочинів, а, відповідно, неповнолітніми – до 4 % (Рисунок А5). За результатами порівняння статистичних показників щодо статевих зносин з особою, яка не досягла статевої зрілості, та розбещення неповнолітніх, можна стверджувати, що останні здебільшого вчиняються особами, які вже вчиняли злочини, та особами у стані сп'яніння. Для порівняння: з числа усіх розбещень неповнолітніх 21,9% (436 злочинів) вчинено особами, які раніше вчиняли злочини; а також 24,5% (488 злочинів) – у стані сп'яніння. Натомість щодо статевих зносин з особою, яка не досягла статевої зрілості, аналогічні показники були дещо нижчі і, відповідно, становили: 19,0 % (85 злочинів) та 21,9% (98) з числа усіх злочинів цього виду, а також 448 правопорушень, за якими кримінальні провадження передано до суду. Окрім цього, неповнолітні частіше вчиняють статеві зносини з особою, яка не досягла статевої зрілості, аніж розбещення (Рисунок А5). Відтак з-поміж усіх виявлених злочинів, зокрема статевих, їх учинення притаманно: у стані сп'яніння (44,8%), неповнолітніми (8,4%). Водночас порівняльна характеристика специфічних форм сексуального насильства щодо дітей засвідчила, що частіше відбувається вчинення розбещень неповнолітніх особами, які раніше вже вчиняли злочини, а також у стані сп'яніння. Натомість для статевих зносин з особою, які не досягла статевої зрілості, характерне

вчинення злочину неповнолітньою особою – 7,6% (для порівняння: розбещення неповнолітніх, відповідно, – 4,0%).

Вчинення статевих злочинів групою осіб зазвичай притаманно саме зґвалтуванням. Так, у 2016 р. 42,9 % зґвалтувань було вчинено групою осіб. Такі зґвалтування, за правило, вчиняються у середовищі молодіжних мікрогруп, у складі 2–5 осіб.

У рамках нашого кримінологічного дослідження злочинних проявів сексуального насильства щодо дітей встановлено, що з року в рік зростає частка осіб, які перебувають на профілактичному обліку за розповсюдження порнографічної продукції, видань, які пропагують насильство, сексуальну розбещеність [83–88].

Динаміка виявлення розповсюдження порнографічної продукції, видань, які пропагують насильство, сексуальну розбещеність, зокрема у сім'ї є такою: 2008 р. – 276 осіб, 2009 – 237 (показники динаміки від'ємні -14,1%), 2010 р. – 152 особи відповідно (динаміка від'ємна -35,8% порівняно з 2009 р.), 2011 р. – 158 осіб (показники динаміки зросли +3,94% порівняно з 2010 р.). Високий відсоток від'ємної динаміки у 2010 р. обґрунтовується ефективністю впровадження Плану дій Національної кампанії «Стоп насильству!». Водночас аналіз даних підтверджує правильність віднесення до форм сексуального насильства щодо дітей дій передбачених ст. 301 ч.4 КК України.

Відповідно до аналізу звітності про стан протидії насильству в сім'ї за 2011–2012 рр. МВС України [84, 85], узагальнено відомості про кримінальні прояви сексуального насильства щодо дітей, вчинені у сім'ї. Відтак наведемо дані за видами злочинних проявів сексуального насильства щодо дітей у сім'ї за 2011–2012 рр.:

1) кількість злочинів за ст. 152 «Зґвалтування», кримінальні справи за якими закінчені розслідуванням, становить: 7 (2011 р.); 4 (2012 р.); виявлено осіб, які вчиняли злочин: 3 (2011 р.); 2 (2012 р.); із них 3 (2011 р.); 2 (2012 р.)

вчинені чоловіками, які перебували у стані сп'яніння: 2 (2011 р.); 1 (2012 р.), з них 2 (2011 р.), 1 (2012 р.) раніше вчиняли злочин; кількість потерпілих осіб – 7 (2011 р.), 4 (2012 р.), з них малолітні: дівчатка – 1 (2011 р.); 1 (2012 р.), хлопці – 0 (2011 р.); 1 (2012 р.), неповнолітні: дівчатка – 2 (2011 р.); 1 (2012 р.), хлопці – 6 (2011 р.); 0 (2012 р.);

2) кількість злочинів за ст. 153 «Насильницьке задоволення статевої пристрасті неприродним способом», кримінальні справи за якими закінчені розслідуванням, становить: 9 (2011 р.); 6 (2012 р.); виявлено осіб, які вчиняли злочин: 5 (2011 р.); 3 (2012 р.), з них 5 (2011 р.); 3 (2012 р.) вчинені чоловіками, з них чоловіками, які перебували у стані сп'яніння, – 3 (2011 р.); 2 (2012), з них 1 (2011 р.); 3 (2012 р.) раніше вчиняли злочин; кількість потерпілих осіб – 9 (2011 р.); 5 (2012 р.), з них малолітні: дівчатка – 0 (2011 р.); 3 (2012 р.), хлопці – 2 (2011 р.); 1 (2012 р.), неповнолітні: дівчатка – 1 (2011 р.); 0 (2012 р.), хлопці – 5 (2011 р.); 0 (2012 р.);

3) кількість злочинів за ст. 154 «Примушування до вступу у статевий зв'язок», кримінальні справи за якими закінчені розслідуванням: 1 (2011 р.), виявлено одного чоловіка, який вчинив злочин у стані сп'яніння; потерпілим від злочину виявився неповнолітній хлопець; кількість злочинів за ст. 156 «Розбещення неповнолітніх», кримінальні справи за якими закінчені розслідуванням, становить: 4 (2011 р.), 4 (2012 р.); виявлено осіб, які вчиняли злочин: 6 (2011 р.), 4 (2012 р.), з них 6 (2011 р.); 3 (2012 р.) вчинені чоловіками, з них чоловіками, які перебували у стані сп'яніння, – 5 (2011 р.), 3 (2012 р.), з них 3 (2011 р.), 2 (2012 р.) раніше вчиняли злочин; кількість потерпілих осіб – 5 (2011 р.), 4 (2012 р.), з них малолітні: дівчатка – 1 (2011 р.); 3 (2012 р.), хлопці – 4 (2011 р.); 0 (2012 р.), неповнолітні: дівчатка – 0 (2011 р.); 1 (2012 р.), хлопці – 0 (2011 р.); 1 (2012 р.).

Водночас упродовж 2011–2012 рр. не зареєстровано злочинних проявів сексуального насильства щодо дітей у сім'ї, передбачених ст. 149 «Торгівля людьми або інша незаконно угода щодо людини»; ст. 154 «Примушування

до вступу у статевий зв'язок»; ст. 155 «Статеві зносини з особою, яка не досягла статевої зрілості»; ст. 301 «Ввезення, виготовлення, збут і розповсюдження порнографічних предметів»; ст. 302 «Створення або утримання місць розпусти і звідництва»; ст. 303 «Сутенерство або втягнення особи у зайняття проституцією».

У структурі злочинів, що пов'язані з насильством у сім'ї, питома вага злочинних проявів сексуального насильства щодо дітей у сім'ї становить: 2011 р. – 1,16; 2012 – 1,04. Динаміка злочинних проявів сексуального насильства щодо дітей у сім'ї, передбачених ст. 149 (чч. 2, 3); ст. 152 (чч. 3, 4); ст. 153 (чч. 2, 3); ст. 155; ст. 156; ст. 301 (ч. 4); ст. 302 (ч. 3); ст. 303 (чч. 3, 4) КК України за 2011–2012 рр. є від'ємною (-25%).

Водночас за даними освітнього порталу «ПедПРЕСА», обґрунтовується той факт, що тільки в 1 з 10 випадків сексуального насильства стає відомо правоохоронним органам. Це підтверджує високу латентність злочинних проявів сексуального насильства щодо дітей [86] й пояснює неузгодженість даних офіційної статистики МВС України з реальним станом проявів сексуального насильства щодо дітей, зокрема у сім'ї.

Про поширення сексуального насильства у сім'ї свідчать наукові дослідження: майже кожна четверта дитина (26,9%), яка стала жертвою сексуального насильства, стала нею у своїй сім'ї; кожна десята (10%) стала жертвою інцесту; у 91,4% сексуальна активність спрямована на малолітніх, у 20% їх вік не досягає п'яти років, у 85,7% жертвою стають дівчатка. У більшості випадків злочинні прояви сексуального насильства щодо дітей у сім'ї вчиняють вітчими (36%) та цивільні чоловіки матерів (9%) [49, с. 16].

Отже, врахування окреслених кримінологічних відомостей у процесі запобігання сексуальному насильству щодо дітей дасть змогу істотно підвищити ефективність цього виду юридичної практики. Знання й використання практичними працівниками наведених даних, на нашу думку, сприятиме удосконаленню планування заходів запобігання сексуальному насильству щодо дітей.

2.2 Кримінологічна характеристика осіб, які вчинили сексуальне насильство щодо дітей

В українській кримінології особа злочинця традиційно розглядається як сукупність соціально-психологічних властивостей, які утворилися у процесі соціалізації людини, і ситуацій, що зумовлює її злочинну поведінку [59, с. 28, 244, с. 45].

Ю. М. Антонян вбачає доцільність у кримінологічному структурному аналізі особи злочинця за такими групами ознак: 1) соціально-демографічні; 2) рівень інтелекту; 3) моральна сфера особи; 4) психічні процеси, властивості і стани; 5) біофізіологічні ознаки, що мають соціальний зміст і прояв – стать, вік, стан здоров'я тощо [15, с. 89–90].

Актуальними для кримінологічного вивчення особи злочинця В. В. Лук'янов вважає аналогічні групи ознак (соціально-демографічні, потребово-емоційні, ціннісно-нормативні; соціально-рольової) [131, с. 90].

М. Ю. Валуйська акцентує на трьох групах ознак, властивостей та якостей, що притаманні особам, які вчинили злочини, а саме: 1) соціально-демографічні ознаки (статевий розподіл, розподіл за віком, рівнем освіти, працездатності, характеристики за місцем проживання); 2) морально-психологічні властивості та якості осіб, що вчиняють злочини (вивчення властивостей, що послаблюють адаптивні можливості особи; пізнання умов, за яких формується особа злочинця; дані про інстинкти, які домінують у підсвідомості та свідомості злочинців); 3) кримінально-правові ознаки злочинців (основні об'єктивні та суб'єктивні ознаки складу злочину; особливу увагу автор приділяє ознакам, які характеризують особу винного, його соціальні і соціально значущі біопсихологічні особливості) [25, с. 8–10].

Своєю чергою, О. М. Гумін слушно вважає, що до ознак кримінологічної характеристики особи слід віднести стать, вік, рівень, дані про сімейний стан, соціальний статус, рід занять та інші [47, с. 103].

Проаналізовані вироки кримінальних справ дають змоги наповнити кримінологічну характеристику осіб, які вчиняють сексуальне насильство

щодо дітей, конкретним змістом. Відтак з'ясовано, що сексуальне насильство зазвичай вчиняють чоловіки – 96,3%, однак 3,7% – жінки. Аналогічні результати досліджень наводять А. О. Джужа [57] та О. М. Джужа (97%) [58], Л. Г. Козлюк (97,4%) [111], С. С. Косенко (97,5%) [126], А. М. Мартиросян (97,3%) [154] та інші. Зокрема, Л. Г. Козлюк стверджує про незначний відсоток жінок, зумовлений високим рівнем латентності та психологічним зв'язком з дитиною, адже вона є матір'ю [112, с. 245]. С. С. Косенко переконаний, що жінки при вчиненні статевих злочинів можуть виконувати роль організаторів, підбурювачів та пособників. Як зазначає автор, зростає кількість випадків співучасті жінок у згвалтуваннях. Зазвичай це молоді жінки, часто неповнолітні, які беруть участь у сексуальному насильстві щодо своїх знайомих з метою приниження їх соціального статусу у мікрогрупах. Найчастіше репутація жінок-сексуальних насильниць у таких мікрогрупах або знижена, або вони вважають її такою. Тому згвалтування їхньої знайомої має для них сенс зниження соціально-психологічного статусу потерпілої, а відтак самим підвищення власного. Не випадково, що такі злочини супроводжуються побиттям жертви і її приниженням. Водночас нині жінки, крім співучасті у згвалтуванні, доволі часто є організаторами, зокрема сексуальної експлуатації дітей [127, с. 28].

Досліджуючи вік особи злочинця, який вчинив сексуальне насильство, Л. Г. Козлюк з'ясувала, що статеві злочини щодо неповнолітніх вчиняються чоловіками у віці від 16 до 30 років (58%) [112, с. 246]. Водночас, згідно з дослідженнями Л. В. Логінової, вік сексуальних насильників становить: 17 років – 1%; 21–32 роки – 67%; 40–52 роки – 32% [150, с. 89]. М. О. Семикін, характеризуючи осіб, які вчиняють сексуальне насильство щодо дітей, зазначає, що переважають особи у віці від 14 до 18 років – 63%; від 18 до 25 років – 29%; від 26 до 31 року – 5%; від 31 року – 3% [212, с. 13]. А. О. Джужа, стверджує, що суб'єктами злочинів проти статевої недоторканості дитини є чоловіки від 26 до 49 років [57, с. 19]. А. М. Мартиросян зазначає, що сексуальне насильство щодо дітей вчиняють особи до 24 років – 53% [154, с. 12]. Про «омолодження»

осіб, які вчиняють сексуальне насильство щодо дітей, зауважує М. О. Ісаєв, стверджуючи, що 15% з них є неповнолітніми у віці 14–18 років [97, с. 287].

Наведемо приклад. ОСОБА_4, українець, освіта незакінчена середня, учень 9-го класу ЗОШ с. Велика Кириївка, непрацюючий, неодружений, раніше не судимий, 20.08.2010 р. близько 20 год. у с. Велика Кириївка Бершадського району Вінницької області, перебуваючи у стані алкогольного сп'яніння, з метою згвалтування малолітньої ОСОБИ_5, під приводом передачі магнітофона заманив її на присадибну земельну ділянку, розташовану поряд із домогосподарством, де, взявши за руку, затягнув у кукурудзу і застосовуючи насилля у вигляді утримання потерпілої руками за горло та закриваючи їй рот, всупереч її волі зняв з ОСОБИ_5 одяг та вступив з нею у статевий зв'язок природним способом [29].

За результатами нашого дослідження, вік осіб, які вчиняють сексуальне насильство щодо дітей, останніми роками знизився та коливається у межах 13–18 років (19,7%). Зокрема, особи віком 18 до 25 років становлять – 31,1%; відповідно, від 25 до 35 років – 25,1%; від 35 років і старше – 21,1%. Отже, найбільш криміногенними є категорії від 18 до 35 років, а в сукупності мають 56,2% [202].

У кримінологічній літературі наголошувалося на тому, що кримінальне насильство корелює з низькою культурою і проблемами в інтелектуальному розвитку [42, с. 219]. Відтак важливе кримінологічне значення має інформація про рівень освіти сексуальних насильників. Л. Г. Козлюк наводить такі дані 51,6% мають повну загальну середню освіту, 36,1% – базову загальну середню освіту, 6,4 % – початкову загальну освіту, 3,2% – незакінчену вищу, 1,6% – повну вищу освіту, 0,7% – неписьменні. Зокрема, 12,2% осіб навчаються у загальноосвітньому закладі при установі, 6,1 – у професійно-технічному закладі при установі, 0,1% – заочно (дистанційно) у вищих навчальних закладах; на момент вчинення злочинів 56,4% мали робітничу професію [112, с. 247]. За дослідженнями М. П. Набойщикова, загальноосвітній рівень сексуальних злочинців становить: 2,5% – початкова освіта; 8,75% –

середня; 75% – середня спеціальна освіта; 5% – вища або незакінчена вища; 8,75% – інші форми освіти [161, с. 13]. Найменший рівень освіти виявлено О. В. Синєокима в осіб, які вчинили «звичайні» зґвалтування: неповна середня освіта – 19%, середня, – 51%, середня спеціальна – 29%, незакінчена вища – 9%, вища – 2%. Особи, які вчинили нетипові насильницькі сексуальні злочини: неповна середня освіта – 21%, середня, – 19%, середня спеціальна – 14%, незакінчена вища – 12%, вища – 34% [215, с. 134]. Г. Б. Дерягін, узагальнюючи зареєстровані випадки сексуального насильства, також акцентував на низькому освітньому рівневі сексуальних насильників: 13,8% не працюють і не навчаються, 10,8% – школярі та студенти [55, с. 78].

За даними нашого дослідження, серед осіб, які вчинили сексуальне насильство щодо дітей, переважають особи зі середньою освітою (41,6%). Решта становлять: особи зі середньою спеціальною освітою – 23,3% та неповною середньою – 21,7%, тоді як 13,4 % – особи, які мали вищу чи незакінчену вищу освіту. Загалом освітній рівень осіб, які вчиняють сексуальне насильство щодо дітей, дещо вищий, ніж у осіб, які вчинили інші насильницькі злочинні прояви.

Аналіз трудової діяльності осіб, які вчинили сексуальні злочини щодо дітей, здійснений М. П. Набойщиковим засвідчив, що за спеціальністю працювало 10%; займалися індивідуальною або комерційною діяльністю – 30%; не працювали, не мали трудового стажу, вели паразитарний спосіб життя або періодично займалися некваліфікованою працею – 60% [161, с. 14]. Водночас, за даними Г. Б. Дерягіна, 75,4% задіяні на некваліфікованих роботах [55, с. 83]. Своєю чергою, за нашими результатами щодо зайнятості осіб, які вчинили сексуальне насильство щодо дітей, тільки 16,6% – працюючі, решта є безробітними, водночас, за місцем роботи 75,1% характеризуються позитивно. Чимала кількість безробітних серед осіб, які вчинили сексуальне насильство щодо дітей, зумовлена рівнем безробіття в Україні, який сягає 8,1% [172], а також тим, що до винесення вироку у кримінальній справі вони стають безробітними.

Наведемо приклад. ОСОБА_1 злісно не виконував встановлені законом обов'язки по догляду за дітьми, що спричинило тяжкі наслідки, а також умисно завдав легкі тілесні ушкодження малолітнім донькам ОСОБА_2 та ОСОБА_3 та вчинив розпусні дії щодо них. До обставин, що пом'якшують його покарання суд враховує щире каяття у вчиненому та активне сприяння розкриттю злочину. Суд взяв до уваги, що ОСОБА_1 має сім'ю, працював до арешту електриком ВАТ «Коломийське АТП», раніше несудимий, позитивно характеризується за місцем праці, а також те, що потерпілі не настоюють на його суворому покаранні. Відтак суд вважає, що наведені обставини істотно знижують ступінь тяжкості вчинених злочинів підсудним та призначив йому покарання за ст. 156 (ч.2) [35].

Поділяємо думку М. Ю. Самченко, що найбільший вплив на формування морально-психологічних якостей особистості має сім'я і найближче оточення. Моральне формування особистості є результатом взаємодії об'єктивної дійсності та особистості [81, 151].

Вивчення умов виховання осіб, які вчинили сексуальне насильство щодо дітей, дало змогу з'ясувати, що тільки 10% із них зростали у повноцінній сім'ї, 25% – виховувалися у дитячому будинку; решта – росли без батька, або вплив батька був короткочасний чи негативний; 35% зазначили відсутність емоційної близькості з батьками, 50% – були свідками конфліктів між батьками, зокрема із застосуванням насильства; 12% – стали жертвами сексуального насильства у дитинстві [161, с. 15]. Ці дані підтверджує й І. С. Кон, зазначаючи, що особи, які вчинили сексуальне насильство щодо дітей, в дитинстві були жертвою такого насильства, тобто простежується спадковість поведінки (зворотна реакція). Водночас американські вчені, дослідивши 747 осіб, що вчинили сексуальні злочини, виявили, що 76% із них у дитинстві самі піддавалися сексуальному насильству, і так утворюється кримінальне коло або цикл [120, с. 64]. З. Старович наводить дані дослідження дорослих осіб із девіантною поведінкою, зокрема сексуальне насильство у дитинстві виявлено у 3,4% чоловіків-алкоголіків, 5% чоловіків-наркоманів і 3,4% жінок-наркоманок.

Науковець вважає, що схильність до сексуального насильства передається здебільшого шляхом особистого досвіду, відтак скривджена дитина, виростаючи, стає сама кривдником [222, с. 113].

Дослідження сімейного стану гвалтівників дало змогу встановити: 76% із них не перебували у шлюбі; 11% – розлучені, 13% – перебувають у шлюбі, однак більшість незадоволені шлюбними чи іншими статевими стосунками.

Під час вчинення сексуального насильства щодо дітей 82% злочинців перебувало у стані алкогольного чи наркотичного сп'яніння.

Так, 9 вересня 2012 р. ОСОБА_4 разом зі своїм другом ОСОБА_6 приїхав на ставок в с. Осіївка, на риболовлю. На ставку він познайомився з місцевою жителькою ОСОБА_5. Ввечері, залишившись утрюх із ОСОБА_6 та ОСОБА_5, повечеряли в будці та розпили 2 л пива, зокрема ОСОБА_5 випила лише пів склянки. ОСОБА_4 з ОСОБА_6 ще покурили коноплю. Після цього ОСОБА_6 пішов спати в будку, а ОСОБА_4 залишився з ОСОБА_5 на лавочці. Вона почала його обіймати, знімати з себе білизну і він зрозумів, що вона хоче вступити з ним у статеві зносини. Він приспустив штани та труси, вони лягли на лавочку, де він з ОСОБА_5 вступив у статеві зносини природнім способом. Під час статевого акту прокинувся ОСОБА_6, тому ОСОБА_5 взяла ковдру і вони пішли до млина, де на ковдрі продовжили статеві зносини природнім способом. Він знав, що ОСОБА_5 є неповнолітньою, тобто не досягла статевої зрілості [30].

Понад 35% осіб, які вчинили сексуальне насильство щодо дитини, - раніше засуджені, з яких 3% – за вчинення статевих злочинів, решта – здебільшого корисливі. Своєю сексуальною агресію, за правило, вони спрямовують на слабших за себе або тих, хто не чинить їм опору, зазвичай вчиняючи злочини щодо дітей, які передбачені ст.ст. 152, 153 КК України.

Дарницьким судом м. Києва розглянуто на відкритому судовому засіданні кримінальну справу за обвинуваченням громадянина П., уродженця с. Новонаталівка Чаплинського району Херсонської області, українця, громадянина України, зі загальною середньою освітою, неодруженого,

працюючого різноробочим у ФГ «...», раніше судимого Чаплинським районним судом Херсонської області 23.07.2010 р. за ст. 185 (ч.2), ст. 304 (ч.1) КК України до позбавлення волі строком на три роки, звільненого від відбування призначеного основного покарання з іспитовим строком 2 роки, за вчинення злочину, передбаченого ч. 3 ст. 15, ч. 3 ст. 152 КК України [32].

Дарницький суд м. Києва розглянув на відкритому судовому засіданні кримінальну справу щодо обвинувачення: ОСОБА_3, уродженця м. Мелітополя, Запорізької обл., українця, громадянина України, освіта середня, одруженого, непрацюючого, раніше судимого: 26.04.2004 р. Деснянським районним судом м. Києва за ст. 185 (ч. 2) КК України до одного року 6 місяців позбавлення волі, звільнений 20.12.2004 р. ухвалою Шевченківського районного суду м. Києва від 13.12.2004 р. умовно-достроково, невідбутий строк – 7 місяців 8 днів; постановою Дарницького районного суду м. Києва від 11.06.2007 р. кримінальна справа по обвинуваченню ОСОБА_3 у вчиненні злочину, передбаченого ст. 185 (ч.2) КК України, закрита на підставі ст. 1 (п. «б») Закону України «Про амністію» від 09.06.2007 р., у скоєнні злочину, передбаченого ч. 3 ст. 153 КК України [33].

Далі наведемо дані щодо взаємин між сексуальним насильником і потерпілою дитиною: раніше не знайомі – 25%, знайомі – 45%, близькі родичі – 30%. Характеризуючи злочинців, які вчинили сексуальне насильство щодо дітей, О. М. Джужа зазначає, що близько 85% жертв раніше мали з гвалтівниками довірчі стосунки. Отже, ці особи були добре відомі дитині. З них 35–40% – це батьки, брати, інші родичі, коханці матері; 45–50% – друзі, сусіди, вихователі; 10–15% – випадкові знайомі й сторонні особи [58, с. 47]. Найчастіше сексуальне насильство вчинялося у контексті сформованих із дитиною стосунків, зазначає Г. Б. Дерягін, тільки 20% – не знайомі зі жертвами, 42% – малознайомі, 26% – добре знайомі, 12% – близькі родичі (батько, брат, вітчим, дядько), у 10% інцестних випадків кривдником є дід [55, с. 90]. Із цього приводу О. М. Гусева слушно стверджує, що у більшості випадків сексуальне насильство щодо дітей вчиняють особи, які не є кровноспорідненими (вітчим, співмешканець матері).

Зокрема, вітчими вчиняли сексуальні злочини у 36% випадків, співмешканці матері – у 9% випадків, чоловіки – також у 9%, при інцестних посяганнях рідні батьки вчиняли такі злочини у 31%, рідні дядьки – у 6%. Порівняльний аналіз поведінки біологічних родичів і осіб, які вчиняють сексуальне насильство параінцестного типу (форми), засвідчує, що дії останніх вирізняються особливою жорстокістю і агресією щодо жертв, набувають брутальних форм на відміну від поведінки біологічних родичів. Рідні батьки зазвичай використовують обман, шантаж, залежність дитини, неосвідченість у сфері статевих стосунків, а також залежність від традиційних дитячих потреб (солодке, ігри, розваги тощо) [49, с. 13].

Вікова різниця осіб, що вчинили зґвалтування неповнолітніх осіб жіночої статі віком від 11 до 16 років, становить 6,3 років на користь злочинця; зґвалтування неповнолітньої групою осіб – 2,1 роки на користь середнього віку злочинців цієї групи. Термін знайомства злочинця й потерпілої особи встановлено такий: для зґвалтувань: понад тиждень – 5 (4,17%); від доби до години – 32 (26,67%), близько години – 58 (48,3%), не були знайомі до нападу – 25 (20,8%); для насильницького задоволення статевої пристрасті неприродним способом: понад тиждень – 3 (8,57%); від доби до години – 1 (2,86%); до години – 14 (40%); не були знайомі до нападу – 17 (48,57%) [215, с. 189].

Згідно з дослідженням Т. Г. Шувалової, сексуальне насильство, вчинене незнайомими та малознайомими особами щодо неповнолітніх становить 90% усіх статевих злочинів, тоді як щодо малолітніх – 66%; крім того, сексуальне насильство малознайомими особами тут не простежується зовсім, проте вчинене членами сім'ї – у 6–8 разів частіше, ніж щодо неповнолітніх, а також у 2–3 рази частіше – знайомими, особами, яким малолітній довіряє [258, с. 15].

Наприклад: ОСОБА_1, уродженець с. Бортники Жидачівського району Львівської обл., українець, з неповною середньою освітою, одружений, раніше не судимий, із липня 2010 р. по 15 листопада 2010 р. перебував на заробітках у Києві. Додому повернувся 16 листопада 2010 р. Дізнавшись, що його дружина з маленьким сином знаходиться у Ходорівській районній

лікарні на лікуванні, він прийшов до неї і вимагав вступити з ним в статевий акт, але вона йому в цьому відмовила. 18 листопада 2010 р. підсудний весь день розпивав спиртні напої у себе вдома, внаслідок чого заснув. Його розбудив дзвінок у входних дверях і коли він відкрив, то у квартиру прийшла його мати із його малолітньою дочкою ОСОБА_2. Порозмовлявши з матір'ю, підсудний із дочкою пішов у свою кімнату, де з нею деякий час бавився. Під впливом алкоголю у нього з'явилося статеве збудження, а тому він вирішив спонукати свою дочку до вчинення дій сексуального характеру. В присутності дочки підсудний зняв зі себе штани та труси, оголивши свої статеві органи, та вчинив щодо неї розпусні дії. Почувши у сусідній кімнаті кроки своєї матері, підсудний припинив розпусні дії щодо своєї малолітньої дочки, одягнув труси і штани. Коли мати зайшла до кімнати, дочка почала плакати, а підсудний, накинувши куртку, вибіг із квартири [34].

У кримінологічній характеристиці осіб, які вчинили сексуальне насильство щодо дитини, неабияка роль відводиться з'ясуванню мотивів такої протиправної поведінки. Задоволення статевого потягу – не єдиний мотив форм сексуального насильства щодо дітей, які розглядаються, проте здебільшого є основним. Мотивація охоплює і спонукальні чинники, характерні для агресії, – суперечки, помста, самоствердження, користь тощо. Якщо повнолітні «сексуальні насильники» зазвичай діють поодиночі, то неповнолітні – групами. Деякі члени таких груп беруть участь у нападі, головню, з допитливості та заради демонстрування своєї «дорослості» і «чоловічих» якостей.

Тут М. О. Ларченко слушно зазначає, що поведінка людини завжди є полімотивною, а сексуальне насильство за своєю природою тісно пов'язане з біологічними потребами людини у сфері сексуальності, хоча відображена мотивація і свідчить перш за все про прагнення встановити або довести свою владу над жертвою, бажання принизити її [146, с. 30].

Найпоширенішим мотивом є самоствердження, а на злочинну поведінку впливає психічна патологія, проте, як встановлено, 85% – психічних відхилень не мали, 1,5% – мали дефекти психіки, однак вони не виключали їх осудності [112, с. 247].

Незначну кількість осіб із психічними відхиленнями з-поміж тих, які вчиняють сексуальне насильство щодо дітей, засвідчують результати вироків кримінальних проваджень. Однак тільки 5% винних у вчиненні сексуального насильства щодо дітей піддавалися судово-психіатричній експертизі. Зокрема, в одному випадку при інкримінуванні ст. 156 (ч. 1) інваліду III групи в акті стаціонарної судово-психіатричної експертизи № 52 від 22.02.2012 р. зазначалося, що на даний час ОСОБА_2 психічним захворюванням не страждає, перебуває в стані ремісії (стан практичного здоров'я) біполярного ефективного розладу і може усвідомлювати значення своїх дій та керувати ними. В період інкримінованих йому дій в ОСОБА_2 спостерігався поточний епізод легкої депресії біполярного ефективного розладу. Наявність у нього психічних порушень у період інкримінованих йому дій мали значний вплив на адекватну оцінку ситуації, усвідомлення власного місця і ролі у цій ситуації та призвели до зниження контролю своєї поведінки та здатності керувати нею. Тому ОСОБА_2 у період інкримінованих дій не повною мірою міг усвідомлювати значення своїх дій та керувати ними. Застосування примусових заходів медичного характеру не потребує /а.с.106-107/. Враховуючи наведені обставини, які пом'якшують покарання, особу підсудного, який вперше притягується до кримінальної відповідальності, позитивно характеризується за місцем проживання, є інвалідом III групи, а також те, що в період інкримінованих йому дій він був обмежено осудним, суд приходить до висновку, що виправлення його можливе без ізоляції від суспільства [31].

Тим часом, мотивація злочинних насильницьких сексуальних проявів розподіляється на два види: 1) яка відображає міжособистісні конфлікти; 2) сексуальна, яка відображає внутрішньоособистісні конфлікти [129, с. 18].

Узагальнюючи класифікацію мотивів сексуального насильства, М. О. Семікін поділяє їх на: особистісні (самоствердження, ревності, помста, неприязнь, ненависть, незадоволення соціальним статусом) – 85,3%; сексуальні – 14%; фізіологічні – 0,7% [212, с. 17]. Поділяємо позицію автора, який зазначає, що дані, на яких ґрунтується дослідження, неможливо вважати

об'єктивними, адже опитані сексуальні злочинці намагалися приховати свої психофізіологічні потреби, а відтак не вбачаємо доцільності для визначення кримінологічної характеристики сексуального насильства щодо дітей проводити опитування осіб, які відбувають покарання за вчинення цих злочинів. Тут об'єктивним може бути висновок психолога чи психіатра.

Основу мотивації осіб, які вчиняють сексуальне насильство щодо дітей, становлять: задоволення статевої пристрасті – 55,5%, мотив самоствердження – 11,5%, 33% – мають індивідуальний, за правило пов'язаний із особистими відчуттями винного.

Злочинні прояви сексуального насильства, що не належать до категорії статевих злочинів, але у кримінологічній теорії вважаються формами сексуального насильства щодо дітей (сутенерство або втягнення особи в заняття проституцією; ввезення, виготовлення, збут і розповсюдження порнографічних предметів, торгівля людьми або інша незаконна угода щодо людини тощо), за правило, мають корисливий мотив.

Наприклад: ОСОБА_4, непрацюючий, умисно керуючись корисливим мотивом, з метою отримання прибутку від звідництва для розпусти, з лютого по 09 листопада 2011 р., перебуваючи за місцем проживання, розмістив у рубриці «Знайомства» телевізійного інтертексту номер мобільного телефону ОСОБА_2 и завантажив на 4 веб-сайтах мережі Інтернет профілі з її анкетними даними, фотознімками та номером мобільного телефону; використовуючи мобільний зв'язок, підшукував учасників розпусних дій – чоловіків – і схиляв їх до розпусти, будучи посередником у добровільних статевих зносинах зазначених осіб з неповнолітньою ОСОБА_2 за грошову винагороду в розмірі від 50 до 300 грн., яку звертав на свою користь [36].

Під час аналізу сексуальних злочинів щодо дітей, встановлено, що 20% цих діянь вчиняються педофілами – людьми, які мають надпотужний статевий потяг до дітей [143].

Психологічний портрет педофіла досліджував Г. Б. Дерягін, вважаючи, що 42% педофілів у дитинстві самі стали жертвами сексуальних злочинів,

тому обирають жертв віку, в якому зазнали сексуального насильства. Водночас особливостей щодо вчинення педофільних дій не виявлено, вони не залежать від часу доби, сезону, а також національності, освітнього рівня, сімейного статусу. Серед педофілів переважають гетеросексуали, деякі з них надають перевагу дорослим сексуальним партнерам, інші обирають дітей, зокрема із неблагополучного середовища, зважаючи на те, що ці діти більш доступні і вразливі, за ними відсутній соціальний та батьківський контроль. Педофільні дії вчиняють зрілі та літні чоловіки (жінки). За ступенем знайомства простежується така особливість: при гетеросексуальному контакті жертві педофіл є знайомим (сусід, родич), при гомосексуальному контакті – знайомство є випадковим. Встановлено пряму залежність між зловживанням алкоголем та педофільними діями: 50% розбещень вчиняється у стані алкогольного сп'яніння, зокрема злочинець доводить до стану сп'яніння і жертву. Також педофілам притаманне використання порноматеріалів за участю дітей для зацікавлення та сексуального збудження жертви (дитини). За ступенем застосування фізичного та психічного насильства, науковець поділяє педофілів на два види: 1) зрілі педофіли (одружені, фрустровані) – практично не застосовують насильство, надаючи перевагу звабленню жертви грошима, сигаретами, алкоголем, їжею та іншими матеріальними благами, демонстрацією порнографічних фотографій та кінофільмів, своїх статевих органів, після чого переходять до односторонньої мастурбації, петтингу, орально-генітальних контактів тощо; 2) літні педофіли – особи у віці слабкої сексуальної активності, з притаманними органічними ураженнями головного мозку та статевими розладами, які породжують прояви садизму [55, с. 135]. До прикладу, у 2012 р. працівники МВС України виявили і висунули обвинувачення навіть двом пенсіонерам (63-х і 66-ти років). В обох випадках жертвами цих збоченців стали дівчатка до 13 років. Зокрема, в одному з випадків розбещення малолітньої вчиняв її дідусь, а згодом «загравав» і до шкільних подруг своєї онуки [143].

Кримінологічна характеристика педофіла охоплює сукупність таких ознак: інфантильні неагресивні екстраверти; які вчиняють злочини переважно вдень щодо знайомих дітей, освідченні та інтелігентні, проте трапляються й алкоголіки, з притаманною бісексуальною поведінкою, їхні сексуальні дії характеризуються ласками, орально-генітальними контактами, взаємною мастурбацією, практично не застосовують анально-генітальних контактів [55, с. 136].

Водночас занепокоєння викликають неповнолітні сексуальні злочинці, кількість яких у загальній кількості злочинців цього виду сягає 23–24%. Тому особливу увагу належить приділити кримінологічній характеристиці неповнолітньої особи, яка вчиняє сексуальне насильство щодо дітей, зважаючи на те, що кожний п'ятий сексуальний насильник – неповнолітній, 60% з них віком від 16 до 18 років, проте останніми роками зростає кількість сексуальних насильників віком від 14 до 15 років. Найбільший відсоток (94%) неповнолітніх сексуальних злочинців становлять особи чоловічої статі, решту 6% – особи жіночої статі, які виконують функції організаторів, підбурювачів та пособників. З-поміж неповнолітніх сексуальних злочинців 59,8 % мають професійну середню або повну середню або неповну середню освіту, 37,9 % – початкову освіту, 2,3% – не мають освіти взагалі. Вид мотивації визначається особистим досвідом неповнолітніх, інформацією порнографічного змісту, отриманою зі ЗМІ, системою негативних моральних установок у сфері статевої свідомості. Мотивацію неповнолітніх сексуальних злочинців можна поділити на дві групи: 1) пов'язана з необхідністю задоволення статевих потреб; 2) не пов'язана з необхідністю задоволення статевих потреб. Водночас останніми роками при вчиненні сексуального насильства домінує не сексуальний потяг, а насильницько-егоїстична мотивація, пов'язана з прагненням до самоствердження, особливо це простежується у сексуальних насильницьких злочинах, вчинених групою неповнолітніх. Кримінологи узагальнили морально-психологічні якості особи неповнолітнього сексуального злочинця: наявність егоцентризму, тобто

тільки бажання і почуття виконують основну роль у виборі варіанту поведінки; неповага до жінок, примітивне та цинічне ставлення до сексуального життя [158, с. 14].

Серед сексуальних кривдників молодого віку психічні розлади діагностовано у 59,24% випадків. Сексуальні кривдники юнацького віку, в яких виявлено психічні розлади, на відміну від психічно здорових однолітків, які допускали аналогічну поведінку, мають вищі показники рівня сексуального потягу чи сексуальної депресії (відповідно, 56,78% і 28,26%), їхня самооцінка власних сексуальних можливостей також порушена. Негативними мікросоціальними чинниками формування розладів є: наявність внутрішньосімейного конфлікту – 48,9%, сімейного насильства – 39,64%. Серед макросоціальних чинників виявлено: вплив інформації, яка містить сексуальне насильство (54,32%), ігнорування суспільством порушення морально-етичних норм молоддю (43,51%), труднощі у засвоєнні культурних правил (36,87%), соціальне відторгнення (23,28%), участь у неформальних молодіжних угрупованнях з асоціальною та антисоціальною спрямованістю (56,87%). Серед осіб юнацького віку переважає легковажно-безвідповідальний тип мотивації насильницької злочинної сексуальної поведінки, де головними мотивами є: пізнавальний, наслідування, розважальний або прагнення отримати оргазм. У старшій віковій групі, за правило, домінує агресивно-егоїстичний тип, де спонукальним мотивом вчинення злочину є бажання принизити та підкорити жертву, меншою мірою простежується сексуальне самоутвердження як засіб вирішення конфлікту (внутрішньоособистісного або міжособистісного) [80, с. 24].

У рамках комплексного дослідження, статистичної обробки даних про особу злочинців О. М. Ісаєв наводить узагальнену типологію особи з кримінальною сексуальною поведінкою щодо дітей: 1) особи з порушенням сексуальної орієнтації; 2) особи з порушенням ієрархічної орієнтації домінування/підпорядкування; 3) особи з порушенням вікової орієнтації; 4) особи з випадковою, ситуаційно обумовленою формою кримінальної

поведінки; 5) особи з патологією сексуальних потягів (парафілії) у формі педофілії [97, с. 69].

За станом психічного відхилення, під впливом якого застосовувалося сексуальне насильство щодо дитини, усіх винних у його вчиненні можна розподілити на такі групи: 1) особи з чітко вираженим психічним захворюванням (зокрема, які мають нав'язливий варіант); 2) особи з порушеннями психосексуального розвитку за нормального загального психічного розвитку; 3) особи, які вчинили сексуальне насильство щодо дитини, перебуваючи у стані алкогольного чи наркотичного сп'яніння (або після прийому наркотичних засобів, психотропних речовин тощо).

Залежно від ступеня усвідомлення сексуальних злочинців поділяють на тих, хто: 1) усвідомлював протиправність своїх дій; 2) не усвідомлював протиправність своїх дій; 3) частково усвідомлював протиправність своїх дій (у разі звуженої свідомості); 4) вчинив такі дії при порушенні свідомості (під час психічних захворювань, алкогольного сп'яніння).

Німецький психотерапевт Клаус Міхаель Байер сексуальних злочинців поділяє на групи: 1) молоді сексуально недосвідчені люди; 2) особи з дисоціальними розладами (характеризується ігноруванням соціальних норм, імпульсивністю, агресивністю); 3) особи з педофільними нахилами; 4) особи з побічними педофільні нахилами; 5) особи, які страждають психічними захворюваннями [275, с.10].

Водночас, згідно з дослідженнями осіб, жертвами яких стали діти, Ю. М. Антоняна виокремлює три типи злочинців-педофілів: 1) особи, які мають емоційно фіксовану установку на дівчат, яка виникла у зв'язку з важкими сексуальними переживаннями у певний період розвитку; 2) особи, які у дитинстві чи підлітковому віці мали дефіцит спілкування з однолітками, що сформувало дефект розвитку і своєрідність мотиваційної установки; 3) батьки, які гвалтували своїх доньок [8, с. 247].

Своєю чергою, всесвітньо відомий німецький сексолог Фолькмар Зігуш поділяє злочинців, які вчиняють сексуальне насильство щодо дітей, на

десять типів: 1) члени сім'ї (батько, дядько, брат) з сексуальним потягом щодо дітей; 2) сусіди, зазвичай із неблагополучних прошарків населення, які страждають на алкоголізм, вчиняють сексуальне насильство щодо дітей не будучи педофілами; 3) підлітки пубертатного віку, що набувають першого сексуального досвіду з маленькими дітьми (братиком, сестричкою, чи дітьми знайомих); 4) підлітки чи дорослі із затримкою розвитку, інваліди, що вбачають у дітях сексуальних партнерів; 5) статеві незрілі дорослі, які не нагналися «у лікаря» в дитинстві; 6) психічно хворі дорослі, які нападають на дітей; 7) секс-туристи, що купують послуги дітей як екзотичний товар; 8) літні чоловіки, які заповнюють прогалини у своєму нудному сексуальному житті, випробовуючи щось нове; 9) «збоченці» або садисти, яким подобається завдавати болю людям, але які не можуть випробувати свою владу над дорослими і тому вчиняють насильство над більш слабким – дитиною; 10) педофіли («педосексуали» – за висловом Зігуша) – особи зі сексуальним потягом до дітей допубертатного віку [275, с. 5].

Узагальнюючи типи сексуальних злочинців, не можна оминати увагою типологію особистості «сексуальних експлуататорів» за способом вчинення (залучення) сексуальної експлуатації:

1) *експлуататори-спокусники* – особи, що залучають жертву до сексуальної експлуатації шляхом обману, обіцянок, використання довіри жертви (наприклад, до заняття проституцією);

2) *експлуататори-примушувачі* – особи, що залучають жертву до сексуальної експлуатації із застосуванням фізичного насильства (фізичні сексуальні експлуататори) і використовують для залучення психологічний тиск – шантаж, погрози різного характеру (психологічні сексуальні експлуататори);

3) *експлуататори-організатори* – особи, які організують заняття проституцією або сексуальну експлуатацію в інших формах, але, головне, створюють умови для сексуальної експлуатації (наприклад, власники кубел для заняття проституцією; особи, які систематично надають приміщення для

дій, спрямованих на сексуальну експлуатацію без ознак проституції). За будь-якого типу сексуальних експлуататорів існують особи, які використовують своє службове становище (наприклад, корумповані співробітники поліції, що контролюють повій і прикривають «кубла» для заняття проституцією тощо).

За типами варто узагальнити осіб, які вчиняють сексуальне насильство щодо дітей:

- сексуальні експлуататори: звідники, сутенери, порнографісти (режисери);
- педофіли: з психічними розладами або без психічних розладів, зрілі або літні;
- гвалтівники: групові, інцестні, ситуативні, одинаки;
- сексуальні збоченці.

Отже, загалом кримінологічна характеристика осіб, які вчиняють сексуальне насильство щодо дітей, така: громадяни України – 95%; чоловіки – 96,3%; віком 18–35 років – 56,2% (останніми роками тенденція тяжіє до збільшення кількості випадків сексуального насильства, вчиненого неповнолітніми та літніми особами); зі середньою або середньоспеціальною освітою – 64,9%; в основному непрацюючі. Водночас 16,6% – працювали, зокрема на керівних посадах, провадили приватнопідприємницьку діяльність і зазвичай мали певні девіації сексуального спрямування). Такі особи, за правило, позитивно характеризувалися за місцем праці (75,1%). Сексуальними злочинцями здебільшого є знайомі та близькі родичі потерпілого – 75%. Основними чинниками вчинення сексуального насильства щодо дітей є: відсутність постійного сексуального партнера – 76% відсутність шлюбних стосунків та вживання спиртних напоїв чи наркотичних речовин – 82%. Мотив осіб, які вчиняють сексуальне насильство щодо дітей, – задоволення статевого потягу – 55,5%, із яких понад 35% - особи, раніше засуджені, зокрема 3% – за вчинення статевих злочинів (тільки 5% винних у вчиненні сексуального насильства щодо дітей піддано судово-психіатричній експертизі). Наведена кримінологічна характеристика має не лише важливе пізнавальне значення, а й практичне використання з метою удосконалення запобігання сексуальному насильству щодо дітей.

2.3 Загальна характеристика дитини-жертви сексуального насильства

Для підвищення ефективності запобігання злочинам, поряд із вивченням особи злочинця, необхідний також детальний аналіз жертви злочину, а також обставин, за яких ця особа стала такою [135, с. 53].

Особу-жертву сексуального насильства та феномен її віктимності досліджувало багато вітчизняних та зарубіжних кримінологів, зокрема: Ю. М. Антонян, О. М. Джужа, Ю. В. Зирянова, В. С. Мінська, Б. В. Морозов, С. С. Косенко, Д. В. Рівман, Л. В. Франк та інші.

Злочинець і жертва – сторони одного явища, тому більшість дослідників, незалежно від фаху, схиляються до думки про необхідність дослідження цілісності ланки «злочинець – жертва – ситуація». Характерною ознакою жертви є її віктимність. Л. В. Франк вважає, що віктимність – це нездатність уникнути злочинного посягання там, де об'єктивно це було можливо [246, с. 16].

В. І. Полубінський визначає віктимність як властивість особи, що обумовлена її соціальними, психологічними чи біофізичними якостями (або їхньою сукупністю), що сприяє, за певної життєвої ситуації, формуванню умов, за яких виникає можливість заподіяння їй шкоди протиправними діями [177, с. 33].

Віктимність у кримінологічному аспекті – це сукупність якостей особи, яка обумовлює або може обумовити її неправильну, неоптимальну поведінку у криміногенній ситуації, що підвищує вірогідність стати жертвою злочину. За даними перших дослідників кримінальної віктимології, у значній кількості випадків (від 50% до 70%), запобігти віктимності, мабуть, вдалось би уникнути вчинення злочину або тяжких наслідків злочинного діяння. Віктимність – явище, яке зазнає зміни – і до збільшення, і до зменшення кількості злочинів [207, с.100].

Розглядаючи поняття віктимності особи, поділяємо позицію О. М. Гуміна, котрий визначає віктимність особи як соціально набуту сукупність її біофізичних, психологічних, соціальних рис, які під час взаємодії із зовнішніми умовами підвищують імовірність стати жертвою злочину. Ці властивості привертають увагу злочинця. За наявності різних умов доцільно говорити про

видову віктимність, що полягає у відносній «схильності» через низку обставин окремих людей ставати жертвами певних видів злочинів [46, с. 206].

А. Л. Репецька виокремлює чотири форми віктимності:

1. Віктимогенна деформація особи як сукупність соціально-психологічних властивостей особистості, пов'язаних із несприятливими особливостями соціалізації останньої, її незадовільною соціальною адаптацією.

Віктимогенна деформація у дитини не сформована і проявляється у віктимній поведінці, тому 97,3% дітей, що постраждали від сексуального насильства, притаманна нейтральна поведінка, а 2,7% – віктимна.

2. Професійна або «рольова» віктимність як об'єктивна за певних умов характеристика соціальної ролі людини, незалежно від його особистісних властивостей, яка підвищує небезпеку посягань лише через виконання цієї ролі. Вона притаманна 10% дітей, які займаються чи яких примушують займатися проституцією, а також тим, яких залучають до виробництва порнографічної продукції за участю дітей.

3. Вікова віктимність як біофізична властивість особи. Йдеться про підвищений ризик віктимізації осіб, які мають інвалідність, а також деяких вікових груп населення, що вирізняються наявністю особистісних психічних особливостей, прояви вікової специфіки, соціалізації та адаптації в певних соціальних умовах. Найбільш поширеним видом віктимності дітей є вікова віктимність, яка становить 93%. Цю позицію обстоює М П Набойщиков, вважаючи, що жертвою сексуальної агресії може стати будь-хто, проте віктимність дітей завжди підвищена.

4. Віктимність-патологія – віктимність як наслідок патологічного стану особи (психічна хвороба, дефіцитність аналізаторів зору і слуху, інші важкі соматичні розлади). Віктимність-патологія зустрічається у 9% дітей, які зазнали сексуального насильства [199, с. 132].

Діти володіють підвищеною віктимною схильністю до вчинення щодо них сексуального насильства, яка обумовлюється комплексом особистісних якостей, які, як вважає О. М. Гумін, умовно можна поділити на три групи:

– *психологічні* – особистісна незрілість, підпорядкованість авторитету дорослого, довірливість, нездатність повно, всебічно оцінити характер передкримінальної ситуації, прогнозувати наслідки своїх дій, а також дій інших осіб, що поєднується з цікавістю та жагою до пригод, невмінням підлаштовуватися до нових умов, безпорадністю у складних ситуаціях, необізнаністю у сфері статевих стосунків;

– *соціальні* – соціально-педагогічна занедбаність, відсутність належного контролю з боку батьків та оточення дитини;

– *біофізичні* – рання або занадто рання сексуальність, фізична слабкість дітей, пов'язана з неможливістю фізичного опору сексуальному злочинцю.

Г. Б. Дерягін виокремлює особливий вид віктимності – сексуальну віктимність, а жертв сексуального насильства поділяє на такі групи:

- 1) особи, яким притаманна особистісна сексуальна віктимність, – сексуальні девіанти з наявністю або відсутністю відхиленої соціальної поведінки;
- 2) особи, яким притаманна рольова сексуальна віктимність, – особи без вираженої сексуальної девіантності з високим соціоекономічним статусом, мешканці соціального «дна», діти, безпорадні особи, випадкові жертви-фетиші;
- 3) особи, яким притаманна ситуативна сексуальна віктимність, – ті, хто випадково опинилися у раптовій віктимно несприятливій (криміногенній) ситуації [55, с. 237].

Отже, тільки інтегрований підхід до вивчення жертв сексуального насильства дасть змогу досягнути суті віктимності дітей.

З уваги на якісні критерії природи тих чи інших якостей особи, умовно їх можна згрупувати так:

- 1) соціально-демографічні ознаки жертви (стать, вік, сімейний стан, національна і професійна приналежність, матеріальна і житлова забезпеченість);
- 2) інтелектуальні ознаки жертви (освіта, рівень знань, інтелектуальний розвиток);
- 3) моральні ознаки (ціннісні орієнтації та прагнення, духовні потреби, соціальні інтереси, релігійне спрямування, звички);

4) психічний стан жертви (емоційна стійкість, ступінь конфліктності, адекватність реакції на зовнішні обставини, рівень самооцінки, комунікабельність, схильність до впливу);

5) фізіологічні ознаки жертви (стан здоров'я);

6) кримінально-правові та кримінологічні ознаки (форми вини, роль у вчиненому злочині, рецидив тощо) [208, с. 235; 37, с. 329].

Зокрема, як слушно зазначають Р. Д. Сабіров, О. Н. Мойсюк, А. А. Нікітіна, кожна жертва є потенційним потерпілим, проте не кожен потерпілий визнається жертвою (йдеться про «жертву» як про особу, що постраждала від кримінально караних діянь) [210, с.13; 168, с. 7].

У додатку до прийнятої 29 листопада 1985 р. Генеральною Асамблеєю ООН Декларації «Основні принципи правосуддя для жертв злочинів і зловживання владою» зазначається, що жертви – це особи, яким індивідуально або колективно було заподіяно шкоду, включаючи тілесні ушкодження або моральну шкоду, емоційні страждання, матеріальну шкоду або суттєве обмеження їхніх основних прав, у результаті дії або бездіяльності, порушення існуючих законів держави. Особа може вважатись жертвою незалежно від того, чи був встановлений, затриманий, відданий до суду або засуджений правопорушник, а також незалежно від родинних стосунків між правопорушником і жертвою [53, с. 159].

У кримінальній віктимології поняття жертви розглядається у площині чотирьох складових: неправомірних дій інших осіб, власної поведінки, збігу обставин, нещасного випадку.

За характером і ступенем вияву особистісних якостей, що визначають віктимну схильність, можна виокремити декілька типів жертв: 1) універсально-віктимний; 2) вибірково-віктимний; 3) ситуативно-віктимний; 4) випадково-віктимний; 5) професійно-віктимний [201, с. 29].

За характером вини Б. Мендельсон поділяє жертв на: 1) абсолютно невинних (ідеальні жертви); 2) жертви з легкою провиною (жертва як результат незнання, наприклад, НПА); 3) жертви, вина яких рівнозначна вині

злочинця(провокуюча жертва); 4) жертви повністю винні у вчиненні щодо них злочину [273, с. 25].

Своєю чергою, В. О. Туляков за поведінковою активністю класифікує жертв злочинів так:

а) імпульсивні жертви, що характеризуються здебільшого несвідомим почуттям страху, пригніченістю реакцій і раціонального мислення при нападі правопорушника (феномен Авеля);

б) жертви з утилітарно-ситуативною активністю – добровільні потерпілі, рецидивні жертви, що з огляду на свою діяльність, статус, необачливість потрапляють у кримінальні ситуації;

в) настановні жертви – агресивні жертви, «ходячі бомби», істероїди, що провокують злочинця на відповідні дії зухвалою поведінкою;

г) раціональних жертви – жертви–провокатори, що самі готують ситуацію здійснення злочину і самі потрапляють у цю пастку;

г) жертви із ретретистською активністю – пасивні провокатори, що своїм зовнішнім виглядом, способом життя, підвищеною тривожністю і доступністю схиляють злочинців до вчинення правопорушень [229, с. 27].

Залежно від поведінки Д. В. Рівман розрізняє такі жертв:

– агресивні поведінка яких полягає у нападі на того, хто згодом завдає шкоду, чи на інших осіб (агресивні провокатори);

– агресивно-активні, поведінка яких реалізується без застосування фізичного насильства, і за правило, спрямована на стабільно пов'язану з потерпілим особу (сімейні деспоти, скандалісти);

– ініціативні, поведінка яких має позитивний характер, але призводить до спричинення їм шкоди (ініціативні за суспільним становищем, у зв'язку з роботою);

– пасивні, які не чинять супротив насильнику з різних причин (об'єктивно здатні чи не здатні до пручання);

– некритичні, які демонструють невміння критично оцінити життєві ситуації. Такі особи зазвичай мають низький освітній рівень та інтелект. Іноді

це особи, які не здатні чинити опір через неповнолітній, похилий вік, хворобу, зокрема психічну;

– нейтральні, поведінка яких не була негативною, не провокувала застосування насильства, а особа у межах своїх можливостей критично оцінювала ситуацію [201, с. 97].

Ю. В. Антонян також здійснює типологію жертв сексуальних злочинів за характером їхньої поведінки, а саме:

1) поведінка яких має провокуючий характер, що у більшості випадків має вияв у встановленні контакту із зовсім незнайомими або малознайомими людьми, у відвідуванні їхнього житла або усамітнення з ними в інших затишних місцях, у спільному вживанні спиртних напоїв, некритичному сприйманні відкритих бажань майбутніх гвалтівників, у демонстрації некритичного ставлення до ймовірного сексуального зближення. Показник потерпілих з такою поведінкою сягає 10–15% від загальної кількості жертв сексуального насильства;

2) поведінка яких не є провокуючою, однак об'єктивні обумовлює вчинення злочину. Це найчастіше необережні вчинки, наприклад, поява жертви у темному місці, де існує велика вірогідність нападу на неї. Потерпілі з такою поведінкою становлять 35–40%;

3) поведінка яких може бути розцінена як позитивна або нейтральна. У таких випадках майбутні потерпілі не могли передбачити те, що вони можуть стати жертвою насильства. До них передусім належать діти і люди літнього віку. Ця категорія жертв становить 45–60% серед усіх потерпілих від насильників [13, с. 167].

Тим часом, Ю. В. Александров неповнолітніх жертв статевих злочинів поділяє на такі види:

1) потерпілі, які своєю поведінкою ані до початку вчинення злочинних дій, ані під час їх здійснення жодною мірою не давали злочинцю підстави для виникнення у нього рішучості на вчинення злочину або його продовження;

2) потерпілі, які своєю поведінкою до початку вчинення злочинних діянь або під час їх вчинення дали злочинцю підстави для виникнення у

нього рішучості на вчинення злочину або його продовження (так звана криміногенна поведінка потерпілих) [3, с. 61].

Беручи за основу цей розподіл, С. С. Косенко уточнила, що до першої групи належать неповнолітні жертви, які своєю поведінкою ні до початку, ані під час здійснення статевого насильства не давали злочинцю підстав для вчинення щодо них статевого злочину, їхня поведінка відповідає нормам моралі(це нейтральні потерпілі); до другої групи – неповнолітні жертви, які своєю поведінкою до початку, або під час здійснення статевого насильства давали злочинцю підстави для вчинення щодо них статевого злочину. Такі жертви можуть бути: активними та своїми діями сприяти вчиненню щодо них злочину (встановлення контакту з незнайомими людьми, відвідування їхнього житла тощо); некритичними, які вчасно не оцінюють життєву ситуацію, некритично сприймають бажання майбутніх гвалтівників та демонструють некритичне ставлення до ймовірного статевого зближення; провокуючими, які своєю поведінкою створюють об'єктивні підстави чи створюють сприятливі умови для вчинення щодо них статевого злочину.

Також автор зауважує, що інколи наявна так звана змішана поведінка дітей-жертв статевих злочинів. Вони не бажали вступати у статеві відносини зі злочинцем, але не чинили належного опору і не виявляли відмову на пропозиції злочинця. Таких жертв можна назвати пасивними [126, с. 18].

За результатами анонімного анкетування, 68,4% респондентів, які стали жертвою сексуального насильства, характеризують свою поведінку як нейтральну, 17,5% – віктимну, 14,1% – іншу (провокуючу, пасивну та ін.) (Додаток Б).

Не залежно від того, чи сексуальне насильство має пролонгований чи одноразовий характер, часто в докримінальний період між злочинцем і жертвою є тривалі взаємини. Аналізуючи ступінь знайомства між жертвою та сексуальним насильником, отримано такі дані: 59,6% жертв не були знайомі із злочинцем, 40,4% – знайомі, щодо 21,7% із них вчинено сексуальне насильство однокласником, 21,7% – вітчимом, 4,37% – батьком (Додаток Б). Відтак постає запитання, якими ж мотивами керуються діти, вступаючи у взаємовідносини зі злочинцем.

Аналізуючи наукові погляди стосовно виокремлених нами форм сексуального насильства щодо дітей, доходимо висновку, що поведінка жертв при взаємовідносинах із сексуальним злочинцем має полімотивований характер та обумовлюється декількома типами мотивації, до основних із яких належать: 1) ігрова мотивація; 2) задоволення цікавості; 3) мотивація уникнення; 4) корислива мотивація; 5) мотивація самоствердження; 6) мотивація прихильності; 6) розважальна мотивація; 7) мотивація залежності від злочинця.

Однак, крім поведінки дітей-жертв сексуального насильства, певний віктимологічний вплив спричиняє конкретна життєва ситуація (КЖС).

О.С. Рябчук виокремлює такі види КЖС, в яких реалізувалося сексуальне насильство щодо дитини:

– *нейтральна*:

- а) заздалегідь неспланована ситуація (раптовий напад на дитину);
- б) виникнення рішучості вчинити злочин безпосередньо перед його вчиненням без нападу (заманювання до безлюдних місць, до свого житла тощо);
- в) сценарійна ситуація (злочинець заздалегідь готується до вчинення злочину, планує його, самостійно створює умови для цього);
- г) вчинення сексуального злочину під час учинення іншого злочину (пограбування чи розбійного нападу, проникнення в житло).

– *привертаюча*:

- а) сімейна ситуація (злочин учинено членом родини);
- б) злочин вчинено особою, яка займається вихованням дітей як професійною діяльністю і не є близьким родичем (вихователі дитячих будинків чи таборів відпочинку, вчителі, тренери спортивних інтернатів та ін.);
- в) перебування дитини у становищі, коли вона є легкою жертвою сексуальних злочинців (безпритульні діти, їх бездоглядність чи легковажність з боку батьків);

– *підитовхуюча*:

- а) відверто провокуюча ситуація (жертва свідомо підбурює злочинця на вчинення статевого акту з метою притягнення його до відповідальності,

маючи за мотив помсту, отримання в майбутньому матеріальних цінностей, послуг тощо);

б) несвідоме вчинення дій, які неправильно оцінені злочинцем як згода чи натяк на статеvu близькість (кокетство, прояви підвищеної уваги, закоханість, дружні почуття);

в) необачна або легковажна поведінка потерпілих осіб (спільне розпивання спиртних напоїв, проведення часу з малознайомими особами, перебування з ними у безлюдних місцях, компаніях, де вживають спиртне) [209, с. 16].

Попри важливе значення розглянутої типології щодо дітей-жертв сексуального насильства, пропонуємо таку типологію особистості залежно від вікових особливостей їхніх поведінкових провів:

– *дитина-жертва, з відверто провокуючою поведінкою* (відвертий одяг, натяки на ймовірність інтимної близькості тощо);

– *дитина-жертва, яка випадково, через зовнішні обставини та незалежно від своєї волі* потрапила у віктимно небезпечну ситуацію;

– *дитина-добровільна жертва*, яка займається проституцією, залучена до порноіндустрії тощо;

– *дитина-жертва фізичного чи психічного примусу*,

– *дитина-жертва введення в оману*, що опинилася у віктимно небезпечній ситуації через обман, зловживання довірою, іноді з використанням відставання її інтелектуального розвитку.

Сексуальне насильство – є явище, яке детермінується низкою різноманітних чинників, які О. С. Рябчук розглядає на макро-, мікро- та індивідуальному рівні. Дослідниця, зокрема, акцентує на провідній ролі впливу чинників на індивідуальному рівні, з-поміж яких такі морально-психологічні риси особи: а) морально-етичної сфери; б) нейтралізація злочинної мотивації; в) психологічні розлади, які не виключають осудність. Наведені якості часто з'являються і розвиваються за неправильних умов формування особистості [209, с. 14].

Своєю чергою, працівники МВС України зазначили, що на збільшення кількості сексуальних злочинів, учинених щодо дітей, впливають такі чинники: алкоголізація та наркотизація (дітей і дорослих) – 34%; вплив ЗМІ – 22%; негативний вплив сім'ї – 11,5%; відсутність сексуальної культури – 10,5%; деформація морально-етичної сфери – 9,5%; перебування дітей у психологічній і матеріальній залежності від дорослих – 8%; віктимна поведінка дітей – 4,5% (Додаток В).

На жаль, за матеріалами кримінальних справ не завжди можна отримати всебічну характеристику морально-психологічних якостей жертв злочинів. Проте вдалося встановити якості, які виявилися стійкими і значущими для віктимної поведінки дітей-жертв сексуального насильства, зокрема: нерозбірливість у виборі сексуальних партнерів, схильність до вживання алкогольних напоїв та наркотичних засобів, необачність у виборі знайомих. Саме ці якості особи потерпілого є складовими її віктимогенної деформації.

Віктимна поведінка або слабо виражена віктимогенна деформація притаманна молодим дівчатам і пов'язана з недостатністю у них життєвого досвіду, несформованою системою моральних цінностей, нездатністю розібратися в життєвих ситуаціях і правильно оцінити їх. Проявляються наведені якості в тому, що поведінка дитини у передкримінальній ситуації має певне забарвлення (кокетство, розмови на сексуальні теми), що пробуджує посилену сексуальну цікавість. Відтак дитина-жертва не розуміє, що її відчуття є зовсім іншими, аніж у партнера, тим більше не усвідомлює, які наслідки її поведінка може спричинити.

Необачність у виборі знайомих має вияв у тому, що діти довіряють або йдуть на знайомство з потенційним злочинцем за обставин, що не виправдовують таку довіру. Дуже часто жертви добре розуміють, чого від них чекають, але легковажать, сподіваючись уникнути цього або вважають, що з ними такого не станеться.

На формування віктимності дитини впливає й атмосфера, яка панує в сім'ї, та особливості її виховання. Ворожість, непорозуміння, автономність

і непослідовність батьків – це чинники, які детермінують негативні зміни у психіці і, як результат, – віктимність дітей. У сім'ях із низьким рівнем культури, освіти й матеріального забезпечення, де проявляється брутальність, пияцтво, побої і жорстокість, рівень віктимності у дітей доволі високий.

Водночас у сім'ях із високими матеріальними статками та освіченістю батьків діти також можуть мати високий рівень віктимності. Особливість виховання дітей у цих сім'ях полягає в тому, що батьки мало часу приділяють взаєминам із дітьми, діти їм не довіряють, стосунки між ними нестабільні, частіше директивні, а відсутність душевного затишку компенсується матеріальними винагородами.

Критерії визначення соціалізації дітей, умови їхнього життя й виховання у сім'ї, рівень культури, освіти та матеріального забезпечення батьків, а також взаємини між батьками і дітьми – це ті параметри, які після вчиненого сексуального насильства майже не змінюються, порівняно з особистісними якостями постраждалих [39, с. 13].

До чинників віктимності дітей у генезисі сексуальних злочинів слід віднести статевий аспект (у 86% жертвами злочинів є дівчатка), безпритульність дітей, уживання ними алкоголю і наркотиків, належність малолітніх до антисоціальних груп дорослих, акселерацію, занепад статевої моральності у свідомості дітей [57, с. 13].

Зокрема, попри те, що частка дітей, які стали жертвами зґвалтувань, зазвичай є меншою, порівняно з особами, які досягли повноліття, проте цей показник поступово зростає. Така тенденція з 2007 по 2017 рр. особливо очевидна, порівняно з початковим періодом (2007 р. – 23,4%), коли у 2017 р. зросла в 1,6 раза, а відтак досягла свого максимального рівня – 38,2% (Рисунок А6).

У контексті вивчення особи-жертви сексуальних злочинів О. М. Джужа вбачає доцільність збору таких відомостей про жертву сексуального насильства: вік, стать, фізичні особливості, сімейний статус, соціальна адаптованість, інтелект, взаємовідносини, успішність у навчальному закладі (місце праці), стиль життя і нещодавні зміни у ньому, особливості особи

й темпераменту, манера поведінки, місце проживання (попередні й останні), репутація вдома і на роботі, історія хвороби (фізичні і психічні особливості), особисті звички (вживання алкоголю, наркотиків), соціальні звички, захоплення, пристрасті, товариші й вороги тощо [58, с. 68].

За результатами емпіричних досліджень, серед дітей-жертв сексуального насильства зі загальної кількості особи жіночої статі становлять 96,4%, а чоловічої, відповідно, – 3,6%, з них 36,2% малолітні, 63,8% – неповнолітні.

У рамках анонімного анкетування 28,5% респондентів зізналися, що стали жертвою сексуального насильства, з них 5,4% у віці від 5 до 10 років, 19,2% – від 10 до 14 років, 75,4% – від 14 до 18 років (Додаток Б).

Опитування також засвідчило, що серед форм сексуального насильства домінують жертви: зґвалтування – 21,5%, сексуального домагання – 21,5%, насильницького задоволення статевої пристрасті неприродним способом – 17,5% та розбещення дітей – 14%; 5,26% стали жертвою сексуальної експлуатації, 7,01% залучали до проституції, таку ж кількість залучали до виготовлення порнографії; 3,5% зізналися, що стали жертвою інцесту, така ж кількість ексгібіціонізму, водночас всі респонденти зазначили, що стали жертвою сексуальних домагань через мережу Інтернет (Додаток Б).

Аналізуючи дані офіційної статистики щодо стану протидії насильству в сім'ї, варто зауважити на певних особливостях.

Серед проявів сексуального насильства у сім'ї переважають зґвалтування та задоволення статевої пристрасті неприродним способом (96,2%). Зокрема, жертвами сексуального насильства в сім'ї зазвичай ставали саме діти. Так, із числа членів сім'ї, які стали жертвою зґвалтування, діти становлять 90,9%; відповідно, з числа жертв задоволення статевої пристрасті неприродним способом – 85,7 %. Усі зафіксовані випадки примушування до вступу у статевий акт саме дітей, а не інших членів сім'ї (Таблиця А7).

Загалом з числа дітей-жертв сексуального насильства в сім'ї молодша вікова підгрупа (до 14 років) співвідноситься до старшої вікової підгрупи (від 14 до 18 років) приблизно як 1 до 1 (для порівняння у відсотковому співвідношенні: молодша – 53%; старша – 47%). Водночас малолітні діти

найчастіше потерпають у сім'ях від таких проявів сексуального насильства, як розбещення (47,1%) та задоволення статевої пристрасті неприродним способом (35,3%). Натомість діти віком від 14 до 18 років порівняно частіше в сім'ї стають жертвами зґвалтувань (46,7%) та задоволення статевої пристрасті неприродним способом (40%) (Таблиця А7).

За статтю серед дітей-жертв сексуального насильства в сім'ї дещо переважають хлопчики – 59,4% (для порівняння: дівчатка – 40,6%). Зокрема, за видами сексуального насильства більшість хлопчиків стали жертвами задоволення статевої пристрасті неприродним способом (42,1%). Щодо дівчаток, поширеність видів сексуального насильства спостерігалася майже однаковою мірою як щодо зґвалтування (38,5%), задоволення статевої пристрасті неприродним способом (30,8%) та розбещення неповнолітніх (30,8%) (Таблиця А7).

Підсумовуючи дані наукових досліджень, можна виокремити ознаки жертв сексуального насильства: 1) є жертвою фізичного насильства та жорстокого поводження у ранньому дитинстві; 2) доволі рано починають статеве життя; 3) часто міняють статевих партнерів; 4) раніше від однолітків починають палити і вживати алкоголь та наркотики; 5) можуть мати відхилення у статевої поведінці (мазохізм та ін.); 6) їм притаманна активна сексуально провокуюча поведінка.

Отже, ми навели основні і найбільш стійкі чинники віктимності дітей, пов'язані з їхніми віковими особливостями. Друге місце за ступенем значущості посідають ситуації, в яких перебуває дитина, і специфіка відповідної ролі, що вона виконує у певній ситуації. Окреслено також особистісні поведінкові (функціональні) характеристики дітей.

У структурі кримінологічної характеристики відомості щодо дітей-жертв сексуального насильства мають важливе значення. Достатніми відомостями про фізичні, психічні, соціальні й інші значущі ознаки дитини-жертви сексуального насильства дають змогу розробити ефективні заходи віктимологічного впливу.

Висновки до другого розділу

1. У рамках кримінологічної характеристики злочинних проявів сексуального насильства щодо дітей встановлено, що певне зниження абсолютного рівня злочинних проявів сексуального насильства щодо дітей зазвичай є наслідком підвищеної латентності, аніж відображенням реального стану кримінальних правопорушень цього виду.

Залежно від ролі осіб, які застосовували сексуальне насильство щодо дітей, їх можна класифікувати на такі види: 1) сексуальні експлуататори: звідники, сутенери, порнографісти (режисери); 2) педофіли: з психічними розладами або без таких, зрілого або літнього віку; 3) гвалтівники: групові, інцестні, ситуативні, одинаки; 4) сексуальні збоченці.

4. Основу мотивації осіб, які вчиняли статеві злочини щодо дітей, зазвичай становить мотив задоволення статевої пристрасті – 55,5%. Водночас вчинення злочинних проявів сексуального насильства щодо дітей, що не належать до категорії статевих, за правило, підпорядковані корисливому мотиву.

5. Виокремлено ознаки дітей-жертв сексуального насильства: 1) є жертвою фізичного насильства та жорстокого поводження у ранньому дитинстві; 2) доволі рано починають статеве життя; 3) часто міняють статевих партнерів; 4) раніше від однолітків починають палити і вживати алкоголь та наркотики; 5) можуть мати відхилення у статевій поведінці (мазохізм та ін.); 6) вирізняються активною сексуально провокуючою поведінкою.

6. Поведінка жертв у взаєминах із сексуальним злочинцем має полімотивований характер, а саме: 1) ігрова мотивація; 2) задоволення цікавості; 3) мотивація уникнення; 4) корислива мотивація; 5) мотивація самоствердження; 6) мотивація прихильності; 7) розважальна мотивація; 8) мотивація залежності від злочинця.

РОЗДІЛ 3

СИСТЕМА ЗАПОБІГАННЯ

СЕКСУАЛЬНОМУ НАСИЛЬСТВУ ЩОДО ДІТЕЙ

3.1 Кримінологічний аналіз організаційно-правового забезпечення запобігання сексуальному насильству щодо дітей

Історичний досвід цивілізаційного розвитку засвідчує, що протидія негативним суспільним проявам, зокрема злочинним сексуального характеру щодо дітей, становить доволі складну, затратну діяльність держави і громадянського суспільства, а отже, потребує високого рівня її організації та належної правової регламентації. У сучасних умовах запобігання злочинним проявам, зокрема сексуального характеру щодо дітей, має здійснюватися на засадах наукової обґрунтованості і комплексного підходу та передбачати оптимальні шляхи вирішення нагальних завдань. У цьому контексті неабияке значення відводиться кримінологічній науці, що є теоретичним підґрунтям для належної юридичної практики, а саме стосовно запобігання сексуальному насильству щодо дітей.

За результатами нашого кримінологічного аналізу, на тлі відносної стабілізації основних статичних показників щодо злочинів проти статевої свободи та статевої недоторканості особи, стосовно злочинних проявів сексуального насильства щодо дітей простежуються небезпечні тенденції. Відтак О. М. Джужа слушно зазначає, що факти сексуального насильства щодо малолітніх дівчаток та хлопчиків, вимагають негайного наукового переосмислення та відповідного реагування з боку державних та громадських інституцій [58, с. 42]. Про нагальність потреби формування ефективного організаційно-правового забезпечення системи запобігання сексуальному насильству щодо дітей свідчать і міжнародні правові акти, а також міжнародні зобов'язання України у цьому напрямі.

Отже, організаційно-правове забезпечення запобігання сексуальному насильству щодо дітей варто розглянути на двох взаємопов'язаних рівнях – міжнародному та національному.

Вперше про необхідність формування належного механізму захисту прав дитини проголошено у Женевській декларації прав дитини 1924 р., а згодом підтверджено у Загальній декларації прав людини 1948 р., Декларації прав дитини 1959 р., закріплено у Міжнародному пакті про громадянські і політичні права (ст.ст. 23 і 24), у Міжнародному пакті про економічні, соціальні, культурні права (ст. 10), Конвенції про права дитини 1989 р. (ст.ст. 1–41).

Найбільш авторитетним міжнародним документом про захист прав і свобод особистості є Загальна Декларація прав людини, де, зокрема, у ст. 23 акцентовано на необхідності особливого захисту материнства і дитинства. Поступально було сконцентровано міжнародні зусилля на обмеженні експлуатації праці дітей [79].

Багаторічна робота міжнародних співтовариств у галузі правової регламентації заходів, спрямованих на захист прав дітей, знайшла своє відображення в одному із найважливіших міжнародних правових актів, що були прийняті Генеральною Асамблеєю ООН 1989 р., – Конвенції про права дитини. Тут вперше сформовано основні уявлення сучасного людства про місце та роль дітей у суспільстві. Відтак зазначалося, що дитина не може бути об'єктом торгівлі або інших договорів у будь-яких цілях і формах. Основоположний принцип Конвенції полягає в тому, що дитина через свою фізичну і розумову незрілість потребує спеціальної охорони й опіки, зокрема й надійного правового захисту, і до, і після народження [123, с. 35–37]. У ч. 2 ст. 2 Конвенції про права дитини міститься зобов'язання для держав вжити усіх необхідних законодавчих, адміністративних та інших заходів щодо забезпечення захисту дитини від імовірних форм дискримінації або покарання, зважаючи на її статус, діяльність, погляди чи переконання, батьків дитини, законних опікунів або інших членів сім'ї [123, с. 35–37].

Останнім роками ООН та Рада Європи прийняли низку правових документів, спрямованих на запобігання жорстокому поводженню з дітьми,

проявом якого є сексуальне насильство (Факультативний протокол до Конвенції про права дитини щодо торгівлі дітьми, дитячої проституції і дитячої порнографії від 1 січня 2000 р., ратифікований Законом України від 3 квітня 2003 р. №716-М; Протокол про попередження і припинення торгівлі людьми, особливо жінками й дітьми, і покарання за неї, прийнятий Резолюцією № 55/25 Генеральної Асамблеї від 15 листопада 2000 р., ратифікований Законом України від 4 лютого 2004 р. №1433-М; Конвенція про заборону та негайні заходи щодо ліквідації найгірших форм дитячої праці № 182, ухвалена в межах Міжнародної організації праці 17 червня 1999 р., ратифікована Законом України від 5 жовтня 2000 р. № 2022-III; Конвенція Ради Європи про захист дітей від сексуальної експлуатації та сексуального насильства від 25 жовтня 2007 р., ратифікована Законом України від 20 червня 2012 р. тощо).

Важливим кроком на шляху до формування активних організаційно-правих засад запобігання сексуальному насильству щодо дітей у нашій державі стало приєднання України до Європейської Конвенції про захист дітей від сексуальної експлуатації та сексуального насильства [124]. Цей міжнародний акт передбачає максимальне врахування інтересів дитини-жертви та дитини-свідка під час кримінального провадження та судового розгляду, захист їхнього приватного життя, конфіденційності, а також запобігання публічному поширенню будь-якої інформації, яка могла би призвести до встановлення їхньої особи, з метою захисту дитини від ризику помсти та повторної віктимізації. Окрім цього, Конвенція встановлює стандарти захисту дітей-жертв сексуального насильства, визначає відповідальність за такі конкретні діяння, як організація дитячої проституції та порнографії, участь дитини в порнографічних виставах, виготовлення, розповсюдження та володіння порнографічною продукцією з використанням образів дітей на будь-яких носіях, сексуальні домагання щодо них. Конвенцією також передбачено необхідність інформаційного обліку осіб, які вчинили сексуальне насильство щодо дітей.

Міжнародні стандарти у сфері захисту прав і свобод дітей вимагають від урядів держав і адекватного усвідомлення суспільної небезпеки проявів

сексуального насильства щодо дітей, і потреби формування комплексного механізму запобігання цьому негативному явищу на національному рівні.

Відтак із ратифікацією 27 лютого 1991 р. Верховною Радою України Конвенції про права дитини Україна не лише де-юре приєдналась до світового співтовариства, взявши на себе зобов'язання забезпечити ефективний захист прав та інтересів дітей, а й де-факто активізувала діяльність із розроблення ефективних організаційно-правових засад запобігання сексуальному насильству щодо дітей в нашій державі (Закони України «Про державну допомогу сім'ям з дітьми» від 21 листопада 1992 р., «Про сприяння соціальному становленню та розвитку молоді в Україні» від 23 березня 2003 р., «Про органи і служби у справах дітей і спеціальні установи для дітей» від 24 січня 1995 р., «Про охорону дитинства» від 26 квітня 2001 р., «Про соціальну роботу з сім'ями, дітьми і молоддю» від 21 червня 2001 р., а також Указ Президента України «Про додаткові заходи щодо запобігання дитячій бездоглядності» від 28 січня 2000 р. № 113/2000 та ін.).

Значним поступом у рамках удосконалення організаційно-правового забезпечення запобігання сексуальному насильству щодо дітей в Україні стало виконання Плану дій Ради Європи для України на 2011–2014 роки від 23 червня 2011 р., де окреслено шляхи удосконалення запобігання насильству щодо дітей, зокрема сексуального характеру: інформаційно-просвітна/пропагандистська робота; забезпечення дітей, батьків і фахівців відповідним знанням і методиками із запобігання сексуальному насильству й реагування на нього; законодавча експертиза; порівняльні дослідження з питань сексуального насильства щодо дітей на території України; розроблення відповідних навчально-методичних матеріалів; обмін прогресивною практикою запобігання сексуальному насильству щодо дітей; консультування з питань належної організації діяльності притулків для дітей, потерпілих від сексуального розбещення; розроблення і реалізація програм реабілітації дітей, що зазнали насильства в сім'ї; стандартизація послуг для дітей, що зазнали насильства; формування й ефективне використання баз даних щодо дітей-потерпілих від сексуальної

експлуатації, та осіб, схильних до вчинення відповідних насильницьких дій. Окреслено також концептуальні засади запобігання сексуальному насильству щодо дітей в Україні: 1) гармонізація національного законодавства України з міжнародними стандартами запобігання проявам сексуального насильства щодо дітей; 2) удосконалення систематизації статистичних відомостей судових та правоохоронних органів, міністерств та відомств, органів освіти та громадських організацій про сексуальне насильство щодо дітей в Україні; 3) розгортання просвітницької кампанії щодо сексуального виховання дітей у рамках «Стандартів сексуальної освіти», прийнятих Всесвітньою організацією здоров'я, незалежно від аргументів українського суспільства на користь цнотливості свідомості дітей у сексуальній сфері; 4) забезпечення невідворотності покарання за сексуальне насильство щодо дітей; 5) забезпечення проходження корекційних програм для осіб, які вчинили сексуальне насильство щодо дітей, під час та після відбування покарання; 6) запровадження запобіжного (попереджувального) припису про недопущення батьками насильства щодо дітей, зокрема сексуального; 7) підготовка спеціалістів, які можуть фахово вирішувати проблеми, пов'язані зі сексуальним насильством щодо дітей; 8) сприяння громадським організаціям, діяльність яких спрямована на надання допомоги дітям-жертвам сексуального насильства [176].

Зі зміцненням засад громадянського суспільства в Україні проголошуються якісно нові підходи до стратегії та тактики вирішення завдань із запобігання сексуальному насильству щодо дітей. Скажімо, у Плані заходів з проведення Національної кампанії «Стоп насильству!» на період до 2015 р. запобігання насильству в сім'ї, зокрема щодо дітей, визнано пріоритетним напрямом протидії насильству [205]. В одній із доповідей Уповноваженого Верховної ради України з прав людини акцентовано, що для ефективної протидії поширенню торгівлі дітьми, дитячої порнографії, проституції і педофілії потрібно змінити ідеологічний зміст реформ і всієї державної політики України. Життя людини, її фізичне, психологічне та духовне здоров'я мають сприйматися як мета і мірило оцінки діяльності суспільства [220, с. 12].

Із утвердженням міжнародних стандартів протидії будь-яким проявам сексуального насильства щодо дітей подальших прогресивних змін зазнало й національне законодавство України. Наприклад, із прийняттям Закону України «Про захист суспільної моралі» забороні підлягає виробництво і ввезення в Україну творів, зображень, інших предметів порнографічного характеру з метою збуту чи розповсюдження, їх виготовлення, перевезення чи інше переміщення, рекламу, збут чи розповсюдження [190].

Згідно з Законом України «Про телекомунікації», на операторів і провайдерів телекомунікацій покладено обов'язок на підставі рішення суду обмежувати доступ своїх абонентів до ресурсів, через які здійснюється поширення дитячої порнографії.

У Законі України «Про суспільну мораль» закріплено дефініцію понять дитячої порнографії, обігу продукції сексуального характеру, що сприяє удосконаленню правозастосовної практики в частині юридичної оцінки ймовірних проявів сексуального насильства щодо дітей. Окрім цього, встановлено заборону на: виготовлення (виробництво), зберігання, рекламу, розповсюдження, придбання продукції, що містить дитячу порнографію; ввезення, вивезення, транзит через територію України, поштову пересилку такої продукції; пропонування або надання доступу до продукції, що містить дитячу порнографію [182, с. 105].

Варто зауважити, що нині практично усі соціальні сфери розвитку родини бодай декларативно захищені певними державними гарантіями. До прикладу, у положеннях Загальнодержавної Програми «Національний план дій щодо реалізації Конвенції ООН про права дитини» на період до 2016 р. від 05 березня 2009 р. визначено основні завдання щодо протидії торгівлі дітьми, сексуальній експлуатації:

- 1) підвищення ефективності профілактичної та роз'яснювальної роботи серед батьків з метою запобігання жорсткому поводженню з дітьми;
- 2) удосконалення процедур щодо виявлення дітей, які потерпіли від сексуальної експлуатації, інших форм жорсткого поводження з ними;

3) створення системи реабілітації та реінтеграції дітей, які потерпіли від торгівлі ними, сексуальної експлуатації, інших форм жорстокого поводження;

4) забезпечення функціонування системи захисту дітей від жорстокого поводження, проведення відповідної профілактичної роботи [185, с. 395].

Попри це, Л. Г. Козлюк слушно наголошує, що, на жаль, переважна більшість положень національного законодавства у сфері захисту прав і свобод дітей залишаються декларативними [111, с. 11]. Певною мірою це можна пояснити наявністю значної кількості розрізнених нормативно-правових актів у сфері запобігання проявам сексуального насильства щодо дітей. Відтак, видається, що прийняття Концепції запобігання сексуальному насильству щодо дітей в Україні, сприяло зосередженню сил і засобів державних та громадських інституцій на комплексному вирішенні проблематики сексуального насильства щодо дітей (Проект Концепції – Додаток Г). Таку думку поділяє і більшість опитаних нами експертів (89,5% – Додаток В).

З іншого боку, декларативність значної кількості положень законодавства щодо запобігання проявам сексуального насильства щодо дітей, вважаємо, певною мірою пов'язана з недооцінкою потреби подальшого удосконалення юридичної практики у цьому напрямі. Як слушно зазначає Н. Крестовська, незважаючи на те, що в Україні так багато державних суб'єктів, які опікуються правами дітей, сьогодні йдеться лише про формальну (юридичну) сторону їхньої діяльності [130]. За таких умов варто більше уваги приділяти розробленню належного механізму обопільної ефективної взаємодії усіх суб'єктів задля забезпечення комплексного захисту прав дітей.

Неабияке значення в організаційно-правовому механізмі запобігання сексуальному насильству щодо дітей відводиться формуванню ефективної державної політики у сфері протидії злочинним проявам, зокрема сексуального характеру щодо дітей.

Кримінологічний аналіз організаційно-правових засад запобігання сексуальному насильству щодо дітей в Україні дав змогу виявити певні недоліки. Так, у Законі України «Про органи і служби у справах дітей та

спеціальні установи для дітей» простежується дисбаланс функцій уповноважених підрозділів органів Національної поліції, що суперечить сучасній концепції їхньої діяльності як апарату сервісу та захисту. Попри те, що у ст. 5 «Уповноважені підрозділи органів Національної поліції» цього Закону запобігання правопорушенням, зокрема насильницьким сексуального характеру щодо дітей, визначено як першочерговий обов'язок, більшість завдань стосуються саме виявлення правопорушників і притягнення винних до відповідальності. Відповідно, й юридична практика цих суб'єктів і надалі зосереджена саме на цих напрямках їхньої діяльності. За результатами у рамках нашої дисертаційної роботи опитування щодо розподілу робочого дня, встановлено: 3% респондентів стверджували, що не виділяють часу на запобігання злочинним проявам, зокрема насильницьким сексуального характеру щодо дітей; 64% цьому напрямку діяльності відводять 15% робочого часу; близько 15% , вказали, що витрачають від 30 до 50% робочого часу (Додаток В).

Зі змісту Закону України «Про органи і служби у справах дітей та спеціальні установи для дітей» очевидно, що діяльність Уповноважених підрозділів органів Національної поліції у напрямі запобігання правопорушенням, зокрема сексуального характеру щодо дітей є однобічною, адже спрямована лише на виявлення й усунення чинників, що сприяють вчиненню правопорушень особами, які не досягли вісімнадцятирічного віку (ст. 3). Водночас, як зазначається у Меморандумі про взаєморозуміння щодо впровадження ініціативи зі співробітництва у галузі захисту дітей, підписаному Міністерством внутрішніх справ України, Національною поліцією України, Дитячим Фондом ООН (ЮНІСЕФ) в Україні та Agriteam Canada, функціональне навантаження спеціалізованих підрозділів має передбачати не лише так зване «попередження дитячої злочинності», а й недопущення вчинення злочинів проти дітей, зокрема сексуального характеру. Відтак негайного перегляду потребує й законодавча база [155]. Зважаючи на це, запропоновано такі зміни до Закону України «Про органи і служби у справах дітей та спеціальні установи для дітей»:

1) замінити назву ст. 3 «Профілактика правопорушень серед дітей» на «Профілактика правопорушень» задля розширення відповідної законодавчої норми частиною 2, де визначити поняття профілактики правопорушень щодо дітей, а саме: «Під профілактикою правопорушень щодо дітей слід розуміти діяльність органів і служб у справах дітей, спеціальних установ для дітей, спрямовану на виявлення й усунення причин і умов, що сприяють вчиненню правопорушень щодо дітей, а також позитивний вплив на їхній моральний, фізичний розвиток, соціальний стан, що здійснюється на рівні держави, в її окремому регіоні, у сім'ї, на підприємстві, в установі чи організації незалежно від форм власності, за місцем проживання»;

2) скорегувати повноваження відповідних підрозділів органів Національної поліції України, закріплені у статті 5, зокрема: «Уповноважені підрозділи органів Національної поліції зобов'язані:

– після слів *«проводити роботу щодо запобігання правопорушенням дітей»* додати *«та правопорушень щодо дітей»*;

– після слів *«виявляти, припиняти та розкривати кримінальні правопорушення, вчинені дітьми»* додати *«та щодо дітей ... далі за текстом»*;

– після слів *«розглядати у межах своєї компетенції заяви і повідомлення про правопорушення, вчинені дітьми»* додати *«та щодо дітей»*;

– після слів *«виявляти причини та умови, що сприяють вчиненню правопорушень дітьми»* додати *«та щодо дітей ... далі за текстом»*;

– після слів *«вести облік правопорушників, що не досягли 18 років... з метою проведення профілактичної роботи»* додати *«та щодо дорослих осіб, які вчинили правопорушення щодо дітей ... далі за текстом»*;

– після слів *«здійснювати згідно з чинним законодавством гласні та негласні оперативно-розшукові заходи з метою розкриття кримінальних правопорушень, вчинених дітьми або за їх участю»* додати *«та щодо дітей»*;

– після слів *«вносити підприємствам, установам та організаціям незалежно від форм власності обов'язкові для розгляду подання про необхідність усунення причин та умов, що сприяють вчиненню правопорушень дітьми»* додати *«та щодо дітей»*.

Наведені пропозиції є особливо актуальні з огляду на реорганізацію колишньої служби кримінальної міліції у справах дітей у підрозділи ювенальної превенції Національної поліції України із новим підходом у діяльності.

Окрему увагу варто приділити успішному впровадженню у Україні сучасної інституції ювенальної юстиції «... як системи державних, муніципальних і громадських судових, правоохоронних і правозахисних органів, установ та організацій, що на основі права та за допомогою медико-соціальних і психолого-педагогічних методик здійснюють правосуддя щодо дітей, профілактику та запобігання правопорушенням дітей та щодо дітей, захист прав, свобод та інтересів, а також ресоціалізацію дітей, які перебувають у складній життєвій ситуації» [82].

У контексті організаційно-правового механізму захисту дітей від проявів сексуального насильства важливу роль відведено кримінально-правовим нормам, що визначають, які саме діяння є злочинні та які види покарань, з метою запобігання, можуть застосовуватися до осіб, котрі їх вчинили. Зокрема, злочини, які посягають на статеву недоторканість і нормальний статевий розвиток дітей, характеризуються підвищеною суспільною небезпекою. Адже саме діти зазвичай опиняються абсолютно беззахисні від статевого посягання та, за правило, не розуміють значення дій сексуального характеру щодо них. Все це вкотре свідчить про доцільність запровадження особливого захисту прав та інтересів дітей, які все частіше потерпають від проявів сексуального насильства. Відтак, свого часу один із проектів Кримінального кодексу України передбачав окремий розділ «Злочини проти сім'ї, моральності і статевої недоторканості», де містилось тринадцять статей, які стосувались кримінально-правової охорони прав та законних інтересів саме дітей [196]. Однак така законодавча ініціатива не отримала належної підтримки серед депутатів Верховної Ради України, тоді як відповідний законопроект в сучасних умовах міг би посилити законодавчі гарантії захисту прав дітей від проявів сексуального насильства в Україні.

Загалом розвиток кримінально-правової охорони дітей від проявів сексуального насильства в Україні відбувається у напрямі подальшої

гармонізації з базовими положеннями відповідних міжнародних конвенцій. Так, на відмінну від КК України 1960 р., у чинному КК України значно розширено перелік діянь, за які настає кримінальна відповідальність за прояви сексуального насильства щодо дітей. Водночас, за результатами спеціальних досліджень у галузі кримінального права, низка окремих кримінально-правових норм у сфері захисту дітей від імовірних проявів сексуального насильства потребує подальшого удосконалення.

Невід'ємною складовою кримінально-правового захисту дітей від проявів сексуального насильства є ефективне покарання. Суворі заходи покарання щодо винних у вчиненні сексуального насильства щодо дітей вважаються цілком виправдані у більшості держав світу. До прикладу, за кримінальним кодексом Іспанії 1995 р. (ст. 180) злочини проти статевої свободи, які вчиняються із застосуванням насильства або залякування осіб малолітнього віку, визнаються як сексуальна агресія і передбачають покарання у виді позбавлення волі на строк від дванадцяти до п'ятнадцяти років. Ненасильницькі сексуальні зловживання, вчинені щодо осіб, які не досягли дванадцяти років, караються позбавленням волі на строк від шести місяців до двох років. Строк позбавлення волі може становити від чотирьох до десяти років у випадках, коли сексуальне зловживання полягало у фізичному статевому акті шляхом введення предмета в ротовий або анальний отвір (ст. 182 КК Іспанії). Особи, які обманним шляхом вчиняють сексуальні зловживання з особою, віком від 12 до 16 років, можуть бути покарані ув'язненням на строк до трьох років [142, с. 99].

Сексуальне насильство завдає істотної шкоди фізичному, соціальному, психологічному, а іноді і психічному здоров'ю дитини, а також моральному стану її особистості; перешкоджає подальшій належній соціалізації. Дитина-жертва сексуального насильства зазвичай потребує комплексної тривалої допомоги, пов'язаної зі значними матеріальними витратами. Відтак, цілком логічною постає зарубіжна юридична практика, коли за вчинення статевого злочину щодо дитини передбачається покарання не лише у виді позбавлення волі на певний строк, але й матеріальної компенсації жертві [49, с. 12–13].

Небезпека сексуального насильства також полягає в тому, що з покоління в покоління простежується трагічне відтворення насильства і зневаги до дітей. Все частіше порушуються питання про так звані «нетрадиційні» види покарань за статеві злочини. Зокрема, в Україні триває дискусія з приводу можливості застосування хімічної (фармакологічної) кастрації осіб, що вчинили статеві злочини щодо дітей (проект Закону України «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України (щодо протидії вчиненню злочинів проти статевої свободи та недоторканості неповнолітніх)» [181]). Нагальність прийняття цього законопроекту за основу вмотивована потребою зниження рівня статевих злочинів щодо дітей в Україні. Однак вважаємо, що такому рішенню на законодавчому рівні мають передувати ґрунтовні міжгалузеві наукові дослідження, адже наслідки хімічної кастрації допоки недостатньо вивчені. Як зазначають психологи, процедура хімічної кастрації, хоч і спрямована на статеві органи людини, проте може мати непередбачувані негативні наслідки на увесь організм людини [228]. До того ж, препарати, які використовуються для хімічної кастрації, допоки недостатньо клінічно вивчені. Як застерігають медики, їхня дія може бути успішно нейтралізована відповідним препаратом у будь-якому поліклінічному відділенні.

Підводячи підсумок, варто наголосити, що необхідною умовою ефективності покарання, як кримінально-правового засобу запобігання проявам сексуального насильства щодо дітей, є його невідворотність.

Як засвідчує досвід, якими б бездоганними не були законодавчі норми, зокрема кримінально-правові, ефективність запобігання багато в чому залежить від практики їх застосування. Відтак, окремі дії, пов'язані з проявами сексуальних девіацій щодо дітей, не отримують адекватної кримінально-правової оцінки, зважаючи на характер суспільно небезпечних наслідків їх вчинення саме щодо дітей. Тому пропонується сексуальні прояви експібізму щодо дитини кваліфікувати за ст. 156 «Розбещення неповнолітніх» КК України. Натомість судову практику в частині кваліфікації аналогічних дій щодо особи, яка досягла шістнадцятирічного віку, залишити без змін, тобто кваліфікувати як хуліганство за ст. 296 КК України.

Не менш важливою проблемою є формування ефективних організаційно-правових засад для забезпечення контролю за особами, які вчинили сексуальне насильство щодо дітей. Як засвідчує практика, так звані «сексуальні злочинці», зокрема неповнолітні, під час відбування покарання характеризуються персоналом виховних колоній як такі, що стали на шлях виправлення. Однак їхня поведінка здебільшого є виявом пристосування до «вигідних» умов з перспективою звільнення. Відтак, після відбування покарання такі неповнолітні, за правило, виношують та реалізують план помсти жертві або її близьким особам. Отже, пропозиція щодо запровадження адміністративного нагляду і до категорії неповнолітніх, які вчинили сексуальне насильство [180], видається цілком слушною.

Характеризуючи кримінологічні аспекти організаційно-правового забезпечення запобігання сексуальному насильству щодо дітей, варто наголосити, що ця проблема передусім є соціальною. Відтак пріоритетною сферою організаційно-правового забезпечення запобігання сексуальному насильству щодо дітей є формування сприятливих умов для повноцінного розвитку і виховання дітей. У цьому контексті в демократичному суспільстві головна роль відводиться ефективній державній політиці щодо комплексного та всебічного захисту прав та інтересів дітей в Україні. Це підтвердили й результати опитування, зокрема 94,5% респондентів вважають, що державі необхідно зосередити увагу на проблемі сексуального насильства щодо дітей (Додаток В).

Отже, кримінологічний аналіз організаційно-правового забезпечення запобігання сексуальному насильству щодо дітей засвідчив, що нині в Україні загалом сформована комплексна законодавча база, що регламентує діяльність державних і громадських організацій у цьому напрямі. Основні положення організаційно-правового забезпечення запобігання проявам сексуального насильства щодо дітей загалом узгоджується із міжнародними стандартами. Водночас деякі відповідні соціальні норми характеризуються декларативністю, що висуває нагальну потребу мобілізації зусиль усіх гілок державної влади, а також активнішого залучення громадянського суспільства до удосконалення практики їх застосування.

3.2 Загальносоціальні засади запобігання сексуальному насильству щодо дітей в Україні

Згідно з тлумачним словником В. І. Даля, «запобігти» означає «відвернути шкоду чи небезпеку завчасно, коли вона загрожує, але ще не настала; попередити» [51, с. 89]. У сучасній кримінології запобігання злочинам – це різновид соціальної практики, функціональний зміст та мета якої полягає у перешкоджанні дії детермінант злочинних проявів шляхом обмеження, нейтралізації чи усунення їх дії [249, с. 10].

Істотне зменшення проявів сексуального насильства щодо дітей може бути досягнуте передусім завдяки зміцненню загальносоціальних засад запобігання цьому ганебному явищу в українському суспільстві. Так, згідно з результатами анкетування, 92% респондентів визнали, що найефективнішим у протидії сексуальному насильству щодо дітей є його запобігання, а, зокрема, 51% наголосили саме на загальносоціальних заходах (Додаток В).

Завдяки зміцненню загальносоціальних засад у суспільстві мобілізується його антикриміногенний потенціал. Загальносоціальні заходи запобігання злочинним проявам, зокрема сексуальним щодо дітей, мають на меті «згладжування» соціальних суперечностей та конфліктів, послаблення соціальної дезорганізації і деструкції. Загалом загальносоціальні заходи гармонізують життєдіяльність суспільства, що опосередковано послаблює дію чи усуває криміногенні чинники, що детермінують злочинну поведінку, зокрема сексуального характеру щодо дітей.

У сучасних кримінологічних джерелах не вщухає дискусія з приводу того, чи варто вважати загальносоціальні заходи складовою запобігання злочинам у рамках кримінологічної проблематики. Адже їхня дія не спрямована безпосередньо на криміногенні чинники, які детермінують злочинну поведінку, зокрема сексуального характеру щодо дітей. Соціально-економічні, соціально-демографічні, господарсько-управлінські, культурно-виховні, правові, технічні, економічні, архітектурні та іншого змісту

загальносоціальні заходи є синхронним відображенням соціальної політики держави, що не має своїм безпосереднім завданням зниження рівня злочинних проявів, зокрема сексуального характеру щодо дітей [226, с. 78–93]. Загальносоціальні заходи, зазвичай розробляються без урахування даних кримінальної статистики, реалізуються загальними суб'єктами та здебільшого є складовою планів соціально-економічного розвитку регіонів (округів) України. Іноді, за змістовим наповненням, тлумачення загальносоціальних заходів запобігання злочинам настільки невиправдано розширюється, що призводить до помилкового їх ототожнення з ефективним функціонуванням усіх соціальних інститутів правової держави. Як слушно застерігає з цього приводу А. П. Закалюк, заходи загальносоціального характеру запобігання злочинним проявам мають своїм об'єктом явища, факти, прояви тощо, які мають, здебільшого, не безпосередній (причини чи умови), а корелюючий детермінуючий зв'язок або зв'язок станів. Відтак їхній запобіжний вплив не є прямим, як це характерно для заходів спеціально-кримінологічного запобігання, а лише опосередкованим [81, с. 328].

Водночас не варто занижувати роль загальносоціальних заходів у системі запобігання злочинним проявам, зокрема сексуального характеру щодо дітей. Досліджуючи антикриміногенний потенціал застосування загальносоціальних заходів запобігання злочинам, І. М. Даньшин переконливо доводить, що, зокрема, ефективне реформування і розвиток економіки сприяють підвищенню рівня життя людей, а отже, певна частина з них утримається від можливості вчинити злочин. Дія загальносоціальних заходів у соціальній сфері має вияв в уповільненні темпів розшарування населення на «бідних» і «багатих», сприяє зміцненню родинних зв'язків, формуванню належних умов для соціалізації особистості, подоланню її соціальної відчуженості, авторитаризму, зокрема в міжособистісних стосунках. Загальносоціальні заходи також мають на меті пропагувати й насаджувати в суспільстві моральність, ідеї добра та справедливості [52, с. 355–356].

Отже, дослідження загальносоціальних засад є важливою умовою ефективного функціонування системи запобігання злочинним проявам сексуального насильства щодо дітей, а отже, є доцільним у рамках окресленої дисертаційної роботи.

Пріоритетними сферами реалізації заходів загальносоціального характеру щодо запобігання сексуальному насильству щодо дітей, передусім, на нашу думку, мають стати: соціально-педагогічна, соціально-медична, соціально-економічна, соціально-психологічна та культурно-виховна. Відтак розглянемо їх детальніше.

Під *соціально-педагогічними* заходами запобігання сексуальному насильству щодо дітей слід розуміти заходи державних органів і організацій, органів місцевого самоврядування, громадських об'єднань, освітніх установ, а також сім'ї, як первинного осередку суспільства, що застосовуються з метою удосконалення процесу соціалізації дитини.

Соціальні заходи спрямовані на залучення державними і недержавними органами та установами, громадськими і релігійними організаціями тощо соціально незахищених дітей до культурно-масових закладів, участі в гуртах, просвітницьких кампаніях, де діти одержать можливість духовного і фізичного розвитку.

Під *педагогічними* заходами запобігання сексуальному насильству щодо дітей розуміють заходи, спрямовані на формування в особистості моральних засад, поваги і визнання статевої прав і свобод іншої людини у сфері статевої відносин. Їх пріоритетне застосування зазвичай відводиться освітнім установам у процесі навчально-виховної роботи.

У цьому контексті змін потребує програма курсу «Основи безпеки життєдіяльності», до якої необхідно включити правила онлайн-безпеки, які сьогодні є не менше важливими, ніж правила поведінки на вулиці та переходу дороги [63].

Серед педагогічних заходів велике значення має збалансоване поєднання правового та статево-рольового виховання, що має бути

спрямоване на ознайомлення дітей зі статевими відмінностями, прищеплення їм почуття поваги та коректного ставлення до представників протилежної статі. Таке виховання нині доволі актуальним через загальне зниження моральності, вимогливості до себе та інших у питаннях статевих взаємин, через що в деяких молодіжних колах юнаки постають аж ніяк не лицарями, а дівчата – не прекрасними дамами.

Першість тут має належати заходам, спрямованим на підвищення рівня загальної культури громадян. Адже, як наголошує Л. Г. Козлюк, відсутність культури у статевих відносинах між людьми є основною причиною вчинення статевих злочинів щодо дітей [111, с. 9].

Вивчення вироків кримінальних справ сексуальних злочинів щодо дітей свідчить, що їх значна частина пов'язана з брутальністю й вульгарністю і винних, і потерпілих. Достатня кількість вироків містять відомості, в яких дається соціально-психологічна оцінка засуджених як «неврівноважених, скандальних, буйних, ледачих, недисциплінованих» тощо. Щоб підвищити культуру спілкування статей, а відтак зменшити кількість випадків сексуального насильства щодо дітей, необхідно перейти від випадкових «моральних» бесід до щоденної і кропіткої роботи з формування з раннього дитинства правил спілкування і відповідної статевої поведінки, формування особистісного «Я».

У *соціально-економічній сфері заходи* запобігання сексуальному насильству щодо дітей спрямовані на формування соціального благополуччя, належних сімейно-побутових умов і відповідальних стосунків у родині, де зростає дитина, бо сім'я – це первинний інститут її соціалізації. варту підтримки думка вчених і практиків щодо необхідності державної підтримки сім'ї та побутових взаємовідносин [111, с. 16]. Адже чимало дітей, що стали жертвами сексуального насильства – діти одиноких матерів. Іноді у таких жінок на першому місці стоять турботи про те, як забезпечити сім'ю матеріально; а іноді – особисте життя задля задоволення. В обох випадках діти залишаються без належного догляду та турботи. У матерів, які провадять

аморальний спосіб життя, поза шлюбом із різними чоловіками, зловживають спиртними напоями, діти частіше стають жертвами сексуального насильства, зокрема в родині. Так само й бездоглядні діти, котрі часто перебувають на вулиці у пізній час або в безлюдних місцях, що також сприяє вчиненню щодо них сексуального насильства з боку сторонніх осіб.

На нашу думку, політика, що провадиться державою у галузі дитинства, не дає позитивних результатів через відсутність належної матеріальної бази, фінансування заінтересованих органів, установ, організацій, відсутність розумного кадрового забезпечення у сфері підготовки спеціалістів по роботі з неповнолітніми. Державні інститути не завжди відповідають за соціальне становище дітей, за своєчасну виплату зарплати їхнім батькам, за здорове харчування та медичне обслуговування дітей. Встановлення і дотримання державою мінімальних соціальних стандартів основних показників якості життя дітей з урахуванням регіональних особливостей дасть змогу подолати наявну у сфері охорони дитинства кризу.

Організація державою комплексної підтримки та допомоги сім'ї набуває вирішального значення у загальносоціальному запобіганні сексуальному насильству щодо дітей. Вважаємо, що державна політика має бути спрямована на створення мережі закладів соціального обстеження сім'ї та дітей, спеціалізованих консультаційних служб, центрів соціально-психологічної адаптації.

У цілеспрямованій виховній діяльності важливе місце має бути відведено статево вихованню. Саме як основу варто вбачати соціальну, психолого-педагогічну, медико-оздоровчу і, врешті, кримінологічну суть статевого виховання у широкому (мораль і правосвідомість суспільства) і вузькому (мораль і правосвідомість особистості) розумінні. Водночас слід ненав'язливо і переконливо прищепити молоді навички усвідомлювати наслідки своєї статево-рольової поведінки на життєвих прикладах, з урахуванням існуючих суспільних норм. Як слушно зазначають І. І. Лановенко і П. В. Мельник, кваліфіковане статево виховання означає

і статево-рольове самовиховання; велике значення відтак має насадження людської культури [145, с. 400].

Сексуальна освіта – це цілісний процес утворення, гармонійного суб'єктивного навчання, особистісного розвитку та індивідуального виховання людини. Метою виховання людини є формування у неї здатності свідомо керувати процесом задоволення своїх потреб. До моменту статевого дозрівання, тобто до появи в людини сексуальної потреби, вона вже здебільшого вихована (або не вихована), вже керує (або не керує) своїми основними потребами, може (або не може) контролювати сексуальну поведінку.

Правильне статево-рольове виховання спрямоване на ознайомлення дітей зі статевими відмінностями, а не на розвиток у них ранньої сексуальності. Виховання не повинно бути «безстатевим», коли діти, незалежно від статі, виконують чоловічу і жіночу роботу. Важливим аспектом раннього запобігання аномальній сексуальній поведінці є прищеплення дитині навичок спілкування, зокрема гетеросексуального, з однолітками.

Окрім цього, загальносоціальне запобігання має полягати у виховному впливі на всіх членів суспільства, зосереджуючись на: культурі спілкування в сім'ї, що унеможлиблює прояв агресії; сексуальній освіті, спрямованій на збереження здоров'я, запобігання раннім статевим зв'язкам, захворюванням, що передаються статевим шляхом; охороні репродуктивного здоров'я. Необхідно також передбачати комплексність, системність і безперервність з урахуванням вікових психофізичних особливостей.

У рамках нашого дослідження 68,5% опитаних респондентів схилилися до того, щоб у школі запровадити навчальний курс «Статеве виховання» та проводити тренінгів з питань сексуального насильства (зокрема, можна було обрати декілька відповідей) із: дітьми – 93%; батьками – 52,5%; вчителями – 41,5%; вихователями (у дошкільних навчальних закладах) – 23,5% (Додаток В).

Задля отримання результативного запобігання слід широко використовувати можливості позитивного впливу на свідомість особи ЗМІ. Відтак діяльність ЗМІ може сприяти: подоланню відчуження в окремих сім'ях, посиленню взаємозв'язку між сім'єю (суспільством) і моральністю, виникненню передумов для цілеспрямованого формування громадської думки з питань сексуального життя, усуненню конфліктності, зокрема задля створення позитивного мікроклімату в родині і, своєю чергою, уникнення вчинення членами сім'ї порушень законності.

Чимало осіб, які вчинили сексуальне насильство щодо дитини, мали шкідливі звички, зокрема пов'язані зі вживанням алкогольних напоїв, наркотичних засобів, під дією яких вдавались до сексуального насильства щодо дитини. Відтак ЗМІ мають активніше формувати альтернативні потреби особистості в отриманні знань, зайнятті спортом, у самоствердженні через навчання, суспільну працю, пропагувати здоровий спосіб життя, а не спонукати до толерантного ставлення до насильства у сучасному суспільстві. Роль ЗМІ має бути сконцентрована на правовому вихованню неповнолітніх і молоді, їхньому ознайомленні з правами й необхідністю дотримання покладених на них обов'язків. Ідея таких програм має бути спрямована на виховання у глядачів поваги до законів, розуміння їх соціальної необхідності й корисності для суспільства, а також орієнтації на їх обов'язкове виконання.

Роль ЗМІ у формуванні загальносоціальних засад запобігання проявам сексуальному насильству щодо дітей варто розвивати у таких напрямках:

- 1) підвищення якості інформаційного забезпечення суспільства;
- 2) посилення просвітницької діяльності щодо підвищення рівня правосвідомості споживачів інформаційних послуг;
- 3) формування мережі інформаційної діяльності для забезпечення духовного розвитку осіб, передусім дітей;
- 4) взаємодія з педагогічними працівниками, які б мали скеровувати дітей на вибір корисної для їх соціалізації інформації. За результатами

досліджень, 63,3% педагогів не надають учням рекомендацій стосовно вибору ЗМІ, їх інформаційних проектів та тематики [23, с. 16], що можна розглядати як окремий недолік у сучасній організації навчально-виховного процесу.

У загальносоціальному запобіганні сексуальному насильству щодо дітей важлива роль належить заходам *соціально-медичного* характеру, що тісно пов'язані зі *соціально-психологічними заходами, про які вже йшлося*. Важливим, зокрема, є їхнє комплексне поєднання, що забезпечить їхню взаємодоповнюваність. У цьому напрямі необхідно розширювати мережу медичних профілактичних установ, де буде надаватися кваліфікована допомога особам зі сексуальними перверсіями. Йдеться про підвищення якості психіатричної допомоги населенню, впровадження у свідомість людей необхідності звернення за потреби до психолога, психіатра чи сексопатолога. Корегування агресивної поведінки, зокрема сексуальної, можна проводити за допомогою медикаментозних засобів, поряд із психотерапією. В деяких випадках позитивний вплив має медитація. Натомість сексуальні девіації, що завдають моральну чи фізичну шкоду партнеру, за правило, є об'єктами спеціально-кримінологічного запобігання.

Тим часом, Ю. М. Антонян і В. В. Гульдман зазначають, що ймовірність сексуального насильства посилюється, коли населенню не надається достатня психіатрична допомога, не здійснюється повне й своєчасне виявлення психічних розладів та відсутня традиція звернення до лікаря–психіатра чи, бодай, психолога. Особливо завдає шкоди відсутність корекційних зусиль щодо дітей та підлітків, найперше із неблагополучних сімей. У цих випадках поєднання психічних розладів з неналежним ставленням батьків до дитини набуває потужного «криміногенного заряду» [6, с. 39]. «Створення на державному рівні системи психолого-психіатричної допомоги, раннього виявлення та діагностики відхилень у психічному розвитку особистості (у навчальних закладах) позитивно впливає на

зниження насильницької злочинної поведінки, зокрема сексуального характеру щодо дітей» [10, с. 17].

Із цього приводу відзначає Л. Козлюк зазначає, що розробка концептуальних загальносоціальних засад запобігання сексуальному насильству щодо дітей має передбачати передусім заходи, спрямовані на підвищення рівня культури особистості, що перешкоджатиме виникненню безкультур'я, яке призводить до порушення встановленого порядку статевих відносин між людьми [110, с. 62].

Загальносоціальні заходи запобігання сексуальному насильству щодо дітей мають передбачати прищеплення навиків формувати гармонійні міжособистісні стосунки в сім'ї, так зване «освітньо-сімейне виховання». Освітньо-виховна система сім'ї заснована на особистому досвіді батьків, набутого у власних родин та розвинутого у процесі ознайомлення з відповідної літературою, а також з урахуванням порад вихователів, психологів, педагогів. Дитина, яка зростала у сім'ї, де буденним явищем були неповага, насильство тощо, згодом їх культивує у своїй особистій сім'ї, у взаєминах із дружиною (чоловіком), у ставленні до дітей та інших родичів. Сімейна освіта – це активний процес формування сім'єю основних життєвих орієнтирів дитини, її мислення, особистісних потреб, поглядів, переконань [17, с. 25].

Механізм удосконалення сімейної освіти, зокрема, передбачає: об'єднання батьків у спільноти для обміну інформацією про особливості сімейного виховання; організацію навчально-ігрового простору дітей за принципом шкіл-парків, де роль вчителів (вихователів) виконували би батьки з відповідною освітою; формування творчого простору сімей (на кшталт сімейних майстер-класів, квестів, інших заходів на відкритому повітрі); впровадження банків часу з метою взаємного обміну послугами; активну участь сімей у житті місцевих громад із питань належної освіти та виховання дітей [17, с. 28].

Отже, виховання та навчання батьків належному батьківству має стати частиною сучасної соціальної політики в Україні [74, с. 34]. Для цього, зокрема, доцільно прийняти перспективну державну програму, яка б охоплювала би три основні концептуальні ідеї: а) докорінне оздоровлення і зміцнення інституту сім'ї; б) фундаментальну перебудову освітньо-виховної функції сім'ї; в) надання науково обґрунтованої допомоги сім'ї і школі для підвищення ефективності статевого виховання дітей з його обов'язковим кримінологічним компонентом.

Обов'язковою складовою загальносоціальних засад запобігання сексуальному насильству щодо дітей є віктимологічна компонента. На Заході розроблені спеціальні програми, які навчають дітей та молодь правильно оцінювати й виробляти захисні механізми від агресії, зокрема сексуального характеру, які транслюються по телебаченні та поширюються через засоби масової інформації. Серед них виокремлюють такі: 1) інтервенція (руйнівна дія зовні); 2) досягання цілей; 3) культурне розуміння; 4) візуальна грамотність [261, с. 65–66]. Всі вони спрямовані на вироблення у молоді захисних психологічних механізмів, які дають змогу об'єктивно оцінювати отриману інформацію по телебаченню та з інших засобів масової інформації. Молодь треба навчити усвідомлювати свої потреби та обирати позитивні засоби їх задоволення.

Ґрунтуючись на загальнолюдських цінностях сучасного суспільства, загальносоціальні заходи запобігання сексуальному насильству відображають подальший процес розвитку загальнолюдських взаємин у цивілізованому світі.

Отже, загальносоціальні заходи запобігання сексуальному насильству щодо дітей реалізуються у найважливіших сферах, що забезпечують гармонійне формування особистості та можливість подальшого удосконалення моральних, соціальних та психологічних засад функціонування інституту сім'ї в сучасних умовах. Пріоритетними сферами їхнього застосування є виховання, освіта, медицина, культура, зокрема міжособистісного спілкування.

3.3 Спеціально-кримінологічне запобігання сексуальному насильству щодо дітей в Україні

Спеціально-кримінологічне запобігання сексуальному насильству щодо дітей є конкретно системною протидією, зміст якої становить всебічна діяльність держави та громадських інституцій з метою нейтралізації чинників, що детермінують прояви сексуального насильства щодо дітей на різних стадіях розвитку деструктивної поведінки [60, с.27].

Сексуальні насильницькі прояви щодо дітей детермінуються, з одного боку, особистими властивостями конкретного індивіда (потреби, погляди, інтереси, ставлення до різних соціальних цінностей і вимог, зокрема правових), а з іншого, – сукупністю зовнішніх обставин, що сприяють реалізації злочинного наміру. Тобто існує взаємодія криміногенних властивостей особи, які склалися під впливом несприятливих умов її життя та виховання, із зовнішніми об'єктивними обставинами і ситуаціями [59, с. 105]. Все це слід вважати об'єктами спеціально-кримінологічного запобігання злочинним проявам, зокрема сексуального характеру щодо дітей.

У наукових джерелах різним аспектам кримінологічної детермінації злочинних проявів присвячено чимало наукових розробок. Так, наприклад, О. М. Костенко вбачає причини злочинних проявів у явищах і процесах, які формують в особі комплекс сваволі та ілюзій, проявом якого є злочин, зокрема сексуального характеру щодо дитини. Відповідно, чинники, що призводять до реалізації сформованого комплексу сваволі й ілюзій, визнаються умовами злочинних проявів, зокрема сексуального характеру щодо дітей [128, с. 62].

В інших кримінологічних джерелах простежуються твердження, що спрямованість поведінки людей визначається характером суспільних відносин, котрі складаються з низки міжособистісних відносин – сімейних, побутових, тих, що пов'язані з рівнем життя членів суспільства, їх ставленням до позитивних і негативних проявів. За суттєвого погіршення рівня життя людей їхня поведінка деформується, в ній з'являються кримінально значущі ознаки, дії, що набувають злочинної спрямованості [40, с. 64].

Б. Г. Десягін, досліджуючи вплив на статеву поведінку населення різних чинників, акцентував на детермінуючому впливі зростання сонячної активності, економічного благополуччя тощо [55, с. 59]

Не вдаючись до ґрунтового аналізу розподілу чинників на причини й умови, варто зазначити, що в кожному конкретному випадку один чинник може розглядатися як причина, а в іншому – як умова вчинення злочинного прояву. Натомість для ефективної організації запобіжної діяльності важливого значення набуває їхня взаємодія, що, зрештою, реалізується у формі сексуального насильства щодо дитини. Відтак, у рамках цієї дисертаційної роботи акцентовано на чинниках, що мають детермінуючий вплив на насильницьку злочинну поведінку сексуального характеру щодо дитини. Зокрема, сексуальна поведінка розглядається як результат інтеграції соціальних, психологічних, соціально-психологічних та біологічних чинників.

Зважаючи на існування двох типів джерел впливу на вчинення сексуального насильства щодо дітей, можна виокремити:

а) *внутрішні детермінанти, що характеризують особу злочинця* (сексуальний потяг до дітей; примітивність у поглядах на взаємовідносини між особами чоловічої і жіночої статі; жорстокість, відсутність почуття сорому, неповага до особи та загальнолюдських цінностей, споживацьке ставлення до дітей; хтивість і аморальність, яка не визнає перепон на шляху до задоволення статевого потягу тощо);

б) *зовнішні детермінанти, що характерні для обстановки вчинення сексуального насильства щодо дитини* (жорстоке ставлення у сім'ї; аморальний та протиправний спосіб життя; недоліки статевого виховання; бездоглядність; поширеність алкоголізму та наркоманії; негативний вплив ЗМІ, які пропагують «сексуальну свободу», розбещеність; кризові явища в економіці; відсутність належної сексуальної освіти молоді; недоліки в діяльності правоохоронних органів і органів охорони здоров'я тощо).

Сексуальне насильство щодо дітей – один із проявів порушення сексуальної поведінки на різних рівнях взаємодії особи і середовища [12, с. 2].

Так, О. М. Джужа зауважує на детермінуючому впливі недоліків у сфері морально-статевого виховання молоді на вчинення сексуального насильства щодо дітей (безкультур'я, байдужість до виявів брутальності, цинізму, поширення негативних зразків проведення дозвілля, статева розбещеність, що назагал сприймається як норма сучасної поведінки молодої людини, вульгарний натуралізм). Окрім цього, вчений вказує на тісний зв'язок сексуального насильства щодо дітей та зловживання алкогольними напоями. Зокрема, у контексті кримінологічної детермінації зґвалтувань, вчинених неповнолітніми, виокремлює такі специфічні спонукальні чинники: прагнення показати себе дорослим перед товаришами; так звана «героїзація» своїх «дорослих» вчинків; бажання «розважитися»; виявлення свого «Я» шляхом приниження, цинічного знущання над жертвою в такий спосіб. Певний вплив на поширення, а також високу латентність проявів сексуального насильства щодо дітей спричиняє невпевненість значної частини суспільства у спроможності державних інституцій забезпечити належний захист прав, інтересів жертв сексуального насильства (73,6% опитаних), притягнення до кримінальної відповідальності винних у вчиненні статевих злочинів, зважаючи на високий соціальний статус чи значні матеріальні статки (85,3% опитаних) [58, с. 46].

За змістовим наповненням спеціально-кримінологічне запобігання є загальною назвою сукупності різних (за спеціалізацією, масштабністю, суб'єктами реалізації, цільовим призначенням заходів) одноразового чи тривалого характеру, що мають на меті скоротити кількість проявів насильства щодо дітей, не допустити вчинення таких злочинних проявів або припинити вже розпочате насильство щодо дитини [148, с. 14]. Г. С. Саркісов зосереджується на меті спеціально-кримінологічного запобігання, поділяючи її на два рівні: а) генеральна, що передбачає усунення негативного впливу найближчого соціального оточення, нейтралізацію конфліктних, проблемних і криміногенних ситуацій; б) конкретна, що зумовлена особливостями змісту, характеру негативних явищ і процесів, що детермінують злочинну поведінку, а також специфікою діяльності суб'єктів запобігання [170, с. 32]. Відповідно,

спеціально-кримінологічні заходи запобігання сексуальному насильству щодо дітей спрямовані, з одного боку, на виявлення та усунення чинників, які детермінують прояви сексуального насильства щодо дітей (так звані «загальні заходи запобігання»); а з іншого, – на корегуючий вплив поведінки особи, оточуюче мікросередовище, що формує мотивацію вчинити сексуальне насильство щодо дитини (так звані «індивідуальні заходи запобігання»).

Як уже частково зазначалося, на відміну від загальносоціальних заходів, спеціально-кримінологічні спрямовані на виявлення та усунення чинників, які детермінують сексуальне насильство щодо дітей в Україні. Окрім цього, спеціально-кримінологічне запобігання сексуальному насильству щодо дітей має свої особливості, які визначаються, зокрема:

- віковими особливостями жертв сексуального насильства, адже через соціально-психологічну несформованість їх особистості діти зазвичай не можуть об'єктивно оцінити криміногенну ситуацію, а через фізичну несформованість організму – забезпечити особистий захист;

- ізоляваністю простору вчинення насильницьких дій (окрема квартира, будинок, приміщення тощо), що зазвичай виключає присутність сторонніх осіб. Ця обставина істотно ускладнює своєчасне виявлення й припинення факту сексуального насильства щодо дитини уповноваженими на це суб'єктами;

- небажанням дітей-жертв сексуального насильства, а також осіб, які зобов'язані піклуватися про дітей, зокрема батьків, розголошувати відомості, пов'язані з випадками сексуального насильства щодо дітей;

- поширеністю попиту на дитячу порнографічну продукцію та високою прибутковістю цього сегменту нелегального бізнесу.

В останньому випадку неабияка роль відводиться заходам оперативно-розшукового характеру, реалізація яких передбачає розроблення спеціальних планів і завдань [60, с. 51]. Поліцейська практика засвідчує, що майже в усіх регіонах України поширені випадки діяльності різноманітних «фірм», які під приводом організації турів, дитячих розважальних клубів тощо утримують місця розпусти, створюють онлайн-порностудії, розбещують неповнолітніх,

формуючи сприятливе підґрунтя у нашій державі для секс-туризму іноземців з метою зйомок дитячої порнографії та подальшого її поширення через мережу Інтернет [160]. Інтернет-хостингові компанії, під приводом легальної діяльності, утримують на своїх майданчиках масиви серверів та мережевого обладнання, яке підтримує роботу світових топ-ресурсів, наповнених контентом із продукцією порнографічного характеру, зокрема за участю дітей [68].

Із метою протидії сексуальним проявам насильства щодо дітей, з використанням комп'ютерних технологій і мережі Інтернет, цільові оперативно-профілактичні заходи передбачають: відстеження ресурсу соціальних інтернет-мереж на предмет втягнення дітей у секс-індустрію, використання дітей особами з педофільною мотивацією; виявлення і вжиття заходів щодо припинення діяльності інтернет-ресурсів зі змістом порнографії; виявлення підпільних онлайн-порностудій; протидію секс-турам в Україну з метою сексуальної експлуатації дітей та виготовлення дитячої порнографії тощо. Складність документування та протидії таким випадкам сексуального насильства щодо дітей передусім пояснюється тим, що інтернет-сайти, на яких розміщена порновідеопродукція, зазвичай зареєстровані за межами України. Проблематично затримати іноземців-збоченців, які сексуально експлуатують українських дітей та підлітків, а також важко ідентифікувати особу-власника інтернет-сторінки з порнопродукцією й довести, що саме вона особисто розмістила цей ресурс [160]. Отже, для ефективної протидії сексуальному насильству щодо дітей з використанням мережі Інтернет важливо розвивати міжнародну співпрацю поліцейських структур. На загальнодержавному рівні варто налагодити інформативну взаємодію профільних інтернет-компаній та інтернет-користувачів із правоохоронними органами, зокрема: розробити систему мережевого моніторингу, передбачивши облік громадян, які відвідують інтернет-ресурси, що містять порнографічні матеріали за участю дітей, а також можливість притягнення до адміністративної відповідальності таких громадян за відвідування таких сайтів; запровадити мережеві фільтри з метою запобігання поширенню елементів насильства, порнографії в українському

сегменті Інтернет-мережі та на комп'ютерах вітчизняних інтернет-користувачів; запровадити «гарячі лінії протидії порнографічному контенту за участю дітей у мережі Інтернет»; розгорнути масові інформаційні кампанії з метою формування у вітчизняному професійному інтернет-середовищі, в осередку інтернет-користувачів атмосфери нетерпимості до розміщення в мережі Інтернет фото-, відеопродукції з дитячою порнографією, а також будь-яких проявів насильства щодо дітей, зокрема сексуального характеру.

Виховні заходи спеціально-кримінологічного запобігання спрямовані на формування такої особистості, для якої вчинення злочину було б неприйнятно з огляду на особисті переконання, моральні якості, ціннісні орієнтири, життєві настанови, соціальні установки. На практиці така діяльність ототожнюється з профілактикою правопорушень, зокрема насильницьких сексуального характеру щодо дітей. Водночас реалії сьогодення засвідчують, що запобіжна діяльність правоохоронних органів втрачає свою виховну спрямованість. За результатами контент-аналізу, поліцейські зазвичай обмежуються «здійсненням перевірки», «збором інформації», «проведенням певної роботи», «збором необхідних відомостей» тощо [166, с. 93]. Наявні непоодинокі випадки формального підходу поліцейських до реалізації заходів із профілактики, кримінологічного аналізу ситуації насильства, а також недостатньої взаємодії з органами соціального захисту населення, органами опіки і піклування, іншими суб'єктами соціального захисту дітей. Це, своєю чергою, завдає істотної шкоди соціальному, моральному та фізичному розвитку дітей.

У системі спеціально-кримінологічного запобігання провідна роль має відводитися індивідуальній профілактиці на ранніх стадіях розвитку сексуального насильства щодо дітей. Скажімо, іноді своєчасне виявлення й припинення випадків розбещення неповнолітніх може не лише перешкодити подальшим проявам сексуального насильства щодо дитини, а й вчиненню щодо неї зґвалтування. Обмеження доступу до порнографічної продукції певною мірою може знизити поширення у суспільстві агресивної сексуальної мотивації, запобігти формуванню небезпечних сексуальних девіацій в окремих осіб тощо.

До переліку першочергових завдань спеціально-кримінологічного запобігання злочинним проявам, зокрема насильницьким сексуального характеру щодо дітей, варто віднести:

- своєчасне виявлення осіб, від яких можна очікувати вчинення сексуального насильства щодо дитини;
- нейтралізацію криміногенних впливів на рівні мікросередовища особи, які формують мотивацію сексуальної насильницької поведінки щодо дитини;
- превентивний вплив на особу, яка за своїм антисуспільним способом життя виявляє готовність до вчинення сексуального насильства щодо дитини.

Запобігання сексуальному насильству щодо дітей як комплексна юридична практика передбачає: виховно-профілактичну роботу з особами, які вчиняють насильство в сім'ї, зловживають алкогольними напоями, допускають немедичне вживання наркотиків, страждають на нервово-психічні захворювання, мають небезпечні сексуальні девіації тощо; проведення планових перевірок поведінки осіб, які перебувають на відповідних обліках спеціальних суб'єктів запобігання насильству; адміністративний нагляд за особами, звільненими з місць позбавлення волі, а також їх ресоціалізацію [57, с.16].

Як уже зазначалося, в Україні сформовано систему державних органів, організацій, установ, а також уповноважених осіб щодо захисту прав і свобод дітей, запобігання вчиненню дітьми та щодо дітей правопорушень, зокрема насильницьких сексуального характеру в сім'ї. У контексті реалізації заходів спеціально-кримінологічного запобігання насильницьким злочинним проявам сексуального характеру щодо дітей головна роль відводиться уповноваженим підрозділам органів Національної поліції України. Так, згідно з чинним законодавством, уповноважені підрозділи органів Національної поліції України: виявляють факти насильства, зокрема сексуального характеру щодо дітей; приймають та розглядають заяви та повідомлення про такі випадки; виносять термінові заборонні приписи щодо осіб, які вчинили сексуальне насильство щодо дітей у сім'ї; контролюють за виконанням ними спеціальних заходів протидії насильству; виявляють дорослих осіб, які втягують дітей у проституцію,

виготовляють та розповсюджують порнографічну продукцію, видання, що пропагують насильство, жорстокість, сексуальну розпусту, а також батьків (осіб, які їх замінюють), котрі ухиляються від покладених на них обов'язків щодо створення належних умов для життя, навчання та виховання дітей [191].

Одним із основних завдань спеціально-кримінологічного запобігання сексуальному насильству щодо дітей є своєчасне виявлення осіб, від яких можна очікувати вчинення таких діянь, та цілеспрямоване проведення з ними виховних, роз'яснювальних та контролюючих заходів. До об'єктів індивідуальної превентивної роботи уповноважених підрозділів органів Національної поліції України із запобігання сексуальному насильству щодо дітей передусім відносять:

1) осіб, у тому числі неповнолітніх, яким винесено офіційне попередження про неприпустимість учинення насильства в сім'ї, зокрема сексуального;

2) дорослих осіб, які: а) примушували дитину до участі у створенні творів, зображень або кіно- та відеопродукції, комп'ютерних програм порнографічного характеру; б) створювали чи утримували місця розпусти, звідництва із залученням дитини; в) примушували чи схиляли дитину до заняття проституцією; г) втягували дитину у злочинну діяльність, пияцтво, азартні ігри, жебрацтво, схиляли до вживання наркотичних засобів, психотропних речовин або їх аналогів, що в подальшому могло використовуватися як інструмент до вчинення сексуального насильства щодо дитини.

Відповідні категорії осіб підлягають постановці на профілактичний облік з метою проведення подальшої цілеспрямованої діяльності, забезпечення контролю за їхньою поведінкою, дотриманням тимчасових обмежень та покладених обов'язків.

Особливої уваги у рамках запобігання сексуальному насильству щодо дітей потребують особи з сексуальними перверсіями, педофільною мотивацією, а також особи, які раніше вчиняли сексуальне насильство. Значна частина осіб, які вчинили сексуальне насильство, зокрема щодо дітей,

мали психічні аномалії. Відтак вкрай важливо запровадити інститут примусового лікування щодо таких категорій осіб. Спеціально-кримінологічні заходи запобігання для осіб із сексуальними перверсіями мають розроблятися комплексно [44, с. 18]. З цією метою доцільно створити психологічну службу, яка б забезпечувала комплексний супровід таких категорій осіб. Зокрема, в осіб із розладами статевого потягу педофільного характеру потрібно формувати установку на лікування (спостереження) у психіатра або сексопатолога. Особливу увагу треба приділяти ранній діагностиці і своєчасному лікуванню психічних розладів сексуального характеру та проведенню медико-педагогічній корекції поведінки. З раннього дитинства необхідно навчати коректному спілкуванню з однолітками, формувати високі моральні якості, запобігати спокушанню дітей і підлітків [58, с. 159].

На ранніх стадіях запобігання сексуальному насильству щодо дітей не менш важливо проводити групову превентивну роботу. Об'єктами групової превентивної роботи уповноважених підрозділів органів Національної поліції України передусім мають стати: а) неповнолітні, які зловживають алкогольними напоями, провадять аморальний спосіб життя та за прогностичними оцінками здатні вчиняти насильство, зокрема сексуальне щодо однолітків чи молодших за віком дітей; б) так звані «проблемні сім'ї», де діти зростають бездоглядними, що підвищує ймовірність сексуального насильства щодо дітей і в середовищі родини, і за її межами з боку сторонніх осіб, зокрема з педофільною мотивацією поведінки.

Діти, які перебувають у складних умовах життя та виховання, потребують особливої уваги спеціальних суб'єктів запобігання насильству, передусім уповноважених підрозділів органів Національної поліції України. Запорукою їхньої ефективної діяльності є наявність своєчасної, достовірної та повної інформації про ймовірні прояви сексуального насильства щодо дітей. З цією метою в уповноважених підрозділах органів Національної поліції запроваджено обліки відповідних відомостей, а саме:

а) профілактичний облік дітей, які вчинили правопорушення, а також усіх осіб, які вчинили насильство в сім'ї, зокрема сексуальне щодо дітей;

б) алфавітно-довідковий облік дорослих осіб, які примушували дитину до участі у створенні творів, зображень або кіно- та відеопродукції, комп'ютерних програм порнографічного характеру; створювали чи утримували місця розпусти, займалися звідництвом із залученням дитини; примушували дитину до заняття проституцією чи втягували її в такі заняття, а також вчиняли насильство в сім'ї [188; 191; 183];

в) превентивний облік, зокрема осіб, яким винесено офіційне попередження про неприпустимість вчинення насильства в сім'ї [187].

Окрім цього, в Україні функціонує Єдиний державний реєстр випадків домашнього насильства та насильства за ознакою статі (надалі – Єдиний державний реєстр), що містить інформацію про жертви насильства в сім'ї, а також відомості про кривдника [183].

З одного боку, може скластися думка, що наявність різних обліків, зокрема осіб, які вчинили сексуальне насильство щодо дитини, якнайліпше сприяє накопиченню різнобічної кримінологічної інформації, що може використовуватися для планування відповідних спеціально-кримінологічних заходів запобігання. З іншого, – дублювання одних і тих самих відомостей, безсистемний підхід до їх накопичення не сприяє їх належному узагальненню, аналізу й використанню. До того ж, окремі аспекти кримінологічної інформації, що мають значення для своєчасного виявлення потенційних загроз сексуального насильства щодо дитини, не враховані у жодному з офіційних обліків, що істотно ускладнює індивідуально-профілактичну роботу. Наприклад, за даними опитування, з'ясовано, що 92% респондентів вважають, що в Україні не сформовано належної інформаційної баз статистичних даних стосовно проявів сексуального насильства щодо дітей. Отже, втрачається можливість об'єктивно оцінити масштаби цього явища в державі й адекватно планувати запобіжні заходи (Додаток В).

Не вирізняються інформативною наповненістю й відомчі статистичні звіти про кримінальні правопорушення та осіб, які їх вчинили. Зокрема, форма звіту про кримінальні правопорушення на території України [73]

не передбачає жодних показників про злочинні прояви сексуального характеру щодо дітей.

Закордонний досвід засвідчив результативність функціонування різноманітних інформаційних баз статистичних даних стосовно проявів сексуального насильства та передусім щодо дітей. Так, у США із 2006 р. успішно функціонує та координується Міністерством юстиції публічний реєстр осіб, які вчинили сексуальне насильство. До відомостей цього реєстру мають доступ і державні й правоохоронні органи, і пересічні громадяни. На відповідному сайті публічний реєстр осіб, які вчинили сексуальне насильство, оновлюється у режимі реального часу та містить відомості про більш півмільйона незаконослухняних осіб, які вчинили сексуальне насильство (опис зовнішності, види насильницьких проявів сексуального характеру, марка авто, домашня адреса тощо).

Зважаючи на українські реалії сьогодення, найбільш коректним, відповідно до потреб запобігання сексуальному насильству щодо дітей, поставатиме Єдиний державний реєстр щодо насильства у сім'ї, який нині перебуває на стадії формування та накопичення відповідної кримінологічної інформації. Попри це, варто зазначити, що за змістом та обсягом передбачувані Єдиним державним реєстром відомості про кривдника є набагато «скромнішими», аніж про жертву насильства, на відміну від закордонних аналогів. До того ж, у контексті досліджуваної проблематики варто зробити застереження, що насильство щодо дитини, зокрема сексуальне, вчиняється не лише в осередку сім'ї, а й за її межами (навчальні заклади, дитячо-юнацькі клуби, спортивні секції тощо). Відтак така кримінологічна інформація, що має значення для запобігання сексуальному насильству щодо дитини, не потрапляє до відповідного Реєстру. Тому вбачається доцільність у формуванні Єдиного державного реєстру насильства щодо дитини та інтеграції його бази даних із Єдиним державним реєстром випадків домашнього насильства та насильства за ознакою статі. Задля ефективнішого використання необхідної кримінологічної інформації варто

передбачити доступ до відповідних даних, у межах наданих повноважень, для усіх суб'єктів, які забезпечують соціальний захист та профілактику правопорушень щодо дітей, зокрема насильницьких сексуального характеру.

Окрім цього, для ефективного реагування поліції на випадки насильства щодо дитини, зокрема сексуального, доцільно запровадити систему обліку проблемних сімей, а також усіх попередніх випадків насильства щодо дитини, за аналогією з позитивними зразками закордонного досвіду. До прикладу, в Державному реєстрі випадків насильства в сім'ї у Республіці Молдова облік проблемної сім'ї здійснюється за такими критеріями: а) склад сім'ї та кола близького спілкування, кількість правопорушень (і насильство у сім'ї, й інші); б) винесені рішення щодо них (приписи, обмеження тощо); в) агресивність та особливості поведінки членів сім'ї; г) наявність зброї.

Польський досвід так званої процедури «Блакитні карти» передбачає збір дільничним офіцером поліції усієї інформації у накопичувальній папці, що стосується сімейних інцидентів. Зокрема, обсяг необхідної інформації не обмежується критеріями, що визначені відповідним реєстром. Зважаючи на це, дільничний офіцер поліції прибуває на виклик про насильство інформативно зорієнтованим, а отже, знає як саме допомогти конкретній жертві насильства в сім'ї.

Зважаючи на позитивні зразки закордонної практики запобігання насильству в сім'ї, за доцільне буде ч. 3 ст. 16 Закону України «Про запобігання та протидію домашньому насильству» доповнити пунктом, що передбачає ведення Реєстру відомостей про сім'ю, де вчинено насильство, зокрема сексуальне щодо дитини. Такі дані сприятимуть комплексній розробці заходів запобігання сексуальному насильству щодо дитини, а також ефективному процесу соціалізації дитини.

Окреме застереження варто зробити з приводу того, що на практиці використання відповідної кримінологічної інформації в основному підпорядковане потребам планування заходів недопущення рецидиву.

Натомість на ранніх стадіях запобігання, коли є реальна загроза сексуального насильства щодо дитини, відповідна інформація залишається не реалізованою. Наприклад, за даними вибіркових досліджень, правоохоронні органи володіли відомостями про аморальний спосіб життя осіб, що вчинили злочини у побуті, зокрема насильницькі, лише у 20% випадків, тоді як у понад 50 % випадків така можливість була упущена [61, с. 80].

Загалом наведене спонукає до висновку, що ефективна протидія сексуальному насильству щодо дітей передбачає формування належного банку даних кримінологічних відомостей щодо проявів сексуального насильства щодо дітей, а також дієвої інформативної взаємодії між різними суб'єктами соціального захисту і профілактики правопорушень щодо дітей.

Згідно з чинним законодавством України, до осіб, які вчинили сексуальне насильство щодо дітей, зокрема у сім'ї, застосовуються такі спеціальні превентивні заходи:

- терміновий заборонний припис, який застосовують уповноважені підрозділи органів Національної поліції до особи, яка вчинила насильство в сім'ї, зокрема сексуального характеру щодо дитини, у разі існування безпосередньої загрози життю чи здоров'ю та з метою негайного його припинення та недопущення продовження чи повторення насильства;

- взяття уповноваженим підрозділом органу Національної поліції на профілактичний облік особи, яка вчинила насильство в сім'ї, зокрема сексуального характеру щодо дитини;

- обмежувальний припис, що передбачає захід (заходи) тимчасового обмеження спілкування з постраждалою дитиною особи, яка вчинила насильство в сім'ї, зокрема сексуального характеру, або ж накладення на таку особу заборон на листування, телефонні розмови чи контакт за допомогою інших засобів зв'язку особисто чи через посередників; перебування в місці спільного проживання (перебування) з жертвою насильства; а також заборону наближатися на визначену відстань до жертви насильства від місця проживання (перебування), навчання, роботи, інших місць її частого

відвідування. За потреби накладається зобов'язання усунути перешкоди у користуванні майном;

– скерування особи, яка вчинила сексуальне насильство щодо дитини в сім'ї, на проходження програми для кривдників (так звана «корекційна програма»). У разі притягнення до кримінальної відповідальності дитини за сексуальне насильство щодо іншої дитини, дитину-кривдника суд може зобов'язати пройти пробаційну програму [183].

Попри наявність окремих недоліків реалізації відповідних заходів, більшість їх упродовж тривалого часу використовувалася спеціальними суб'єктами запобігання. Водночас окремі заходи є порівняно новими, а, відповідно, методика їхнього застосування потребує додаткового уточнення. Одним з таких заходів є «проходження корекційних програм». Його ефективна реалізація має неабияке значення для запобігання рецидиву насильства в сім'ї, зокрема сексуального характеру щодо дитини. До основних засобів реалізації «корекційних програм» належить: інформування, переконання, у поєднанні з примусом, санкціями, наглядом, рефлексією, що для кривдника є обов'язковим. Для ефективності реалізації цього заходу важливо сформувавши у кривдника мотивацію доцільності проходження «корекційної програми». Безпосереднє навчання ненасильницьким зразкам поведінки у сім'ї має спиратися не лише на досвід інших осіб, які успішно подолали аналогічні проблеми, а й на власний досвід, що спонукатиме до систематичного аналізу особистої поведінки. Поетапність і контроль успішності проходження кожного з етапів – основні умови ефективності реалізації «корекційних програм» [218, с. 114–115; 189].

Попри наявність загальних вимог до розробки і реалізації «корекційних програм», неприпустимою є їх надмірна уніфікація. Застосування цього спеціального заходу протидії насильству в сім'ї, зокрема сексуального щодо дитини, має мати адресний характер та плануватися з урахуванням специфіки мотивації сексуального насильства щодо дитини. Базові програмні заходи, зокрема медичного, психологічного, соціального, просвітницького й

виховного характеру, мають бути достатньо вмотивовані, переконливі і доступні для усвідомлення кривдником. Кожному кривднику, який вчинив сексуальне насильство щодо дитини, варто «підібрати» індивідуальну програму, що найбільше відповідає соціально-психологічному типу його особистості та узгоджується з мотиваційними чинниками сексуального насильства щодо дитини.

Не вдаючись до подальшого ґрунтовного аналізу законодавчо визначених заходів запобігання сексуальному насильству у сім'ї, зокрема щодо дитини, варто підсумувати, що вони, як і відповідна кримінологічна інформація (про яку вже зазначалося), в основному спрямовані на запобігання рецидиву відповідної протиправної поведінки. Водночас заходи раннього запобігання сексуальному насильству щодо дитини належним чином не регламентовані.

Певною мірою усуненню такої прогалини сприяло б запровадження так званого «запобіжного (попереджувального)» припису. Реалізація цього заходу полягає у письмовій вимозі працівника закладу освіти, охорони здоров'я, що видається батькам або особам, які їх замінюють, із просвітницькою та застережною метою про недопущення насильства в сім'ї щодо дитини, зокрема сексуального. Застосування так званого «запобіжного (попереджувального) припису» було б доцільним передусім у родині, де батьки (особи, які їх замінюють) мають забезпечити належні умови для життя, виховання й поетапної соціалізації дитини. Відтак запобіжний (попереджувальний) припис може застосовуватися щодо:

- 1) вагітних жінок, що звернулися до медзакладу для постановки на облік у жіночій консультації за місцем проживання. Відповідні роз'яснення мали б стосуватися попередження про неприпустимість вчинення насильства (фізичного, психологічного, сексуального, економічного) в сім'ї щодо дитини, а також рекомендації з приводу доцільності відвідування відповідних тренінгів стосовно заборони насильства в сім'ї щодо дитини; визначення ознак того, що дитина стала (чи може стати) жертвою насильства. З цією

метою доцільно видавати спеціальну літератури на кшталт «Виховання дитини без насильства»;

2) батьків (осіб, які їх замінюють) – при прийомі дитини до дошкільного навчального закладу. В рамках заходу вихователь/психолог зобов'язаний щонайменше: а) попередити про неприпустимість вчинення насильства (фізичного, психологічного, сексуального, економічного) в сім'ї щодо дитини; б) рекомендувати родині, зокрема й прийомній, бодай раз на рік відвідати тренінг на кшталт «Сім'я без насильства»;

3) батьків (осіб, які їх замінюють) – при зарахуванні дитини до першого класу загальноосвітнього навчального закладу (та щороку навчального року до 1 жовтня). У рамках заходу вихователь/психолог зобов'язаний щонайменше: а) попередити про неприпустимість насильства в сім'ї (фізичного, психологічного, сексуального, економічного); б) рекомендувати взяти участь у тренінгах на кшталт «Відповідальне батьківство та ненасильницькі методи виховання».

У рамках цього заходу можуть здійснюватися й інші інформаційно-просвітницькі та організаційно-роз'яснювальні заходи із неприпустимості насильства щодо дитини в сім'ї, зокрема сексуального. За результатами опитування, 76% респондентів вбачають доцільність у запровадженні «запобіжного (попереджувального) припису» як заходу запобігання сексуальному насильству щодо дитини (Додаток В).

Про доцільність таких заходів свідчить закордонний європейський досвід (Великої Британії, Франції, Німеччини, Швейцарії). Відтак відповідні заходи набувають організованих форм у вигляді інформаційно-просвітницьких кампаній, які проводяться з урахуванням специфіки організації життєдіяльності сім'ї (неповні сім'ї, сім'ї іммігрантів, сім'ї, де проживають особи з обмеженими фізичними можливостями, тощо), режиму функціонування спеціалізованої установи, де перебувають діти (пенітенціарні установи, притулки для біженців) тощо [156, с. 155].

Порівнюючи відповідні закордонні зразки з вітчизняним досвідом, можна зауважити, що заходам запобігання сексуальному насильству щодо

дітей за межами сім'ї в Україні не приділяється належна увага. За функціональною спрямованістю – це передусім заходи-нагляд та заходи-контроль (зокрема громадський). За змістовим наповненням спеціально-кримінологічні заходи, що застосовуються у закладах, установах, де діти навчаються, чи в інших місцях проведення дозвілля, можуть полягати у: запровадженні оперативного нагляду, зокрема з використанням засобів прихованого аудіо-, відеоспостереження, за утриманням дітей у виховних закладах (дошкільних освітніх закладах, школах, інтернатах, дитячих будинках тощо) з подальшою можливістю проведення перевірок цих закладів, обов'язкових регулярних медичних оглядів за участю психологів та згодою батьків чи законних представників дітей; розробленні додаткової ретельної перевірки роботодавцем відомостей претендентів на роботу, пов'язану з педагогічною чи іншою діяльністю, роботою з дітьми, на предмет застосування ними в минулому насильства щодо дитини, зокрема сексуального, використання її в сексуальних цілях інших осіб; запровадженні аналогічних додаткових перевірок відомостей про особистість кандидатів в опікуни чи піклувальники, незалежно від наявності родинних зв'язків, чи терміну опіки (піклування); формуванні офіційних загальнодоступних спеціалізованих баз даних, інформаційних сайтів щодо засуджених чи звільнених із місць позбавлення волі осіб, які вчинили насильницькі злочини щодо дітей, зокрема сексуального характеру, використовували дітей у порнобізнесі чи в інший спосіб здійснювали їх сексуальну експлуатацію.

Специфічним змістом вирізняються технічні заходи-контролю за особами, які вчинили сексуальне насильство щодо дітей. Так, у деяких штатах США проходять апробацію флюорисцентні номери автомобілів зеленого кольору для осіб, які вчинили сексуальне насильство. Це полегшує за потреби відстеження так званих «сексуальних злочинців» та забезпечує можливість дітям бачити й усвідомлювати небезпеку [224].

Задля забезпечення інтернет-захисту дітей від впливу так званих «сексуальних збоченців», у Нью-Йорку прийнято закон, де передбачено

заходи-контролю інтернет-активності осіб, які зареєстровані у поліції як такі, що вчинили злочини на сексуальному ґрунті. Останні зобов'язані надавати у поліцейські відділки свої інтернет-адреси, імена, які блокуються для входу у підліткові чати та соціальні мережі [152].

В Австралії особи, які відбули покарання за так звані «сексуальні злочини» чи достроково вийшли з місць позбавлення волі, носять спеціальні електронні пристрої, що дає змогу поліції контролювати їхнє переміщення цілодобово. Особливість носіння такого електронного пристрою полягає у забороні наближатися до місць скупчення дітей (дитячих садочків, шкіл, лікарень, будинків жертв). У разі порушення цієї заборони до поліції автоматично надходить відповідне повідомлення [257].

З організаційно-правовими та технічними заходами контролю тісно пов'язані заборонні й правообмежувальні заходи, а саме: накладення заборони на роботу, пов'язану з дітьми чи опосередковано зі спілкуванням з дітьми, особам, які вчиняли насильницькі злочини сексуального характеру чи злочини, пов'язані з ними; встановлення обмежень на спілкування з дітьми та здійснення систематичних перевірок місць проживання осіб, які відбули покарання за насильницькі злочини сексуального характеру щодо дітей, чи злочини, пов'язані з такими; недопущення перебування дітей на об'єктах, які здійснюють господарську діяльність щодо реалізації товарів сексуального характеру, спеціально призначені для реалізації алкогольної продукції чи інших, що можуть заподіяти шкоду формуванню їх особистості; заборона використання образів дітей в інформаційно-рекламних матеріалах еротичного змісту чи зі сексуальним підтекстом (часткове оголення, провокуючі жести тощо).

Спеціально-кримінологічні заходи запобігання сексуальному насильству щодо дітей з метою поліпшення якості профільної підготовки спеціально уповноважених суб'єктів, передбачають: узагальнення слідчої практики у кримінальних провадженнях стосовно сексуального насильства щодо дітей і передусім виявлення й аналіз типових помилок, допущених слідчими; систематичне проведення за участю психологів спільних або індивідуальних

тренінгів (курси підвищення кваліфікації) слідчих, дільничних інспекторів поліції, інспекторів ювенальної превенції, які в межах наданих повноважень забезпечують протидію та запобігання сексуальному насильству щодо дітей; розроблення та навчання спеціальним методикам запобігання та розслідування проявів сексуального насильства щодо дітей; створення професійних служб добору, підготовки та подальшої підтримки осіб (родин), що беруть на виховання дітей, які залишилися без піклування, а також батьків, навчання їх навикам запобігання проявам насильства щодо дітей, зокрема сексуального, а також його ймовірних проявів у родинному колі, а найперше серед вихованців дитячого будинку сімейного типу; створення міжвідомчих комітетів, які б забезпечували комплексне розроблення проблематики запобігання сексуальному насильству щодо дітей, реабілітації дітей-жертв сексуального насильства через мережу соціально зорієнтованих держаних та громадських служб, організацій, куди увійдуть фахівці різної профільної орієнтації.

Суб'єкти запобігання насильству, зокрема сексуального характеру щодо дитини, реалізують свої повноваження у різних формах та із застосуванням відповідних методів роботи. Так, за підтримки ЮНІСЕФ та Консультативної місії ЄС, з метою превенції, в Україні започатковано проект «Шкільний офіцер поліції», в рамках якого патрульні поліцейські розповідають учням про права дитини, домашнє насильство, торгівлю людьми, соціальні проекти тощо. В межах проекту посилилась взаємодія з освітянами, батьками дітей й безпосередньо дітьми, щодо яких наголошується на необхідності дотримання інтернет-безпеки, а також здійснюється застереження з приводу небезпечності утеч з дому, навчання самообороні та запобігання проявам булінгу в школі [107].

У сучасних умовах особливої ваги набувають спільні форми діяльності суб'єктів запобігання сексуальному насильству щодо дітей, що сприяє забезпеченню найбільшої результативності такої діяльності. До прикладу, в Україні, за сприяння ОБСЄ, «ООН Жінки», Канадської поліцейської місії

та ПРООН, успішно реалізується пілотний проект «Поліна». За організаційною формою діяльності – це алгоритм відомчої взаємодії між операторами лінії «102» та патрульними, дільничними, інспекторами ювенальної превенції, слідчими та оперативними підрозділами поліції задля успішного реагування та запобігання проявам насильства в сім'ї, зокрема сексуального щодо дитини. У рамках проекту «Поліна» надається комплексне забезпечення, а саме: а) оперативне реагування після звернення на лінію «102»; б) конфіденційність; в) професіональне реагування з боку поліції; г) супровід до безпечної інфраструктури; ґ) надання необхідної медичної, психологічної та правової допомоги [194, с. 9]. Відтак проект «Поліна» – це алгоритм ефективної координації дій на рівні підрозділів Національної поліції у разі вчинення насильства в сім'ї, зокрема сексуального щодо дитини.

Водночас закордонний досвід переконливо доводить можливість подальшого розвитку успішної співпраці різного рівня суб'єктів у випадку насильства в сім'ї. Так, за ініціативи вірменської громадської організації «Суспільство без насильства» започатковано діяльність груп швидкого реагування, до складу яких, крім спеціальних суб'єктів (представники правоохоронних органів, соціальні працівники, адвокат), входить ще й журналіст [156, с. 155]. Як видається, участь журналіста у складі таких спільних груп реагування не є випадковою, адже він забезпечує висвітлення у мас-медіа інформації щодо суспільної небезпечності інциденту в сім'ї, зокрема сексуального насильства щодо дитини, формуючи відтак належну громадянську позицію, суспільну думку щодо неприйнятності проявів насильства в сім'ї. Крім того, у такий спосіб може забезпечуватися громадський контроль за тим, наскільки злагоджено й професійно відреагували на інцидент спеціально уповноважені суб'єкти впродовж усього «циклу» супроводу інциденту (від оперативності реагування на насильство в сім'ї й до відновлення порушених прав і свобод, зокрема дитини). Відповідна практика частково простежується й в Україні. Так, за результатами низки соціальних проектів, а саме

«Стосується кожного», «Говорить Україна», доволі фахово, за участю профільних спеціалістів та експертів, проаналізовано чимало латентних випадків сексуального насильства щодо дітей в родині та за її межами, виявлено соціально-психологічні, економічні чинники сексуального насильства щодо дитини, оперативно залучено спеціальні служби у кожному конкретному випадку сексуального насильства щодо дитини. Непоодинокими є випадки, коли негайно викликалися наряди поліції, де у залі студії було затримано чимало ймовірних кривдників, а дітям-жертвам насильства, передусім сексуального, було запропоновано пакет комплексної допомоги, зокрема за сприяння благодійників та волонтерських організацій [195; 62].

Із відповідними формами спеціально-кримінологічного запобігання сексуальному насильству співвідносяться й відповідні методи. У сучасній науці не існує чіткого розмежування між формами й методами запобігання сексуальному насильству щодо дітей. Попри те, під методами запобігання, зокрема сексуальному насильству щодо дітей, зазвичай розуміють способи, засоби, прийоми досягнення поставлених цілей, вирішення відповідних завдань [225, с. 688–689]. У наукових джерелах домінує твердження, що спеціально-кримінологічне запобігання, зокрема сексуальному насильству щодо дітей, реалізується із застосуванням таких основних методів, як примус, переконання та заохочення. Своєю чергою, метод примусу застосовують до осіб, які вчинили протиправні прояви, зокрема насильницькі сексуального характеру щодо дітей. Це превентивні поліцейські заходи та заходи-реагування на правопорушення, у тому числі насильницькі сексуального характеру щодо дітей. *Метод переконання* реалізується шляхом застосування комплексу виховних, роз'яснювальних заходів із метою зміни антисуспільної спрямованості особи та закріплення зразків правомірної поведінки. У процесі реалізації методу переконання застосовують різноманітні психологічні та педагогічні прийоми впливу на мислення, почуття і волю правопорушника. Основними формами реалізації методу переконання є: індивідуальні та колективні бесіди; обговорення аморальної

чи протиправної поведінки особи у колективі; встановлення над особою індивідуального чи колективного шефства; залучення до суспільно корисної праці тощо. У діяльності спеціальних суб'єктів запобігання злочинним проявам, зокрема насильницьким сексуального характеру щодо дітей, широко практикується використання бесід, а саме:

- ознайомча бесіда, що має за мету зібрати якомога більше інформації про особу, її поведінку, оточення, зв'язки, інтереси тощо;

- попереджувальна бесіда, яка проводиться за наявності фактів антисуспільної поведінки особи та здійснюється з метою організації подальшого контролю за її поведінкою;

- виховна бесіда, що за метою, змістом і способом впливу аналогічна до попереджувальної бесіди. Проте, на відміну від останньої, зазвичай проводиться в неофіційній обстановці, зокрема представниками громадськості за місцем проживання, навчання чи праці особи, щодо якої застосовується цей захід.

В сучасних умовах назріла потреба пошуку новітніх форми реалізації відповідних методів запобігання проявам сексуального насильства щодо дітей. Огляд офіційних інтернет-ресурсів щодо діяльності інспекторів ювенальної превенції засвідчив, що у їхній практичній діяльності недостатньо використовуються новітні технології у рамках правової пропаганди та відповідної просвітницької діяльності. З-поміж форм і надалі домінують лекції та бесіди, тоді як майже не застосовуються тренінги, рольові та активні ігри, ресурсні вправи. Почастішали випадки використання мультимедійного забезпечення, однак місцем проведення залишаються класи, актові зали, що не дуже спонукає активних дітей шкільного віку сприймати й засвоювати відповідну інформацію. Зважаючи на це, а також з метою вдосконалення спеціально-кримінологічного запобігання сексуальному насильству щодо дітей на ранніх стадіях інспекторам ювенальної превенції пропонується проводити інформаційні кампанії з використанням новітніх методів і активних форм засвоєння відповідної інформації, з-поміж яких:

– керована дискусія [71, с. 19] проводиться у формі питань–відповідей із підведенням аудиторії до бажаного висновку про небезпечність сексуальних проявів. Особливістю її проведення є заохочення учасників до активного обговорення проблеми, надаючи повну свободу міркуванням стосовно сексуального насильства щодо дітей та пропозиціям про ймовірні шляхи її вирішення;

– зворотній зв'язок [71, с. 22], що має за мету з'ясування рівня обізнаності аудиторії з проблемою сексуального насильства щодо дітей. Після виконання вправ-тренерів ставляться запитання для того, щоб з'ясувати, чого навчилися учасники, та закріпити їхнє розуміння проблеми;

– рольові ігри [71, с. 22–23] – передбачають моделювання типових «проблемних» ситуацій, пов'язаних із можливістю вчинення сексуального насильства щодо дитини. Зважаючи на це, учасники дізнаються більше про конкретні випадки насильства, алгоритм дій у таких ситуаціях, а також про юридичну відповідальність за сексуальне насильство щодо дитини.

Отже, у системі запобігання сексуальному насильству щодо дітей чільне місце посідають заходи інформаційно-просвітницького характеру, що мають на меті не лише доведення до відома адресатів відомостей про небезпеку й юридичну відповідальність за сексуальне насильство, а й сприяють формуванню світогляду молодшої людини без проявів насильства чи толерантності до насильства інших. Це, своєю чергою, висуває потребу в наданні допомоги дитині в організації її соціально-зорієнтованого дозвілля [2, с. 61], залежно від її вікових інтересів.

Відтак варто зазначити, що ефективне спеціально-кримінологічне запобігання сексуальному насильству щодо дітей є спільною скоординованою діяльністю суб'єктів у цьому напрямі соціальної практики. Зокрема, якщо вектори взаємодії спеціальних суб'єктів запобігання та протидії насильству щодо дітей, у тому числі сексуальному, законодавчо окреслені, то взаємодія зі сучасними інституціями громадянського суспільства потребує розвитку й удосконалення.

3.4 Віктимологічний напрям запобігання сексуальному насильству щодо дітей в Україні

Віктимологічний напрям є невід'ємною складовою сучасної системи спеціально-кримінологічного запобігання проявам сексуального насильства щодо дітей та належить до найгуманніших і перспективних практик впливу на злочинні прояви у демократичному суспільстві. Реалізація заходів віктимологічного характеру не потребує особливих матеріальних затрат. Спираючись на біологічно притаманні прагнення людини до самозахисту, такі заходи наділені внутрішнім потенціалом саморозвитку, сприяють удосконаленню особистості й процесу її соціалізації [101, с. 314].

У кримінологічній теорії до найістотніших ознак, що вирізняють віктимологічний напрям запобігання злочинним проявам, передусім відносять: специфічність об'єкта впливу (жертви злочинів, ситуації, які сприяють формуванню віктимних якостей, властивостей та/або полегшують реалізацію злочинних намірів); застосування типологічного методу діагностування жертв злочинних проявів; широке використання прийомів самозахисту та взаємодопомоги; спрямованість заходів віктимологічного характеру на виявлення й усунення чинників, які детермінують неправомірну чи аморальну поведінку жертв злочинів, а також чинників, які підвищують ризик стати жертвою злочину за правомірної, нейтральної чи особливо активної поведінки; у системі методів віктимологічного запобігання провідна роль відводиться переконанню, наданню допомоги [201, с. 241], а також публічно-сервісному методу. Реалізація останнього, за правило, забезпечується заходами піклування та надання допомоги [175, с. 130]. Уточнюючи його кримінологічний зміст, варто зазначити, що метод сервісу є комплексним. Його реалізація передбачає гармонійне поєднання до досі найуживаніших традиційних методів віктимологічного запобігання – методу надання допомоги та методу переконання. Відтак оптимальність їх співвідношення у рамках цілісності має визначатися диференційовано, зважаючи

на результати ретельного віктимологічного аналізу сексуального насильства щодо дитини.

Отже, саме сервісний метод належить вважати базисним методом віктимологічного запобігання сексуальному насильству. Водночас цей метод якнайліпше узгоджується зі сучасними вимогами до організації кримінологічної практики у цьому напрямі протидії.

Основною ланкою віктимологічного запобігання сексуальному насильству щодо дитини є жертва злочину. У кримінологічній теорії під жертвою злочину зазвичай розуміється будь-яка особа, яка зазнала шкоди (моральної, фізичної, майнової) внаслідок вчинення злочинного діяння незалежно від того, чи визнана вона потерпілою у встановленому законом порядку. Відтак за обсягом і змістом поняття «жертва злочину» та «потерпілий» можуть і не збігатися. Окрім цього, поняття жертви злочину, зокрема насильницького сексуального характеру, є віктимологічним поняттям, на відміну від поняття потерпілого, яке визначається кримінальним процесуальним законодавством [178, с. 157–159]. Тому у рамках вирішення завдань запобігання сексуальному насильству щодо дітей використовуватимемо конструкцію «дитина-жертва сексуального насильства». У віктимологічній теорії зазвичай розрізняють потенційних і реалізованих жертв злочинних проявів. Відтак у цій дисертації поняття «дитина-потенційна жертва сексуального насильства» охоплює категорії дітей, які можуть, за певних умов, стати жертвами насильницького злочинного прояву сексуального характеру. Відповідно, «дитина-реалізована жертва сексуального насильства» – це дитина, яка стала жертвою насильницького злочинного прояву сексуального характеру.

Загалом дітям-жертвам сексуального насильства притаманна біологічна та рольова віктимність. У контексті чинників, що детермінують сексуальне насильство щодо дитини, акцентовано на педофільній мотивації. Реалізацію заходів віктимологічного запобігання сексуальному насильству щодо дітей-жертв сексуального насильства ускладнює низка чинників, зокрема:

використання сексуальним насильником щирої прихильності до нього дитини; наявність матеріальної та/чи психологічної залежності дитини-жертви сексуального насильства від суб'єкта насильницького злочинного прояву сексуального характеру (близький родич, опікун (піклувальник), вихователь, тренер тощо); беззастережність сприйняття дитиною реальності висловлених на її адресу погроз, шантажу, інших маніпулятивних способів з боку сексуального насильника, на відміну від повнолітньої особи, в якій можуть виникати сумніви з приводу можливості їх реалізації до конкретних умов; незахищеність дитини від проявів сексуального насильства передусім з боку рідних та/чи близьких, які зазвичай не вірять у правдивість скарг дитини; недостатній рівень самозахисту дитини через фізичну несформованість її організму, психологічну нестабільність та соціальну незрілість; неспроможність дитини самотійно відстояти свої права, без допомоги сторонніх отримати увесь комплекс належної допомоги; домінування так званого «пасивного типу» жертви злочину, яка зазвичай не чинить супротив сексуальному насильнику.

До першочергових завдань віктимологічного напряму запобігання сексуальному насильству щодо дітей варто віднести:

- виявлення дітей потенційних і латентних жертв сексуального насильства;

- контроль за дітьми з неблагополучних сімей, а також за дітьми з «ризикованою поведінкою», що підвищує ймовірність стати жертвою сексуального насильства;

- організація взаємодії правоохоронних органів з усіма іншими державними та громадськими суб'єктами, які володіють інформацією про дітей-потенційних чи реалізованих жертв сексуального насильства [49, с. 27];

- розроблення і впровадження новітніх методик спільної роботи уповноважених підрозділів Національної поліції, працівників освітніх закладів, закладів охорони здоров'я, соціального захисту у рамках реалізації публічно-сервісного методу.

Віктимологічний вплив на злочинні прояви – це комплексна діяльність, що охоплює різні види юридичної практики [49, с. 29], зокрема:

1) віктимологічну профілактику – діяльність щодо виявлення, вивчення й усунення чинників, які полегшують вчинення злочину, сприяють формуванню якостей особистості, які підвищують її ризик стати жертвою злочинного прояву;

2) віктимологічний захист (або забезпечення віктимологічної безпеки) – це заходи, які застосовують громадяни і соціальні спільноти з метою зниження віктимності; а також заходи, що застосовують державні і недержавні структури щодо усунення вразливості окремих соціальних категорій населення з підвищеним ризиком стати жертвою злочину, зокрема за професійною ознакою;

3) віктимологічна допомога – заходи, що застосовують державні і недержавні структури й окремі громадянами щодо надання моральної, психологічної, правової, матеріальної та іншої підтримки реалізованим жертвам злочинних провів [243, с. 7–8].

Відтак віктимологічна профілактика – основна ланка у системі віктимологічного впливу на злочинні прояви [101], а отже, й насильницькі сексуальні щодо дітей. У цьому контексті А. І. Долгова конкретизує, що віктимологічну профілактику становлять такі дві групи заходів:

1) заходи загального характеру, спрямовані на усунення ситуацій, що можуть призвести до можливості заподіяння шкоди (розповсюдження спеціальних пам'яток, як не стати жертвою злочину; інформування ЗМІ про конкретні випадки злочинних проявів на певній території; впровадження відповідного технічного захисту тощо);

2) заходи індивідуального характеру щодо забезпечення особистості безпеки потенційної жертви (інформування, особиста охорона, надання засобів індивідуального захисту тощо) у поєднанні із заходами, що спрямовані на відновлення чи активізацію особистісних захисних властивостей потенційної жертви (роз'яснювальні бесіди, навчання прийомам самооборони, оповіщення про можливі ситуації тощо) [132, с. 282].

Віктимологічна профілактика як специфічний вид юридичної практики, зокрема кримінологічного характеру, передбачає: всебічне вивчення особистості дитини – потенційної чи реалізованої жертви насильства з метою визначення її віктимогенних біосоціальних і психологічних якостей; з'ясування соціально-психологічної сутності віктимної поведінки, специфіки впливу на віктимогенні чинники та особистість дитини-потенційної чи реалізованої жертви сексуального насильства; виявлення й усунення підвищених ризиків віктимзації в найближчому оточуючому середовищі, зокрема оточенні сім'ї та у процесі спілкування з однолітками.

Залежно від стадій розвитку загроз сексуального насильства щодо дитини (потенційної чи реалізованої жертви) та засобів впливу на них віктимологічну профілактику можна окреслити як діяльність, що складається з таких етапів:

1) рання віктимологічна профілактика, об'єктом якої є діти, котрі ще не зазнали сексуального насильства, а потенційні загрози його вчинення ще не набули конкретних форм прояву. Віктимологічні засоби на цьому етапі передбачають: а) недопущення формування найближчого побутового оточення дитини, яке б підвищувало ризик її «перетворення» на жертву сексуального насильства; б) виховання у дитини морально-психологічних якостей, які б на поведінковому рівні мінімізували можливість її участі у ситуаціях з підвищеним ризиком сексуального насильства; в) навчання дитини безпечним зразкам поведінки у типових ситуаціях із підвищеним ризиком сексуального насильства (прийоми самозахисту, приклади коректного реагування на потенційні загрози сексуального насильства тощо);

2) безпосередня віктимологічна профілактика, об'єктом якої є діти з так званою «ризикованою поведінкою», яка підвищує ймовірність застосування до них сексуального насильства (вживають алкогольні напої, наркотичні засоби, займаються жебрацтвом, втікають з дому тощо), а також сформоване найближче побутове оточення, що не сприяє їх належній соціалізації, не забезпечує належного захисту від імовірних проявів насильства, зокрема

сексуального («проблемні» родини, де батьки (особи, які їх замінюють) не приділяють належної уваги вихованню, навчанню дітей, самі зловживають алкогольними напоями, допускають немедичне вживання наркотичних засобів, мають проблеми у міжособистісному спілкуванні з дітьми тощо);

3) віктимологічне запобігання рецидиву, яке здійснюється щодо дітей-реалізованих жертви сексуального насильства з метою недопущення їх повторної віктимізації, зокрема педофільної.

Віктимологічні засоби, що доцільно застосовувати на кожному з етапів віктимологічної профілактики, розглянемо детальніше. Відтак на етапі ранньої віктимологічної профілактики сексуального насильства щодо дитини найпершим завданням є проведення ефективної роз'яснювально-інформаційної роботи серед дітей та їхніх батьків (осіб, які їх замінюють). З-поміж віктимологічних заходів основна роль відводиться: статевому вихованню дитини різного віку; систематичному інформуванню дітей батьками, педагогами, психологами, інспекторами ювенальної поліції щодо заборони відвідувати житлові приміщення малознайомих осіб, спілкуватися з ними на вулиці, дитячому майданчику тощо, перебувати у безлюдних місцях, зокрема у темну пору доби, заходити у під'їзди з незнайомими особами, сідати в їхні транспортні засоби тощо. Відповідні заходи доцільно практикувати у формі інформаційних кампаній, в рамках яких мають відбуватися тренінги, навчання. Планування комплексу заходів належить здійснювати з урахуванням віку дитини, особливостей родини, найближчого побутового оточення дитини. Окрему увагу треба приділяти безпеці спілкування дитини у соціальних мережах. В умовах функціонування освітніх закладів відповідна інформаційно-просвітницька робота може бути проведена у рамках спеціальних навчально-освітніх програм, спрямованих на мінімізацію віктимних стереотипів поведінки дітей. Окрім цього, важливо навчати дітей прийомам самозахисту, виховувати стресостійкість дитини, що сприяло б оптимізації її поведінки в екстремальних ситуаціях, пов'язаних із загрозою сексуального насильства.

Не менш важливим на цьому етапі віктимологічної профілактики є організація змістовного соціально зорієнтованого дозвілля для дітей, пропаганда здорового способу життя, розвиток творчих задатків дитини, прищеплення культурних цінностей. Все це сприяє безпосередньому спілкуванню дітей, а не їх віртуальному дозвіллю, зокрема у соцмережах із невідомими особами, а також запобіганню дитячій бездоглядності, що в сукупності знижує можливість педофільної віктимізації дітей. Це підтверджують і результати нашого нами анонімного анкетування, згідно з яким респонденти причиною вчинення сексуального насильства щодо себе визнали: спілкування з незнайомцями (36,8%), вживання алкоголю (22,8%), вживання наркотиків (7,01%), інші причини (33,3%) (Додаток Б).

На подальших етапах віктимологічної профілактики важливим завданням є виявлення дітей-потенційних (безпосередня віктимологічна профілактика) та дітей-реалізованих (віктимологічна профілактика рецидиву) жертв сексуального насильства, зокрема латентних. На практиці вирішення цього завдання відбувається у трьох напрямках:

1) «від ситуації», коли виявлення відбувається за результатами ретельного аналізу зовнішніх обставин;

2) «від злочинця», в тому числі з педофільною мотивацією сексуальної поведінки, шляхом вивчення його зв'язків, зокрема у соцмережах, а також типових варіантів поведінки у місцях, призначених для перебування дітей;

3) «від жертви», коли ретельному аналізу підлягає віктимна поведінка дитини, зокрема девіантна, у зв'язку з бродяжництвом, жебракуванням, вживанням алкогольних напоїв тощо.

Водночас юридична практика на етапі безпосередньої віктимологічної профілактики сексуального насильства щодо дитини здійснюється у двох напрямках: 1) своєчасне виявлення та усунення небезпек, пов'язаних із можливістю сексуального насильства щодо дитини, а також своєчасне втручання у такі ситуації; 2) виявлення девіантних підлітків (діагностика їхніх поведінкових відхилень, встановлення джерел формування віктимних

морально-психологічних якостей, з'ясування характеру взаємин з однолітками та повнолітніми особами). У разі девіантної поведінки дитини, що підвищує її ризик стати жертвою сексуального насильства за межами сім'ї, важливого значення набуває налагодження партнерської співпраці соціальних служб, інспекторів ювенальної поліції зі сім'єю (родиною). Підвищенню ролі сім'ї у профілактиці бездоглядності та девіантної поведінки дитини сприяє навчання батьків: основам взаємин у сім'ї, економічним питанням ведення сімейного господарства; коректним шляхам вирішення внутрішньосімейних конфліктів; формуванню етичного спілкування в родині та сприятливого морально-психологічного клімату; прищепленню стійких морально-етичних орієнтирів дитини, заохочення її мотивації до здорового способу життя, набуття навиків майбутньої професії, самовиховання тощо [251, с. 100–103]. Як засвідчує практика, що менше сім'я прагне до співпраці зі службами, що займаються проблемами дітей, то менше батьки усвідомлюють негативні наслідки і своєї поведінки, і девіантної поведінки дитини. Соціальна ізоляція сім'ї може стати небезпечним середовищем перебування дитини. Зазвичай у родинях «закритого типу» панує насильство щодо дітей, неналежним чином забезпечується процес їхнього виховання та соціалізації, що спонукає соціальні служби до своєчасного вилучення дитини з такої сім'ї [78; 163, с. 82].

Характеризуючи ефективні шляхи впливу на зміну девіантної поведінки дитини, важливо: підвищити виховну роль освітніх установ шляхом створення у навчальних закладах соціальної служби, яка була би спроможна втілювати індивідуальні підходи до роботи з девіантними підлітками, надавати методичну допомогу вчителям і батькам у спілкуванні з такими дітьми; розвивати мотивацію до участі дітей у позаурочній виховній роботі в умовах навчального закладу; напрацьовувати нові форми взаємодії сім'ї і школи, а також адміністративних органів за місцем проживання дітей (організація при школах методичних семінарів для батьків, відвідування вчителями дітей вдома задля встановлення, як живуть учні, яке у них коло найближчого побутового спілкування тощо); формувати якісну позашкільну

систему консультування і допомоги сім'ї і дітям (створення центрів роботи зі сім'єю, де кваліфіковані фахівці могли б діагностувати поведінкові відхилення дитини та надати практичні рекомендації для поліпшення комунікації з дітьми або кваліфіковану пораду звернутися до спеціалізованих центрів по роботі з ними); розвивати мережу центрів допомоги щодо фахового вирішення соціально-педагогічних проблем дітей, підлітків, юнацтва (подолання дитячого і юнацького алкоголізму, наркоманії, соціальної дезадаптації тощо); залучати дітей до участі в суспільно корисних справах (спортивних, культурно-дозвільних, туристичних, скаутських та інших організаціях для молоді й юнацтва) [251, с. 100–103].

На етапі безпосередньої віктимологічної профілактики пріоритет має надаватися заходам корекційного характеру, що передусім передбачають формування оптимальних психолого-педагогічних умов для ефективної соціалізації дитини, її інтелектуального, емоційного, мотиваційного розвитку, поведінкової та вольової активності, підтримки розвитку її творчого потенціалу [251, с. 88]. Водночас корекційному впливу підлягає не лише девіантна поведінка дитини, її негативні нахили, а й середовище, яке спонукає до розвитку віктимних якостей дитини чи створює умови, які підвищують ризик сексуального насильства чи то в колі сім'ї, чи за її межами. Психологічну роботу з дитиною слід спрямувати на нейтралізацію відчуження її шляхом корекції її кризового стану та встановлення довірливих стосунків між дитиною та спеціалістами. Зокрема, психолого-педагогічна діагностика стану дитини має охоплювати: визначення психоемоційного стану; з'ясування умов життя та виховання дитини в сім'ї; встановлення індивідуальних особливостей розвитку, особистісних якостей, інтересів, а також причин самовільного місця проживання та навчання, втечі з родини тощо).

Своєю чергою, заходи віктимологічної профілактики рецидиву передбачають: а) комплексну реабілітацію дитини-реалізованої жертви сексуального насильства; б) корекцію її сформованих віктимних якостей, властивостей, поведінкових проявів, в) надання сервісної допомоги з метою

відновлення її психоемоційного стану, соціального стану та недопущення її повторної віктимізації у зв'язку з сексуальним насильством.

У контексті реалізації віктмологічної профілактики рецидиву сексуального насильства щодо дитини особливого змісту набуває ефективна розробка реабілітаційних програм [77, с. 200]. За змістом реабілітація дитини, зокрема жертви сексуального насильства, полягає у відновленні її здатності до нормального життя та подальшої соціалізації. Засобами реабілітації дитини-жертви сексуального насильства можуть бути різні лікувальні методики та спеціальні форми організації життєдіяльності. Це комплексна, багаторівнева й поетапна динамічна система взаємопов'язаних дій. Ефективна реабілітація дітей-жертв сексуального насильства вимагає тісної співпраці різних суб'єктів захисту прав дітей від проявів насильства, зокрема сексуального.

Відтак корекційна робота з дитиною-реалізованою жертвою сексуального насильства передбачає:

- об'єктивних і суб'єктивних чинників віктимної поведінки дитини, а також виявлення «позитивних» і «негативних» якостей її особистості;
- конкретизацію цілей, уточнення способів усунення віктимних поведінкових проявів дитини та формування антивіктимних якостей її особистості;
- переконання й роз'яснення небезпечності конкретних проявів віктимної поведінки дитини, що пов'язані з можливістю повторного вчинення сексуального насильства щодо дитини та закріплення мотивації антивіктимної поведінки;
- формування безпечного середовища життєдіяльності дитини в її родині, найближчого побутового оточення, а також засвоєння типових моделей поведінки спілкування з незнайомими людьми, зокрема в мережі Інтернет;
- встановлення довірливих взаємин зі суб'єктами соціального захисту дитини, зокрема від проявів сексуального насильства;

– закріплення прищеплених антивіктимних якостей і зразків поведінки у повсякденному житті, спілкуванні з оточуючими, що має супроводжуватися схваленням суб'єктом віктимологічної профілактики тих позитивних змін, що відбулися у поведінці дитини, в її соціально-психологічних та моральних якостях й оцінках.

Однією з найпоширеніших психотравм у дитини-реалізованої жертви сексуального насильства є сильний страх за своє майбутнє. Зокрема, у випадках, коли з дитина є латентною жертвою сексуального насильства, саме страх є тією психологічною рисою, що заохочує сексуального насильника до тривалих проявів сексуального насильства щодо дитини. Саме страх перешкоджає дитині звертатися до правоохоронних органів чи будь-кому повідомити про свою проблему. І, врешті, страх перешкоджає протистояти насильнику, якщо не фізично, то в будь-який інший спосіб емоційно висловлювати свій протест. У таких випадках метою корекційної роботи задля недопущення рецидиву сексуального насильства щодо дитини є навчання дитини самостійності, заохочення до ініціативності. Корекційна робота з дітьми так званими «тривожними жертвами сексуального насильства» має проводитися за трьома напрямом: підвищення самооцінки; розвиток навичок керувати собою у конкретних, найбільш хвилюючих, ситуаціях; зняття м'язової напруги [163, с. 103].

За результатами корекційної роботи, у дитини-жертви сексуального насильства формуються рефлексивні навички щодо корегування особистої поведінки, що має значення для недопущення рецидиву сексуального насильства, а також стає передумовою подальшого саморозвитку антивіктимних якостей, властивостей і зразків поведінки.

Варто наголосити на важливості поєднання реабілітаційних та корекційних заходів, а відтак їх комплексного використання задля недопущення рецидиву сексуального насильства щодо дитини. За характером реабілітаційно-корекційні заходи – це різнопланові заходи

психолого-педагогічної підтримки і соціально-правової допомоги дітям жертвам сексуального насильства, а також заходи захисту від імовірних проявів сексуального насильства та нейтралізації негативного впливу асоціального середовища.

Обсяг надання сервісної допомоги дитині-жертві сексуального насильства має визначатися диференційовано з урахуванням: тривалості та ступеня тяжкості прояву сексуального насильства; фахової оцінки виду заподіяної, а також пролонгованої шкоди, яка в подальшому може позначатися на соціально-психологічному, морально-психологічному стані дитини, її фізичному здоров'ї й усій подальшій соціалізації особистості; здатності дитини самотійно, без участі батьків (осіб, які їх замінюють або родичів), звернутися по допомогу; доступності комплексу сервісних послуг для дитини-жертви сексуального насильства.

Допомога дітям-реалізованим жертвам сексуального насильства має бути комплексною й передбачати різні види сервісу (правовий, матеріальний, медико-психологічний, соціальний, педагогічний тощо). Відтак встановлено доцільність у розробленні механізму виплати матеріальної компенсації дітям, які визнані потерпілими внаслідок статевих злочинів. Відповідні матеріальні виплати можуть забезпечуватися за рахунок стягнення коштів із засуджених за статеві злочини щодо дітей аж до конфіскації їхнього майна чи за рахунок відрахувань із їхньої заробітної плати, інших доходів засуджених до позбавлення волі. Матеріальна компенсація за інших умов могла б здійснюватися з державного бюджету або спеціально створених державних чи громадських фондів відшкодування збитків дітям-жертвам сексуального насильства [49, с. 30].

У рамках правової допомоги була пропозиція запровадити окремий порядок кримінальних проваджень, за якими діти визнані потерпілими внаслідок вчинення статевих злочинів, зокрема вчинених з педофільною мотивацією [49, с. 30]. Зважаючи на психотравмуючий вплив на дитину

процедури розслідування випадків сексуального насильства, вкрай важливо психологічно грамотного здійснювати розслідування кримінальних проваджень, де діти є потерпілими внаслідок сексуального насильства. Відтак доцільно проводити спеціальне навчання співробітників правоохоронних органів щодо поводження з дітьми-жертвами сексуального насильства (лекції, спеціальні тренінги, курси підвищення кваліфікації слідчих з залученням психіатрів та сексологів) [49, с. 30].

Вітчизняний позитивний досвід доводить ефективність запровадження методики «зеленої кімнати» задля надання правової та психологічної допомоги дітям, які є потерпілими у кримінальному провадженні чи стали свідками кримінального правопорушення, зокрема насильницького сексуального характеру. По суті – це своєрідна методика інтерв'ювання з урахуванням індивідуально-психологічних та психофізіологічних властивостей; дитини-жертви сексуального насильства, що дає змогу мінімізувати можливість повторної травматизації психіки дитини, яка визнана потерпілою внаслідок сексуального насильства [188].

Зважаючи на реальні масштаби проблеми сексуального насильства в Україні, його латентний характер, на часі є створення Українського порталу допомоги дітям-жертвам сексуального насильства. Такий Портал передусім мав би містити базу даних державних органів та громадських організацій (консультаційні центри, медична допомога, правова допомога, фінансова допомога, притулки, телефони гарячих ліній та ін.), до яких необхідно звертатися по допомогу у разі сексуального насильства щодо дитини, а також інформацію про найближчі з них та шлях, як добратися, тощо.

Аналогічні інформаційні портали уже успішно функціонують у багатьох європейських державах. Так, у Франції на спеціалізованому урядовому сайті розміщена інтерактивна карта з координатами та контактними даними відповідних державних органів громадських об'єднань [156, с. 155].

Віктимологічна профілактика сексуального насильства щодо дитини є ефективною за умови належної взаємодії різних суб'єктів на кожному з етапів її реалізації. Сучасній практиці відомо чимало механізмів міжвідомчої взаємодії. Найбільш позитивно себе зарекомендував так званий механізм міждисциплінарного ведення випадку (case management). Це комплекс заходів, які застосовує команда фахівців для досягнення спільної мети – поліпшення якості життя клієнта, а саме дитини-жертви сексуального насильства і спрямовується на відновлення зв'язку між різними ланками й рівнями системи соціального захисту [179], зокрема від проявів сексуального насильства щодо дитини. Застосування цього методу сприяє плануванню етапів довготривалої реабілітації та адаптації дитини із залученням до цієї роботи комерційних структур і недержавних організацій, які володіють необхідними ресурсами. Завдання спеціалістів міждисциплінарної команди полягає в тому, щоб полегшити доступ дитини до комплексних сервісних послуг не дублюючи їх, а ефективно поєднуючи, підсилюючи дію, що в кінцевому підсумку слугуватиме основною для унеможливлення повторної віктимізації внаслідок сексуального насильства. Завдяки залученню усіх наявних ресурсів громади, організацій, установ та відомств долаються «міжвідомчі бар'єри», а дитина-жертва сексуального насильства у найкоротші терміни отримує комплекс усіх необхідних соціальних послуг [163, с. 82].

Отже, віктимологічний напрям запобігання сексуальному насильству щодо дитини в основному забезпечується шляхом надання психолого-педагогічної підтримки і соціально-правової допомоги, організації захисту дітей від негативного впливу соціального середовища і ймовірних проявів сексуального насильства. В сучасних умовах ефективно віктимологічне запобігання проявам сексуального насильства щодо дитини передбачає налагодження механізму співпраці державних суб'єктів соціального захисту із громадськими, волонтерськими та правозахисними організаціями задля ефективного реалізації методу сервісу.

Висновки до третього розділу

1. У формуванні сучасних організаційно-правових засад запобігання сексуальному насильству щодо дітей в Україні основна роль відводиться ефективній реалізації положень Конвенції Ради Європи про захист дітей від сексуального насильства.

2. До основних заходів удосконалення загальносоціального запобігання сексуальному насильству щодо дітей передусім належить: впровадження системи статевої освіти дітей; видання навчально-методичної, довідкової літератури, науково-популярних видань із питань сексуального спрямування; розвиток та популяризація мережі добровільної анонімної медично-психологічної корекції та реабілітації людей із сексуальними розладами, агресивною поведінкою на сексуальному ґрунті; розроблення загальнодержавної програми «Безпечний інтернет-ресурс» тощо.

3. Удосконаленню спеціально-кримінологічного запобігання сексуальному насильству щодо дітей сприятиме: розроблення комплексних навчально-методичних програм із питань запобігання сексуальному насильству щодо дітей; цілеспрямованих профілактичних заходів у дисфункціональних сім'ях; розвиток нових форм взаємодії спеціальних суб'єктів протидії насильству щодо дітей; створення Всеукраїнського реєстру осіб, які вчинили сексуальне насильство; усунення диспропорцій у системі спеціально-кримінологічного запобігання проявам сексуального насильства тощо.

4. Сервісний метод слід вважати базисним методом віктимологічного запобігання сексуальному насильству, що повною мірою відповідає сучасним вимогам організації кримінологічної практики у цьому напрямі протидії.

5. Віктимологічні засоби впливу мають застосовуватися в залежності від стадій розвитку сексуального насильства щодо дітей. Так, на ранніх стадіях розвитку сексуального насильства щодо дитини пріоритет має

надаватися статевого вихованню дитини різного віку; систематичному інформуванню дітей про ймовірні прояви сексуального насильства, їх небезпеку для дитини. Надалі першочерговим завданням є своєчасне виявлення та усунення небезпек сексуального насильства щодо дитини, а також своєчасне втручання у такі ситуації. Задля недопущення рецидиву сексуального насильства щодо дитини застосовуються реабілітаційно-корекційні заходи психолого-педагогічної підтримки і соціально-правової допомоги дітям-жертвам сексуального насильства, а також заходи-захисту від імовірних проявів сексуального насильства.

ВИСНОВКИ

У дисертації вирішено наукове завдання, яке полягає в комплексному розробленні теоретичних засад запобігання сексуальному насильству щодо дітей та формулюванню науково обґрунтованих кримінологічних пропозицій для подальшого вдосконалення цього виду юридичної практики в Україні. У рамках дослідження, зокрема, отримано такі висновки:

1. З'ясування стану дослідження сексуального насильства щодо дітей у кримінологічній теорії засвідчує, що кримінологічні питання стосовно запобігання сексуальному насильству вирішені не повною мірою. Передусім це стосується недостатньої понятійної визначеності сексуального насильства щодо дітей, а також збору й узагальнення відповідної кримінологічної інформації. Зокрема, у рамках тлумачення його кримінологічного змісту під сексуальним насильством щодо дітей пропонується розуміти протиправне використання дитини для задоволення сексуальних потреб винного або інших осіб, що заподіює шкоду її фізичному, психічному здоров'ю, психосексуальному розвитку та перешкоджає подальшій соціалізації.

2. Сексуальне насильство може проявлятися у різних формах. З метою вирішення кримінологічних завдань їх можна звести до таких загальних груп: 1) медичні форми прояву сексуального насильства щодо дітей, що зазвичай ототожнюються зі сексуальними девіаціями (педофілія, мазохізм, ексгібіціонізм тощо), та 2) юридичні форми прояву сексуального насильства щодо дітей (злочинні). Такий поділ сприяє диференціації застосування заходів запобігання сексуальному насильству щодо дітей.

3. Виявлено тенденцію щодо поступового зниження впродовж 2007–2017 рр. питомої ваги злочинів проти статевої свободи та статевої недоторканості особи у структурі загальної злочинності в Україні (з 0,47% у 2007 р. до 0,16% у 2017 р.). Структура злочинів проти статевої свободи та статевої недоторканості особи, вчинених на території України з 2007 по 2017 рр., має такий вигляд: зґвалтування – 43,5% (6101 злочин); задоволення статевої пристрасті неприродним способом – 30,5% (4282); розбещення

неповнолітніх – 20,9% (2933); статеві зносини з особою, яка не досягла статевої зрілості – 4,7 % (661); примушування до вступу у статевий зв'язок – 0,3 % (46 злочинів). Значна частина цих злочинів можуть свідчити про наявність сексуальних девіацій, зокрема педофільної спрямованості, в осіб, які їх вчинили.

На основі порівняльного аналізу статистичних показників стосовно окремих видів проявів сексуального насильства щодо дітей встановлено такі характерні особливості: а) задоволення статевої пристрасті неприродним способом, а також розбещення неповнолітніх частіше вчиняються у містах і селищах міського типу (68–71% та 65–74%, відповідно); б) розбещення неповнолітніх здебільшого зафіксовано в обласних центрах (65,3%); в) статеві зносини з особою, яка не досягла статевої зрілості, а також розбещення неповнолітніх частіше, ніж інші прояви сексуального насильства щодо дітей, вчиняються особами, які раніше вчиняли злочини, а також особами в стані сп'яніння; г) вчинення статевих злочинів групою осіб більшою мірою притаманно зґвалтуванням.

4. Розвитку знань про особливості кримінологічної характеристики осіб, які вчинили сексуальне насильство щодо дитини, сприяє їх типологічне вивчення. За способом та роллю винного у залученні дитини до «сексуальної експлуатації» доцільно розрізняти такі типи: 1) експлуаторів-спокусників; 2) експлуаторів-примушувачів; 3) експлуаторів-організаторів.

5. За результатами кримінологічного аналізу з'ясовано, що 90,9% жертв сексуального насильства в сім'ї – діти. Саме діти, а не інші повнолітні члени родини зазвичай стають жертвами примушування до вступу у статевий зв'язок. Малолітні діти найчастіше потерпають у сім'ї від таких проявів сексуального насильства, як розбещення (47,1%) та задоволення статевої пристрасті неприродним способом (35,3%). Натомість діти віком від 14 до 18 років порівняно частіше в сім'ї стають жертвами зґвалтувань (46,7%) та задоволення статевої пристрасті неприродним способом (40%). За статтю серед дітей-жертв сексуального насильства в сім'ї переважають хлопчики (59,4%).

Розроблено типологію дітей-жертв сексуального насильства залежно від вікових особливостей їхніх поведінкових проявів: дитина-жертва з

відверто провокуючою поведінкою; дитина-жертва, яка через зовнішні обставини та незалежно від її волі потрапила у віктимно небезпечну ситуацію; дитина-умовно добровільна жертва, яка займається проституцією, залучена до порноіндустрії тощо; дитина-жертва фізичного чи психічного примусу; дитина-жертва введення в оману, що опинилася у віктимній ситуації через обман чи зловживання довірою, а іноді й через скористання насильником відставання її інтелектуального розвитку.

6. Обґрунтовано, що подальше удосконалення організаційно-правових засад запобігання сексуальному насильству щодо дітей доцільно проводити з якнайширшим залученням громадськості, а також на системному рівні. З цією метою запропоновано прийняти Концепцію запобігання сексуальному насильству щодо дітей в Україні.

7. Особливості спеціально-кримінологічного запобігання сексуальному насильству щодо дітей тісно пов'язані зі специфікою механізму його вчинення щодо цієї категорії осіб .

За результатами кримінологічного аналізу виявлено однобічний характер розвитку системи заходів спеціально-кримінологічного запобігання проявам сексуального насильства щодо дітей в Україні, переважно в осередку сім'ї. З метою усунення таких диспропорцій, зокрема, запропоновано комплекс заходів у напрямі запобігання сексуальному насильству щодо дітей у місцях проведення дозвілля та навчання. За функціональною спрямованістю – це передусім заходи нагляду, контролю, а також заходи правообмежувального характеру. За змістом ці заходи передбачають: упровадження засобів прихованого аудіо-, відеоспостереження за перебуванням дітей у закладах, де вони навчаються чи проводять дозвілля; ретельнішу перевірку відомостей про претендентів на роботу, пов'язану з дітьми, а також кандидатів в опікуни чи піклувальники, незалежно від наявності родинних зв'язків чи терміну опіки (піклування); формування офіційних загальнодоступних спеціалізованих баз даних, інформаційних сайтів щодо засуджених чи звільнених із місць позбавлення волі осіб, які особисто вчиняли сексуальне насильство щодо дітей; недопущення перебування дітей на об'єктах, де здійснюється підприємницька

діяльність щодо реалізації товарів сексуального характеру, а також об'єктах, спеціально призначених для реалізації алкогольної продукції тощо.

Доведено необхідність активізації спеціально-кримінологічного запобігання сексуальному насильству щодо дітей із використанням комп'ютерних технологій і мережі Інтернет. З цією метою обґрунтовано доцільність: запровадження ефективного комп'ютерного моніторингу ресурсу соціальних інтернет-мереж на предмет виявлення випадків втягнення дітей у секс-індустрію; посилення міжнародної співпраці поліцейських структур щодо виявлення і припинення діяльності інтернет-ресурсів зі змістом порнографії, підпільних онлайн-порностудій, організації секс-турів в Україну з метою сексуальної експлуатації дітей та виготовлення дитячої порнографії; злагодженої інформативної взаємодії профільних інтернет-компаній та інтернет-користувачів із правоохоронними органами.

Усуненню дисбалансу у системі спеціально-кримінологічного запобігання проявам сексуального насильства щодо дітей, зокрема у сім'ї, сприятиме:

- а) розвиток комплексу заходів, спрямованих на недопущення сексуального насильства на ранніх стадіях його розвитку (до прикладу, застосування заходу «запобіжний припис»);
- б) посилення співпраці зі сім'ями, де проживають діти з деструктивною поведінкою, що підвищує їх імовірність стати жертвою сексуального насильства;
- в) використання у діяльності уповноважених підрозділів Національної поліції кращих зразків закордонного досвіду щодо профілактичного обліку сім'ї, в якій існує загроза сексуального насильства щодо дитини;
- г) комплексний супровід сім'ї, яка неналежно здійснює соціалізацію дитини, провокує її на «ризиковану поведінку» чи потребує допомоги з питань налагодження комунікації з дитиною, навчання відповідальному батьківству;
- д) активізація впровадження новітніх «соціально-правових сервісів», зокрема механізму міжвідомчої взаємодії у рамках так званого «міждисциплінарного ведення випадку».

8. У загальносоціальному запобіганні сексуальному насильству щодо дітей пріоритет має відводитися заходам, спрямованим на формування

соціального благополуччя, належних сімейно-побутових умов і відповідальних відносин у родині із дітьми; підвищення культурного рівня спілкування в родині, що унеможливилюватиме прояви агресії; забезпечення збалансованого правового та статево-рольового виховання дітей; інституційне розширення мережі соціально-медичних закладів відповідного профілю; популяризацію послуг психологів, особливо у випадках, пов'язаних із сексуальним насильством щодо дітей тощо.

9. Репрезентовано віктимологічну модель запобігання сексуальному насильству щодо дитини, що ґрунтується на двох основних параметрах: 1) стадії розвитку сексуального насильства щодо дитини; 2) комплексі засобів віктимологічного впливу.

Отже, на стадії раннього запобігання сексуальному насильству щодо дитини, коли потенційні загрози ще не набули чітких форм прояву, віктимологічні засоби передусім передбачають: а) недопущення формування найближчого побутового оточення дитини, яке би підвищувало ризик її «перетворення» на жертву сексуального насильства; б) виховання у дитини морально-психологічних якостей, які б на поведінковому рівні мінімізували можливість її участі у ситуаціях із підвищеним ризиком сексуального насильства; в) навчання дитини безпечним зразкам поведінки у типових ситуаціях із підвищеним ризиком сексуального насильства.

У разі, якщо вже сформоване найближче побутове оточення, що підвищує ризик сексуального насильства щодо дитини та/чи безпосередньо дитина вдається до так званої «ризикованої поведінки», віктимологічні засоби спрямовані на: а) вилучення дитини з небезпечного оточення; б) притягнення батьків, осіб, які їх замінюють, до відповідальності; в) організацію соціально зорієнтованого дозвілля та розвиток творчих нахилів. Основна роль відводиться корекційним заходам і щодо оточуючого середовища, яке спонукає до розвитку віктимних якостей дитини чи створює умови, які підвищують ризик сексуального насильства, і щодо безпосередньо негативних нахилів власне дитини, що спонукає її до девіантної поведінки.

Засоби віктимологічного впливу щодо дітей, які зазнали сексуального насильства, спрямовані на: а) комплексну реабілітацію дитини-реалізованої жертви сексуального насильства, б) корекцію її сформованих віктимних якостей, властивостей. поведінкових проявів, в) надання сервісної допомоги з метою відновлення її психоемоційного і соціального стану та недопущення її повторної віктимізації у зв'язку зі сексуальним насильством.

Доведено, що з-поміж методів віктимологічного запобігання провідне місце відводиться методу сервісу. Віктимологічний супровід дітей-жертв сексуального насильства має передбачати різні види сервісу (правовий, матеріальний, медико-психологічний, соціальний, педагогічний тощо).

10. За результатами кримінологічного аналізу доведено доцільність внесення низки змін та доповнень до чинного законодавства України, зокрема:

10.1. До Закону України «Про запобігання та протидії домашньому насильству»:

– частину 3 статті 16 «Єдиний державний реєстр випадків домашнього насильства та насильства за ознакою статі» доповнити пунктом щодо ведення Реєстру відомостей про сім'ю, де вчинено насильство, зокрема сексуальне щодо дитини;

– частину 1 статті 24 «Спеціальні заходи щодо протидії домашньому насильству» доповнити пунктом 5 «Запобіжний (попереджувальний) припис». Зміст цього заходу та порядок його застосування ретельно регламентувати у статті 25-1 «Запобіжний (попереджувальний) припис»;

10.2. До Закону України «Про органи і служби у справах дітей та спеціальні установи для дітей»:

– змінити назву ст. 3 «Профілактика правопорушень серед дітей» на назву «Профілактика правопорушень», а відтак доповнити відповідну законодавчу норму частиною 2, де визначити поняття профілактики правопорушень щодо дітей;

– у статті 5 скорегувати повноваження відповідних підрозділів органів Національної поліції України, доповнивши обов'язком запобігати правопорушенням щодо дітей.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Абель Джин, Харлоу М. Д. и Нора. Остановить детское растление. URL: <http://www.survivorsresource.com/research.html>
2. Актуальні проблеми соціально-педагогічної роботи: модульний курс дистанційного навчання / А. Й. Капська, О. В. Безпалько, Р. Х. Вайнола; заг ред. А. Й. Капської. К.: Науковий світ, 2001. 126 с.
3. Александров Ю. В. Половые преступления: преступники и потерпевшие: учеб.-практ. пособие. К.: КВШ МВД СССР, 1975. 91 с.
4. Александров Ю. В., Гель А. П., Семаков Г. С. Криминология: курс лекцій. К.: МАУП, 2002. 259 с.
5. Алексеева И. А., Новосельский И. Г. Жестокое обращение с ребенком. Причины. Последствия. Помощь. М.: Генезис, 2005. С. 65.
6. Антонян Ю. М., Гульдан В. В. Криминальная психология. М.: Наука, 1991. 243 с.
7. Антонян Ю. М. Криминология: лекции. М.: Логос, 2004. 448 с.
8. Антонян Ю. М. Почему люди совершают преступления? Причины преступлений. М.: Камерон, 2005. 304 с.
9. Антонян Ю. М., Голубев В. П., Кудряков Ю. Н. Изнасилование: причины и предупреждение. М.: ВНИИ МВД СССР, 1990. 192 с.
10. Антонян Ю. М., Голумб Ц. А. Предупреждение преступного поведения лиц с психическими аномалиями / под ред. Ю. М. Антоняна. М.: Наука, 1984. 167 с.
11. Антонян Ю. М., Звизжова О. Ю. Преступность в истории человечества: монография. М.: Норма: ИНФРА-М, 2012. 208 с.
12. Антонян Ю. М., Познякова С. П. Сексуальные преступления и их предупреждение. М.: ВНИИ МВД ГССР, 1991. 189 с.
13. Антонян Ю. М., Ткаченко А. А. Сексуальные преступления. Чикатило и другие. М.: Фирма «Амальтея», 1993. 320 с.
14. Антонян Ю. М., Ткаченко А. А., Шостакович Б. В. Криминальная сексология. М.: Спарк, 1999. 199 с.

15. Антонян Ю. М. Системный подход к изучению личности преступника. *Сов. государство и право*. 1974. № 4. С. 89–90.
16. Асанова Н. К. Руководство по предупреждению насилия над детьми. М.: Изд. гуман. центр ВЛАДОС, 1997. 512 с.
17. Ахновська І. Механізм підвищення якості сімейної освіти в Україні. *ECONOMIC AND LAW PARADIGM OF MODERN SOCIETY*. 2017. Issue 2. С. 24–30.
18. Бандурка І. О. Кримінально-правова характеристика злочинів проти моральності у сфері статевих стосунків: автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. юрид. наук: спец. 12.00.08 / Класич. приват. ун-т. Запоріжжя, 2010. 20 с.
19. Бартон Д. Шмидт. Определение сексуального насилия в отношении детей. Жестокое обращение и невыполнение обязанностей в отношении к ребенку: визуальная диагностика травм и плохого прибавления в весе. URL: <http://www.myshared.ru/slide/573848/>
20. Біблія / український переклад І. Огієнка. URL: <http://bibleonline.ru/bible/rus/03/18/>
21. Богатирьев І. Г., Ларченко М. О. Кримінологічні засади запобігання статевим злочинам. Ніжин, 2010. 219 с.
22. Брич Л. В. Злочини проти статевої свободи та статевої недоторканості особи за законодавством України. Львів: Львів. держ. ун-т внутр. справ, 2010. 83 с.
23. Бугера О. І. Проблеми використання засобів масової інформації для запобігання злочинів серед неповнолітніх: автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. юрид. наук: 12.00.08. / Акад. адвокатури України. К., 2006. 20 с.
24. Валуйська М. Ю. Кримінологічна характеристика особи злочинців, що вчинили умисні вбивства при обтяжуючих обставинах: автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. юрид. наук: 12.00.08 / Нац. юрид. академія України ім. Я. Мудрого. Х., 2002. 19 с.
25. Валуйська М. Ю. Кримінологічна характеристика особи злочинців, що вчинили умисні вбивства при обтяжуючих обставинах: автореф. дис. на

здобуття наук. ступеня канд. юрид. наук: 12.00.08 / Нац. юрид. академія України ім. Я. Мудрого. Х., 2002. 19 с.

26. Варчук Т. В. Виктимологічне моделювання в кримінології і практиці попередження злочинності: монографія. М.: ЮНИТИ-ДАНА; Закон і право, 2012. 239 с.

27. Васильєв А. М. Правові категорії: методологічні аспекти розробки системи категорій теорії права. М.: Юрид. лит., 1976. 264 с.

28. Великий тлумачний словник сучасної української мови / уклад. і гол. ред. В. Т. Бусел. К.; Ірпінь: ВТФ «Перун», 2003. 1440 с.

29. Вирок Бершадського районного суду Вінницької області. Кримінальна справа № 1-30/2011. URL: <http://www.reyestr.court.gov.ua/Review/14014267>

30. Вирок Бершадського районного суду Вінницької області. Кримінальна справа № 202/3842/12. URL: <http://www.reyestr.court.gov.ua/Review/29566436>

31. Вирок Богородчанського районного суду Івано-Франківської області. Кримінальна справа № 901/2061/12. URL: <http://www.reyestr.court.gov.ua/Review/28568054>

32. Вирок Дарницького районного суду м. Києва. Кримінальна справа № 2601/23582/12. URL: <http://www.reyestr.court.gov.ua/Review/36132280>

33. Вирок Дарницького районного суду м. Києва. Кримінальна справа № 2602/118/2012. URL: <http://www.reyestr.court.gov.ua/Review/31170448>

34. Вирок Жидачівського районного суду Львівської області. Кримінальна справа № 1-35/11. URL: <http://www.reyestr.court.gov.ua/Review/14014267>

35. Вирок Коломийського міськрайонного суду Івано-Франківської області. Кримінальна справа № 1-182/11. URL: <http://www.reyestr.court.gov.ua/Review/19419283>

36. Вирок Суворовського районного суду м. Херсону. Кримінальна справа № 2120/1369/12. URL: <http://www.reyestr.court.gov.ua/Review/28932174>

37. Вишневецкий К. В. Структура виктимологической характеристики жертвы. *Теория и практика общественного развития*. 2013. № 9. С. 329–330.

38. Вітвіцька В.В. Кримінологічні проблеми попередження злочинних посягань на моральний і фізичний розвиток неповнолітніх: автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. юрид. наук: 12.00.08. К., 2003. 24 с.

39. Воронова Ю. В. Соціально-психологічні детермінанти віктимної поведінки неповнолітніх жертв сексуальних злочинів: автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. психол. наук: спец. 19.00.06 / Харк. нац. ун-т. внутр. справ. Х., 2005. 21 с.

40. Всемирная организация здравоохранения. Данные и статистика. URL: <http://www.who.int/research/ru/>

41. Гнилицкая Д. А. Уголовно-правовые и социокриминалогические аспекты ответственности за понуждение женщины к действиям сексуального характера: статья 133 УК РФ: дисс. ... канд. юрид. наук: 12.00.08 / Ростов-на-Дону, 2011. 210 с.

42. Голина В. В. Криминалогическая профилактика, предотвращение и пресечение преступлений: учеб. пособ. К.: УМК ВО при Минвузе УССР, 1989. 72 с.

43. Грищук В. К. Філософсько-правове розуміння відповідальності людини: монографія. Хмельницький: Хмельницький університет управління та права, 2012. 735 с.

44. Губанова О. В. Кримінологічна характеристика та запобігання згвалтуванню (на підставі матеріалів практики Автономної Республіки Крим): автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. юрид. наук: 12.00.08 / Київ. нац. ун-т ім. Т. Шевченка. К., 2008. 21 с.

45. Гумін О. М. Кримінальна насильницька поведінка особи: теоретико-прикладні аспекти: автореф. дис. на здобуття наук. ступеня д-ра юрид. наук: спец. 12.00.08. Львів, 2011. 38 с.

46. Гумін О. М. Кримінальна насильницька поведінка проти особи: монографія. Львів: ЛьвДУВС, 2009. 360 с.

47. Гумін О. М. Особливості кримінологічної характеристики особи у злочинах насильницького характеру. *Юридична Україна*. 2009. № 11. С. 102–108.
48. Гуревич Г. Манифест сексуального бандитизма. Kontinent Media Group. URL: http://www.kontinent.org/article_rus_4eb5a7b83dfbc.html
49. Гусеева О. Н. Педофильная виктимизация и виктимологическая профилактика педофильных преступлений: автореф. дисс. на соискание уч. степени канд. юрид. наук: 12.00.08 «Уголовное право и криминология; уголовно-исполнительное право» / Федеральное государственное учреждение Всероссийский научно-исследовательский институт МВД РФ. М., 2011. 32 с.
50. Давидович І. Насильство проти правоохоронців. *Юридичний вісник України*. 2007. № 7. URL: http://www.yurincom.com/ua/legal_bulletin_of_Ukraine/archive/?aid=1593&jid=203).
51. Даль В. Толковый словарь живого великорусского языка: в 4 т. М.: Русский язык, 1979. Т. 2. 779 с.
52. Даньшин І. М. Загальносоціальне запобігання злочинності. *Правова система України: історія, стан та перспективи*: у 5 т. Т. 5: Кримінально-правові науки. Актуальні проблеми боротьби зі злочинністю в Україні / за заг. ред. В. В. Сташиса. Х. : Право, 2008. 846 с.
53. Декларація основних принципів правосуддя для жертв злочинів і зловживання владою, прийнята Генеральною Асамблеєю ООН 29 листопада 1985 р. *Права людини і професійні стандарти для юристів у документах міжнародних організацій*. Амстердам; К., 1996. С. 159–161.
54. Дерягин Г. Б. К вопросу профилактики сексуального насилия. URL: www.sudmed-nsmu.narod.ru/articles/prsexviol.html
55. Дерягин Г. Б. Криминальная сексология: курс лекций для юридических факультетов. М., 2008. 552 с.
56. Джужа А. О. Алкогольне сп'яніння як віктимогенний фактор, що сприяє вчиненню сексуальних злочинів. *Науковий вісник КНУВС*. 2010. № 2. С. 184–186.

57. Джужа А. О. Запобігання злочинам проти статевої недоторканості дитини: автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. юрид. наук: 12.00.08 / Нац. акад. внутр. справ. К., 2012. 20 с.
58. Джужа О. М. Запобігання злочинам, пов'язаним із сексуальним насильством: монографія. К.: Атіка, 2009. 240 с.
59. Джужа О. М. Кримінологія: навч.-метод. посіб. / за заг. ред. О. М. Джужи, Є. М. Моїсеєва, В. В. Василевич та ін. К.: Атіка, 2003. 400 с.
60. Джужа О. М., Іваненко В. О. Проблеми протидії секс-бізнесу (кримінологічні та кримінально-правові аспекти). К., 2000. 71 с.
61. Джужа О. М., Моїсеєв Є. М. Проблеми кримінальної віктимології (кримінологічний, психологічний та пенітенціарний аспекти): монографія. К.: НТВ Правник – НАВСУ, 1998. 84 с.
62. Дитинство Захара. Проект: «Стосується кожного». URL: <http://inter.ua/uk/video/program/sk/2014/12/10/1012-detstvo-zahara>
63. Дитяча порнографія в Україні. Боротьбу розпочато. URL: <http://osvita.mediasapiens.kiev.ua./material/4620>
64. Догадина М. А., Пережогин Л. О. Сексуальное насилие над детьми. Выявление, профилактика, реабилитация потерпевших. *Вопросы ювенальной юстиции*. М.: Издательская группа «Юрист», 2007. № 4. С. 3–12.
65. Доктор Зиг. Сексуальное насилие над детьми: Медико-социальная помощь детям и подросткам. URL: <http://shishkinily.narod.ru/sexnasilie.html>
66. Домашнє насильство. Статистика, що шокує. URL: <http://pedpresa.com/blog/domashnje-nasylstvo-movoyu-tsyfr.html>
67. Домашній армагедон. ПедПРЕСА. URL: <http://pedpresa.com.ua/blog/simya-i-shkola-domashnij-armaheddon.html#more-35507>
68. Допоможемо зупинити дитячу порнографію. ВБК УМВС України в Миколаївській області. URL: <http://www.korabelov.info/obschestvo/dopozhemo-zupiniti-dityachu-pornografiyu.html>
69. Дудоров О. О. Кримінально-правова характеристика злочинів проти статевої свободи та статевої недоторканості особи: монографія. Луганськ, 2011. 352 с.

70. Енциклопедія політичної думки / за ред. Девіда Міллера; пер. з англ. К.: Дух і літера, 2000. 472 с.
71. Ефективне запобігання та реагування на випадки насильства в сім'ї: методичний посібник для тренерів з проведення тренінгів для дільничних інспекторів міліції / авт. О. Кочемировська, Д. Й. Стрейстяну, Г. Христова; заг. ред. С. Павлиш, Г. Христова. Запоріжжя: Друкарський світ, 2010. 364 с
72. Єдиний державний реєстр судових рішень. URL: <http://www.reyestr.court.gov.ua/>
73. Єдиний звіт про кримінальні правопорушення (Форма № 1) / Офіційний сайт Генеральної прокуратури. URL: https://www.gp.gov.ua/ua/stst2011.html?dir_id=113281&libid=100820&c=edit&_c=fo
74. Єсьман І. В. Педагогічна освіта батьків як складова науки про сімейне виховання. *Педагогічний альманах*. 2014. № 21. С. 32–36.
75. Жалинский А. Э. Насильственная преступность и уголовная политика. *Советское государство и право*. 1991. № 3. 104 с.
76. Жестокое обращение с детьми. Помощь детям, пострадавшим от жестокого обращения и их родителям / под редакцией Т. Я. Сафоновой, Е. И. Цымбала. М., 2001. С. 32.
77. Журавель Т. В. Соціально-педагогічна робота з профілактики насильства щодо дітей. *Соціальна педагогіка: навч. посібник* / за заг. ред. О. В. Безпалько; авт.-кол. О. В. Безпалько, І. Д. Зверева, Т. Г. Веретенко та ін. К.: Академвидав, 2013. С. 197–209.
78. Журавлева Т. М., Сафонова Т. Я., Цымбал Е. И. Помощь детям жертвам насилия. М.: Генезис, 2006. 112 с.
79. Загальна декларація прав людини 1948 р. *Офіційний вісник України*. 2008. № 93. Ст. 3103.
80. Зайцев О. О. Психічна патологія в осіб молодого віку, які скоїли сексуальні злочини (діагностика, клініка, лікування та профілактика): автореф. дис. на здобуття наук. ступеня д-ра мед. наук: спец. 14.01.16 / Укр. НДІ соц. і суд. психіатрії та наркології. К., 2005. 28 с.

81. Закалюк А. П. Курс сучасної української кримінології: теорія і практика: у 3 кн. К.: Видавничий Дім «Ін Юре», 2007. Кн. 1: Теоретичні засади та історія української кримінологічної науки. 424 с.

82. Закірова С. Ювенальна юстиція в Україні: проблеми, перспективи. URL: http://nbuviar.gov.ua/index.php?option=com_content&view=article&id=2734:yuvenalna-yustitsiya-v-ukrajini&catid=8&Itemid=350

83. Звіт про діяльність кримінальної міліції у справах дітей та роботу приймальника розподільника для дітей на території України за 12 місяців 2008 р. від 08.01.2009 вн. № 46.

84. Звіт про діяльність кримінальної міліції у справах дітей та роботу приймальника розподільника для дітей на території України за 12 місяців 2009 року від 08.01.2010 вн. № 22.

85. Звіт про діяльність кримінальної міліції у справах дітей та роботу приймальника розподільника для дітей на території України за 12 місяців 2010 року від 08.01.2011 вн. № Б310.

86. Звіт про діяльність кримінальної міліції у справах дітей та роботу приймальника розподільника для дітей на території України за 12 місяців 2011 року від 08.01.2012 вн. № 212.

87. Звіт про стан протидії насильству в сім'ї за 12 місяців 2011 року від 10.01.2012 вн. № 216.

88. Звіт про стан протидії насильству в сім'ї станом на 20 листопада 2012 року. від 03.12.2012 вн. № 181.

89. Зелінський А. Ф. Кримінологія: навчальний посібник. Х.: Рубікон, 2000. 239 с.

90. Зиновьева Н. О., Михайлова Н. Ф. Психология и психотерапия насилия. Ребенок в кризисной ситуации. СПб.: Речь, 2003. С. 80.

91. Злочинність в Україні: стат. збірник / Державна служба статистики України; відповідальний за випуск І. Калачова. К., 2011. 117 с.

92. Игнатов А. Н. Квалификация половых преступлений. М.: Юрид. лит., 1974. 255 с.

93. Игнатов А. Н. Ответственность за насильственное совершение действий сексуального характера: коммент. УК РСФСР. *Сов. юстиция*. 1991. № 12. С. 1011.
94. Игнатов А. Н. Ответственность за преступления против нравственности (половые преступления). М.: Юрид. лит., 1966. 207 с.
95. Иншаков С. М. Криминология: учебник. М.: Юриспруденция, 2000. 427 с.
96. Исаев Д. Д. Иллюстративная энциклопедия сексуальности. СПб.: Продолжение жизни, 2002. 568 с.
97. Исаев Н. А. Сексуальные преступления как объект криминологии. СПб.: Изд-во Юридический центр Пресс, 2007. 486 с.
98. Израелян Е. В. Что надо знать о насилии. Мировое общество против насиллия. Как создать кризисный центр для женщин. М., 1995. С. 13–14.
99. Іващенко О. Сексуальні зловживання щодо дітей та підлітків в Україні. Практична психологія та соціальна робота. 1998. № 4. С. 43–45.
100. Ігнатов О. Кримінальне насильство: окремі питання. *Право України*. 2005. № 3. С. 70.
101. Кабанов П. А. Виктимологическая реабилитация жертв преступлений: понятие, содержание и место в системе виктимологического направления воздействия на преступность. *Проблемы в российском законодательстве*. 2008. № 1. С. 313–315.
102. Каждые 20 минут в мире происходит сексуальное насилие над детьми. URL: <http://novostiua.net/obschestvo/5681-kazhdye-20-minut-v-mire-proishodit-seksualnoe-nasilie-nad-detmi.html>
103. Кеплер В. Одна дитина з чотирьох або що потрібно знати професіоналу у роботі з дітьми – жертвами сексуального насильства. К., 1997. 224 с.
104. Кеплер В. Сексуальное насилие. Формы и типы насилия. URL: <http://health.iatp.by/violence/violence3.htm>

105. Киренко С. Г. Проблеми захисту неповнолітніх кримінальним законодавством України: автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. юрид. наук: 12.00.08 / Київ. нац. ун-т ім. Т. Шевченка. К., 2003. 23 с.

106. Кисличенко А. Что такое психологическое, сексуальное, экономическое насилие над ребенком: пособие для родителей. Ч. I. URL: <http://annatubten.livejournal.com/187373.html>

107. Клінова О. Дзвінок для копа. Чому поліцейські ставатимуть шкільними вчителями. *Українська правда*. 2016. 1 березня. URL: <https://life.pravda.com.ua/society/2016/03/1/208860/>

108. Ковалева М. А. Сексуальное насилие и сексуальная эксплуатация: криминологические и уголовно-правовые аспекты, предупреждение: автореф. дисс. на соискание уч. степени канд. юрид. наук: 12.00.08 / Санкт-Петербургский университет МВС России. СПб., 2006. 21 с.

109. Кодекс захисту дітей від жорстокого поводження в мережі Інтернет та інтернет-ресурсах. URL: www.kyivstar.ua/f/1/about/responsibility/clients/responsible.../Code.pdf

110. Козлюк Л. Шляхи вдосконалення запобігання статевим злочинам щодо неповнолітніх. *Юридичний журнал*. 2010. № 6. С. 56–62.

111. Козлюк Л. Г. Криминологічна характеристика особистості злочинця, який вчинив статевий злочин щодо неповнолітнього: автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. юрид. наук: спец. 12.00.08. К., 2009. 16 с.

112. Козлюк Л. Г. Соціально-демографічна характеристика злочинців, які вчинили статевий злочин щодо неповнолітнього. *Часопис Київського університету права*. 2010. № 10. С. 245–248.

113. Коммерческая сексуальная эксплуатация детей: цифры и факты. Ситуация в мире. URL: http://www.fe-centre.org/havetoknow/havetoknow_46.html

114. Кон И. С. Вкус запретного плода. Сексология для всех. М.: Семья и школа, 1997. 464 с.

115. Кон И. С. Клубничка на берёзке. Сексуальная культура в России. 3-е изд., испр. и доп. М.: Время, 2010. 608 с.

116. Кон И. С. Лунный свет на заре. Лики и маски однополой любви. 2-е изд., перераб. и доп. М.: Олимп, АСТ, 2003. 576 с.
117. Кон И. С. Подростковая сексуальность на пороге XXI века. М.: Феникс+, 2001. 208 с.
118. Кон И. С. Ребёнок и общество. М.: Академия, 2003. 336 с.
119. Кон И. С. Сексология. М.: Академия, 2004. 384 с.
120. Кон И. С. Сокращение детей и сексуальное насилие. *Педагогика*. 1998. № 5. С. 64–66.
121. Кон И. С. Психология ранней юности. М.: Просвещение, 1989. 255 с.
122. Конвенція ООН про права дитини від 20 листопада 1989 р., ратифікована постановою Верховної Ради України від 27 лютого 1991 р. URL: zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_021.
123. Конвенція про права дитини. *Збірник нормативно-правових актів у сфері захисту прав дітей*. К.: «Прем'єр Медіа», 2003. 412 с.
124. Конвенція Ради Європи про захист дітей від сексуальної експлуатації та сексуального насильства, ратифікована Законом України від 20 червня 2012 р. URL: http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/994_927/page
125. Конституція України. К.: Видавничий дім «Ін Юре», 2006. 144 с.
126. Косенко С. С. Віктимологічна профілактика статевих злочинів щодо неповнолітніх: автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. пед. наук: спец. 12.00.08. К., 2004. 21 с.
127. Косенко С. С. Віктимологічна профілактика статевих злочинів щодо неповнолітніх: дис. ... канд. юрид. наук: спец. 12.00.08.К., 2004. 213 с.
128. Костенко О. М. Проблема сучасної цивілізації (в українському контексті): монографія. Черкаси: СУЕМ, 2008. 112 с.
129. Краснюк Г. П. Ненасильственные сексуальные посягательства на лиц не достигших четырнадцатилетнего возраста: автореф. дисс. на соискание уч. степени канд. юрид. наук: 12.00.08 «Уголовное право и криминология; уголовно-исполнительное право» / Кубанский государственный аграрный университет. Краснодар, 2000. 25 с.

130. Крестовська Н. Міфи про ювенальну юстицію. *Віче*. URL: www.viche.info/journal/2126/.
131. Криминология. Общая часть: учебник / авт. кол.: Н. А. Беляев, И. В. Волгарева, Н. М. Кропачев, В. В. Лукьянов и др.; под ред. В. В. Орехова; С.-Петербургский гос. ун-т. СПб.: Изд-во СПбГУ, 1992. 211 с.
132. Криминология: учеб. / под общ. ред. А. И. Долговой. М.: Проспект, 2008. 899 с.
133. Криминология: учеб. пособие / под общ. ред. В. Е. Эминова. М.: ИНФРА – М; НОРМА, 1997. 158 с.
134. Криминология: учебник / под ред. Б. В. Коробейникова, Н. Ф. Кузнецовой, Г. М. Миньковского. М.: Юрид. лит., 1988. 384 с.
135. Криминология: учебник / под ред. проф. В. Д. Малкова. М.: ЗАО Юстицинформ, 2004. 527 с.
136. Кримінальна відповідальність за згвалтування та насильницьке задоволення статевої пристрасті неприродним способом: монографія / А. В. Савченко, В. В. Кузнецов, Д. П. Москаль та ін. Ужгород, 2012. 272 с.
137. Кримінальний кодекс Греції. URL: www.law.edu.ru/script/matredirect.asp?matID=1627192
138. Кримінальний кодекс України: (із змінами та доповненнями станом на 25 лютого 2013 р.). Х.: Одісей, 2013. 232 с.
139. Криминологія: Загальна та Особлива частини: підручник для студентів юрид. спец. вищ. навч. закладів / І. М. Даньшин, В. В. Голіна, О. Г. Кальман, О. В. Лисодед; за ред. проф. І. М. Даньшина. Х.: Право, 2003. 352 с.
140. Криминологія: Загальна та Особлива частини: підручник. 2-ге вид. перероб. і доп. / І. М. Даньшин, В. В. Голіна, М. Ю. Валуйська та ін.; за заг. ред. В. В. Голіни. Х.: Прапор, 2009. 288 с.
141. Кудрявцев С. В. Конфликт и насильственное преступление: монография. М.: Наука, 1991. 174 с.
142. Кузнецова Н. Ф. Уголовный кодекс Испании. М.: Зерцало, 1998. 218 с.

143. Лазаренко О. За останні півроку зґвалтовано та розбещено понад 300 неповнолітніх. *Юридичний вісник України*. 2012. № 34 (895). 25–31 серпня.

144. Лановенко І. І. Концепція ранньої профілактики статевих злочинів: автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. юрид. наук: спец. 12.00.08. К., 1995. 23 с.

145. Лановенко І. І., Мельник П. В. Кримінологія. *Причини та раннє попередження статевої злочинності*. К.: Український фінансово-економічний ін-т, Юридичний факультет, 1998. 419 с.

146. Ларченко М. О. Кримінологічна характеристика особистості злочинця, винного у статевому злочині: дис. ... на здобуття наук. ступеня канд. юрид. наук: спец. 12.00.08. К., 2009. 245 с.

147. Левицька Л. В. Запобігання насильницьким злочинам щодо неповнолітніх в Україні: дис. ... канд. юрид. наук: спец. 12.00.08. К., 2003. 224 с.

148. Левицька Л. В. Запобігання насильницьким злочинам щодо неповнолітніх в Україні: автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. юрид. наук: 12.00.08 / Київ. нац. ун-т ім. Т. Шевченка. К., 2003. 24 с.

149. Лисько Т. Д. Кримінальна відповідальність за зґвалтування (порівняльно-правовий аналіз): автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. юрид. наук: спец. 12.00.08 / Київський нац. ун-т ім. Т. Шевченка. К., 2008. 20 с.

150. Логинова Л. В. Кримінологическая характеристика лиц, совершивших половые преступления против несовершеннолетних. *Вестник Санкт-Петербургского университета МВД России*. 2012. № 4 (56). С. 88–91.

151. Лукаш А. С. Зґвалтування: кримінологічна характеристика, детермінація та її попередження: автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. юрид. наук: спец. 12.00.08. Х., 2007. 19 с.

152. Маньяков из штата Огайо заставят ездить на машинах с зелеными номерами. URL: <http://news.day.az/unusual/72479.html>

153. Мартиросьян А. М. Насильственные половые преступления в отношении несовершеннолетних (уголовно-правовой и криминологический аспекты): дисс. ... канд. юрид. наук. Ростов-на-Дону, 2010. 235 с.

154. Мартиросьян А. М. Насильственные половые преступления в отношении несовершеннолетних (уголовно-правовой и криминологический аспекты): автореф. дисс. на соискание уч. степени канд. юрид. наук: спец. 12.00.08. Ростов-на-Дону, 2009. 21 с.

155. Меморандум про взаєморозуміння щодо впровадження ініціативи із співробітництва в галузі захисту дітей. URL: <https://www.npu.gov.ua/uk/publish/article/2218259>

156. Міжнародний досвід попередження та протидії домашньому насильству: монографія / А. О. Галай, В. О. Галай, Л. О. Головки, В. В. Муранова та ін.; за заг. ред. А. О. Галай. К.: КНТ, 2014. 160 с.

157. Москаль Д. П. Кримінально-правова характеристика зґвалтування та насильницького задоволення статевої пристрасті неприродним способом: автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. юрид. наук: спец. 12.00.08 «Кримінальне право та криминологія; кримінально-виконавче право». К., 2009. 21 с.

158. Мошицкая Е. Ю. Виктимологическая характеристика сексуального насилия несовершеннолетних: По материалам Иркутской области: автореф. дисс. на соискание уч. степени канд. юрид. наук: 12.00.08 / Байкальский государственный университет экономики и права. Иркутск, 2004. 21 с.

159. Мудрик А. В. Социальная педагогика: учеб. для студ. пед. вузов. 3-е изд., испр. и доп. / под ред. В. А. Сластенина. М.: «Академия», 2000. 200 с.

160. На Закарпатті міліція проводить спецоперацію «Павутина» з протидії дитячій порнографії. СЗГ УМВС України в Закарпатській області. URL: <http://zaholovok.com.ua/na-zakarpatti-militsiya-provodit-spetsoperatsiyu-%C2%ABpavutina%C2%BB-z-protidiji-dityachii-pornografiji>

161. Набойщиков Н. П. Действия сексуального характера совершаемые в отношении лиц не достигших совершеннолетия, и проблемы их

предупреждения: автореф. дисс. на соискание уч. степени канд. юрид. наук: 12.00.08 / Санкт-Петербургский государственный университет гражданской авиации. СПб., 2007. 20 с.

162. Навроцький В. О. Злочини проти особи: лекції для студентів юридичного факультету. Львів: Львівський державний університет імені Івана Франка, 1997. 48 с.

163. Надання допомоги дітям-жертвам злочинів, пов'язаних із торгівлею дітьми, дитячою проституцією, дитячою порнографією, проти статевої свободи та статевої недоторканості дитини, з урахуванням національної та міжнародної практик / авт.: Л. С. Волинець, Л. П. Гурковська, І. В. Савчук. К.: ТОВ «К.І.С.», 2011. 132 с.

164. Насилие и его влияние на здоровье. Доклад о ситуации в мире / под ред. Этьенна Г. Круга и др.; пер. с англ. М.: Издательство «Весь Мир», 2003. 376 с.

165. Насильство в сім'ї та діяльність органів внутрішніх справ по його подоланню: інформ.-практич. посібник. Дніпропетровськ: УМВС України в Дніпропетровській області, 2006. 72 с.

166. Негодченко В. О. Діяльність органів внутрішніх справ щодо попередження злочинів у сучасних умовах: дис. ... канд. юрид. наук: спец. 12.00.08. Х., 2003. 220 с.

167. Ненов И. Г. Средства массовой информации Украины в условиях политического трансформирования общества: дисс. ... канд. полит. наук: спец. 23.00.02. Одесса: Одесский государственный политехнический ун-т., 1997. 139 с.

168. Никитина А. А. Криминологическая характеристика и предупреждение бытового насилия в отношении несовершеннолетних: дисс. ... канд. юрид. наук: спец. 12.00.12. Ростов-на-Дону, 2005. 200 с.

169. Новини «5 канал» від 14 січня 2014 р. URL: <http://5.ua/suspil-stvo>

170. Объект индивидуального профилактического воздействия в теории предупреждения преступности / Г. С. Саркисов; отв-ред. Г. А. Аванесов. Ер.: Изд-во АН АрмССР, 1985. 169 с.

171. Овсяникова А. А. Сексуальная эксплуатация как форма насилия над несовершеннолетними. *Вестник Владимирского юридического института*. Владимир. 2013. № 3 (28). С. 82–86.

172. Основні показники ринку праці(річні дані). Державна служба статистики. URL: <http://www.ukrstat.gov.ua/>

173. Особенности работы с детьми, пострадавшими от сексуального насилия / Санкт-Петербургская общественная организация. Служба социально-юридической помощи пострадавшим от насилия «Александра». М., 2010.

174. Паньчук О. В. Кримінологічна характеристика експлуатації дітей: автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. юрид. наук: 12.00.08 / Львів. нац. ун-т ім. І. Франка. Львів, 2008. 20 с.

175. Пилипів Р. Новий погляд на класифікацію форм і методів адміністративної діяльності патрульної поліції України. *Visegrad Journal on Human Rights*. 2016. № 5. Р. 2. С. 125–131.

176. План дій Ради Європи для України на 2011–2014 роки від 23 червня 2011 р. URL: http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/994_b25

177. Полубинский В. И. Криминальная виктимология. Что это такое? М.: Знание, 1977.

178. Полубинский В. И., Ситковский А. Л. Теоретические и практические основы криминальной виктимологии: монография. М.: ВНИИ МВД России, 2006. 289 с.

179. Посібник з методики міждисциплінарного ведення випадку при роботі з безпритульними, бездоглядними неповнолітніми дітьми, виданий організацією «Право на здоров'я» (HealthRight International). К., 2009. 68 с.

180. Про адміністративний нагляд за особами, звільненими з місць позбавлення волі: Закон України від 1 грудня 1994 р. *Відомості Верховної Ради України*. 1994. № 52. Ст. 455.

181. Про внесення змін до деяких законодавчих актів України (щодо протидії вчиненню злочинів проти статевої свободи та недоторканості неповнолітніх): проект Закону України від 15 жовтня 2009 р. URL: w1.c1.rada.gov.ua/pls/zweb2/webproc34?id=&pf3511=36326...

182. Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо протидії розповсюдженню дитячої порнографії: Закон України від 20 січня 2010 р. *Відомості Верховної Ради України*. 2010. № 10. Ст. 105.

183. Про запобігання та протидію домашньому насильству: Закон України від 7 грудня 2017 р. *Голос України*. 2018. 6 січня. № 4.

184. Про забезпечення рівних прав та можливостей жінок та чоловіків: Закон України від 8 вересня 2005 р. *Відомості Верховної Ради України*. 2005. № 52. С. 561.

185. Про Загальнодержавну програму «Національний план дій щодо реалізації Конвенції ООН про права дитини» на період до 2016 року: Закон України від 5 березня 2009 р. *Відомості Верховної Ради України*. 2009. № 29. Ст. 395.

186. Про запобігання і протидію домашньому насильству: проект Закону України від 13 березня 2013 р. URL: w1.c1.rada.gov.ua/pls/zweb2/webproc34?id=&pf3511=46129...

187. Про затвердження Інструкції з організації діяльності дільничних офіцерів поліції: наказ МВС України від 28 липня 2017 р. № 650. *Офіційний вісник України*. 2017. № 70. Ст. 2136.

188. Про затвердження Інструкції з організації роботи підрозділів кримінальної міліції у справах дітей: наказ Міністерства внутрішніх справ України від 19 грудня 2012 р. № 1176. URL: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/z0121-13>

189. Про затвердження Методичних рекомендацій щодо організації проходження корекційних програм особами, які вчиняють насильство в сім'ї: наказ Міністерства соціальної політики України від 08 травня 2014 р. № 281. URL: http://www.mlsp.gov.ua/labour/control/uk/publish/artide;jsessionid=9DA5684E89092F68C9BD4FD70E883261.app1?art_id=177888&cat_id=177830.

190. Про захист суспільної моралі: Закон України від 20 листопада 2003 р. № 1296-IV. URL: zakon.rada.gov.ua/cgi-bin/laws/main.cgi?nreg=1296-15.

191. Про органи і служби у справах дітей та спеціальні установи для дітей: Закон України від 24 січня 1995 р. *Відомості Верховної Ради України*. 1995. № 6. Ст. 35.
192. Про охорону дитинства: Закон України від 16 червня 2011 р. №3525-VI. URL: zakon.rada.gov.ua/laws/show/2402-14.
193. Про попередження насильства в сім'ї: Закон України від 15 листопада 2001 р. *Відомості Верховної ради України*. 2002. № 10. Ст. 70.
194. Про реформу органів правопорядку в Україні. *Інформаційний бюлетень*. 2017. № 2. С. 16–18.
195. Про що мовчить донька. Проект «Стосується кожного». URL: http://inter.ua/uk/video/episode/faces_utro/2016/02/08/kk
196. Проект Кримінального кодексу України. URL: http://w1.c1.rada.gov.ua/pls/zweb2/webproc4_1?pf3511=3885
197. Пусторослев П. П. Русское уголовное право. Общая часть. Юрьев: Тип. К. Магтисена, 1912. Вип. 1. 256 с.
198. Путилина В. Скрытые формы сексуального злоупотребления. URL: <http://professional.ru/Soobschestva/psi-faktorvzglyad/skrytyye-formy-syeksnalnogo-92166488/>
199. Репецкая А. Л. Виновное поведение потерпевшего и принцип справедливости в уголовной политике. М., 1992. 184 с.
200. Репецкий С. П. Суспільна моральність як об'єкт кримінально-правової охорони: автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. юрид. наук: спец. 12.00.08. К.: Нац. акад. внутр. справ, 2010. 20 с.
201. Ривман Д. В. Криминальная виктимология. СПб.: Питер, 2002. 304 с.
202. Романцова С. В. Кримінологічна характеристика осіб, які вчиняють сексуальне насильство щодо дітей. *Науковий вісник Херсонського державного університету*. Сер. «Юридичні науки». 2013. Вип. 3. С. 109–112.
203. Романцова С. В. Кримінологічна характеристика сексуальних злочинів скоєних щодо дітей. *Науковий вісник Ужгородського національного університету*. Серія «Право». 2015. Вип. 34. С. 48–51.

204. Романцова С. В. Определение сексуального насилия в отношении детей. *LEGEA ŞI VIAȚA*. 2013. № 8/4 (260). С. 240–243.

205. Романцова С. В. Протидія сексуальному насильству щодо неповнолітніх згідно з планом заходів Національної кампанії «Стоп насильству!». *Національне та міжнародно-правове забезпечення стабільного розвитку: матеріали Міжнародної науково-практичної конференції* (м. Львів, 2–3 березня 2012 р.). Львів: Центр правничих ініціатив, 2012. Ч. III. С. 73–75.

206. Романцова С. В. Формы сексуального насилия в отношении детей. *Вестник Тверского государственного университета*. Серия: Право. 2013. № 42. Вып. 36. С. 221–231.

207. Российская криминологическая энциклопедия / под ред. А. И. Долговой. М., 2000. 808 с.

208. Рубинштейн С. А. Основы общей психологии. М., 1940. 518 с.

209. Рябчук О. С. Кримінологічна характеристика та запобігання злочинам пов'язаним із задоволенням статевої пристрасті неприродним способом: автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. юрид. наук: спец. 12.00.08 / Національний університет Юридична академія України ім. Ярослава Мудрого. Х., 2012. 21 с.

210. Сабиров Р. Д. Уголовно-правовая борьба с насильственными групповыми посягательствами: автореф. дисс. на соискание уч. степени канд. юрид. наук: спец. 12.00.08. Свердловск, 1981. 14 с.

211. Савченко А. В. Кримінальне законодавство України та федеральне кримінальне законодавство Сполучених Штатів Америки: комплексне порівняльно-правове дослідження: монографія. К.: КНТ, 2007. 594 с.

212. Семикин М. А. Криминологические и уголовно-правовые проблемы борьбы с сексуальными посягательствами в отношении несовершеннолетних: автореф. дисс. на соискание уч. степени канд. юрид. наук: 12.00.08 / Волгоградская академия МВД России. Волгоград, 2003. 19 с.

213. Сердюк Л. В. Насилие: криминологическое и уголовно-правовое исследование / под. ред. С. П. Щербы. М.: ООО «Юрлитинформ», 2002. 384 с.

214. Сидоренко О. Правові та психологічні аспекти вирішення конфліктів, пов'язаних з насильством у сім'ях. *Право України*. 2001. № 6. 134 с.
215. Синєокий Л. В. Мотивація девіантних форм поведінки особи, що призводить до сексуальних злочинів: дис. ... на здобуття наук ступеня канд. юрид. наук: спец. 12.00.08. Запоріжжя, 2006. 254 с.
216. Соонетс Р. и др. Недостойное обращение с детьми. Тарту: АО Атлекс, 2000. С. 103–106.
217. Социологический энциклопедический словарь / ред.-сост. З. Т. Голенкова и др.; ред.-координатор Г. В. Осипов. М.: ИНФРА–М; Норма, 1998. 480 с.
218. Соціальна і корекційна робота з особами, які вчинили насильство в сім'ї: навч.-метод. посібник: в 2 т. Т. 1. / за загальною редакцією О. М. Бандурки, К. Б. Левченко, І. М. Трубавіної. К.: Україна, 2011. 171 с.
219. Соціальна робота. Короткий енциклопедичний словник / авт. кол. В. П. Андрущенко, В. П. Бех, В. А. Башкіреєв. К.: ДЦССМ, 2002. 536 с.
220. Стан дотримання та захисту прав дитини в Україні: спеціальна доповідь уповноваженого Верховної ради України з прав людини (до 20-річчя ратифікації Україною Конвенції ООН про права дитини). К., 2010. 228 с.
221. Стан та структура злочинності в Україні. Статистика МВС України. URL: <http://mvs.gov.ua/mvs/control/main/uk/publish/article/813157>
222. Старович З. Судебная сексология / пер. с польск. М.: Юрид. лит., 1991. 336 с.
223. Статистичні показники за період 2007–2013 рр.: лист Управління інформаційно-аналітичного забезпечення ГУМВС України у Львівській області від 16 січня 2014 р. № 4/1-90.
224. США открыли онлайн-базу данных сексуальных маньяков. URL: <http://lenta.ru/news/2006/07/04/offenders/>
225. Тарасенко К. В. Компетенція, форми і методи діяльності та відповідальність Ради національної безпеки і оборони України. *Форум права*. 2012. № 2. С. 679–692.

226. Теоретические основы предупреждения преступности / отв. ред. В. К. Звирбуль. В. В. Клочков. Г. М. Миньковский, 1977. М.: Юрид. лит. 256 с.
227. Ткаченко А. А., Введенский Г. Е. Аномальное сексуальное поведение. СПб.: Юридический центр Пресс, 2003. 657 с.
228. Трунов И. Л. В Парламенте страны рассмотрят возможность введения в России химической кастрации для педофилов. *Свободная пресса*. 2009. 24 октября. URL: www.svpressa.ru/society/article/14877/.
229. Туляков В. А. Виктимология (социальные и криминологические проблемы). Одесса: Маяк, 2000. 244 с.
230. Туляков В. А. Насилие и дети. *Проблеми боротьби з насильницькою злочинністю в Україні*. Х.: Лествиця Марії, 2001. С. 68–73.
231. Туляков В. О. Віктимологія (соціальні та кримінологічні проблеми). Одеса: Юрид. літ., 2000. 336 с.
232. Туляков В. О. Вчення про жертву злочину: соціально-правові основи: автореф. дис. на здобуття наук. ступеня д-ра юрид. наук: спец. 12.00.08. К., 2001. 36 с.
233. Уголовный кодекс Австрии / науч. ред. Н. Е. Крылова; пер. А. В. Серебренникова. М.: Изд-во Зерцало-М, 2001. 144 с.
234. Уголовный кодекс Польши / науч. ред. канд. юрид. наук, доц. А. И. Лукашов, докт. юрид. наук, проф. Н. Ф. Кузнецова; вступ. статья канд. юрид. наук, доц. А. И. Лукашова, канд. юрид. наук, проф. Э. А. Саркисовой; пер. с польск. Д. А. Барилевич. СПб.: Юрид. центр Пресс, 2001. 234 с.
235. Уголовный кодекс Республики Молдова. Кишнев: «Lavilat-Info» SRL, 2009. 144 с.
236. Уголовный кодекс Республики Сан-Марино / науч. ред. С. В. Максимов. СПб.: Юридический центр Пресс, 2002. 253 с.
237. Уголовный кодекс Франции / науч. ред. Л. В. Головкин, Н. Е. Крылова; пер. Н. Е. Крыловой. СПб.: Юрид. центр пресс, 2002. 650 с.
238. Уголовный кодекс ФРГ / перевод и предисл. канд. юрид. наук А. В. Серебренниковой. М.: Зерцало, 2000. 208 с.

239. Уголовный кодекс Швеции / науч. ред. Н. Ф. Кузнецова и С. С. Беляев; пер. с англ. С. С. Беляева. М.: Изд-во Моск. ун-та, 2000. 168 с.
240. Уголовный кодекс Швеции / ответ. ред. Р. М. Асланов. СПб., 2001. 320 с.
241. Уголовный кодекс Японии / науч. ред. предисл. и перевод докт. юрид. наук, проф. А. И. Коробеева. СПб.: Юрид. центр Пресс, 2002. 226 с.
242. Украина стала мировым центром детского порно. URL: <http://for-ua.com/ukraine/2007/11/07/095744.html>
243. Устинов В. С., Исаев Н. В. Виктимологическое направление предупредительного воздействия на преступность: системная характеристика. *Вестник виктимологической ассоциации*. 2002. № 1. С. 7–8.
244. Филонов В. П. Состояние, причины преступности в Украине и её предупреждение. Донецк: Донец. ин-т внутр. дел при Донецком гос. ун-те, 1999. 639 с.
245. Філософський енциклопедичний словник / за. ред. М. Т. Максименко. К., 2002. 742 с.
246. Франк Л. В. Виктимология и виктимность. Душанбе, 1972. С. 112.
247. Франк Л. В. Потерпевший от преступления и проблемы советской виктимологии. Душанбе: Ирфон, 1977. 237 с.
248. Фрейд З. Очерки по психологии сексуальности / пер с нем. Х.: Фолио, 2000. 379 с.
249. Фріс П. Л. Політика у сфері боротьби зі злочинністю і права людини. Надвірна: Вид-во Надвірнянська друкарня, 2009. 168 с.
250. Хавронюк М. І. Кримінальне законодавство України та інших держав континентальної Європи: порівняльний аналіз, проблеми гармонізації: монографія. К.: Юристконсульт, 2006. 1048с.
251. Холковська І. Л. Корекційна педагогіка. Вінниця: ВДПУ ім. М. Коцюбинського, 2007. 328 с.
252. Цымбал Е. И. Жестокое обращение с детьми: причины, проявления, последствия. Издание второе исправленное и дополненное. URL: cpmssozon.ucoz.ru/doc/uchebnik.doc

253. Чмут С. В. Кримінальна відповідальність за статеві зносини з особою, яка не досягла статевої зрілості: автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. юрид. наук: спец. 12.00.08 / Класич. приват. ун-т. Запоріжжя, 2010. 20 с.
254. Швед А. В. Сексуальное насилие в онлайнe над детьми в Белоруссии, России, Молдавии и Украине. URL: <http://www.myshared.ru/slide/45161/>
255. Шевчук Т. І. Кримінологічна характеристика та запобігання злочинам проти життя та здоров'я особи у сільській місцевості: дис. ... канд. юрид. наук: спец. 12.00.08. Львів, 2013. С. 20.
256. Шигонін О. Б. Умисне вбивство, поєднане із зґвалтуванням або насильницьким задоволенням статевої пристрасті неприродним способом: кримінологічна характеристика та запобігання: автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. юрид. наук: спец. 12.00.08 / Харк. нац. ун-т. внутр. справ. Х., 2011. 22 с.
257. Штат Нью-Йорк перекрыл педофилам выход в Интернет. URL: <http://obozrevatel.com/news/2008/5/16/237677.htm>
258. Шувалова Т. Г. Насильственные преступления сексуального характера, совершаемые в отношении малолетних и несовершеннолетних: автореф. дисс. на соискание уч. степени канд. юрид. наук: 12.00.08 / Московский государственный университет приборостроения и информатики, М., 2011. 22 с.
259. Юридична енциклопедія: в 6 т. / за ред. Ю. С. Шемшученко та ін. К.: Українська енциклопедія, 2002. Т. 4: Н–П. 720 с.
260. Юзікова Н. С. Кримінально-правові проблеми відповідальності за злочини проти неповнолітніх: автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. юрид. наук: 12.00.08 / Київ. нац. ун-т ім. Т. Шевченка. К., 1999. 16 с.
261. Ястребов В. Б. К вопросу о понятии криминологической характеристики преступлений. *Вопросы борьбы с преступностью*. Вып. 37. М., 1982. 104 с.
262. Anderson J. A. The theoretical lineage of critical viewing. *Journal of Communication*. 1980. № 3. P. 65–66.
263. Baker A. W., Duncan S. P. Child sexual abuse a study of prevalence in Great Britain. *Child Abuse and Neglect*. 1985. Vol. 9. P. 457–467.

264. Beier K. M., Ahlers Ch. J., Schäfer G. A., Vance W.: Gesundheit, Lebensqualität und Sexualität bei Männern. Ergebnisse einer Fragebogenerhebung zur Häufigkeit erektiler Dysfunktion bei Berliner Männern. In: *Sexuologie*. 2003. Band 10. № 3.
265. Савченко А. В. Кримінально-правова та кримінологічна сутність статевих збочень (парафілій). *Науковий вісник Національної академії внутрішніх справ України*. 2001. № 5. С. 110–116.
266. Finkelhor D. *Child sexual abuse: New theory and research*. N. Y.: Free Press, 1983.
267. Hobbs C. J., Hanks H. G., Wynne J. M. *Child abuse and neglect. A clinicians handbook*. Longman Group. London. 1993. P. 118.
268. Injury Center: Violence Prevention. U.S. Centers for Disease Control and Prevention. URL: <http://www.cdc.gov/violenceprevention/sexualviolence/definitions.html>
269. International center for assault prevention. Statistics. URL: http://www.internationalcap.org/abuse_statistics.html
270. Kempe C. Henry. *The Battered-Child Syndrome*. 1961. 389 p.
271. Kempe R., Kempe C. H. *The common secret: sexual abuse of children and adolescent*. N. Y., 1983.
272. Lang R. A., Frenzel R. R. How sex offenders lure children. *Annals of Research*. 1988. № 1. P. 303–307.
273. Mendelsohn B. The victimology. *Etudes Internationales de Psycho-Sociologie criminelle*. 1956. July-Sept. P. 25–26.
274. Trestni zakonik. Zakon České republiky ze dne 8 ledna 2009 № 40/2009. *Sbirka zákonů České republiky*. 2009. Částka 11.
275. V. SIGUSCH *Ergebnisse zur Sexualmedizin. Arbeiten aus dem Institut für Sexualforschung an der Universität Hamburg*. Hrsg.: V. SIGUSCH. Basel, 1973.
276. Wyatt G. E., Peters S. D. Issues in the definition of child sexual abuse in prevalence research. *Child Abuse and Neglect*. 1986. Vol. 10. P. 231–240.

ДОДАТКИ

Додаток А

**Окремі показники кримінологічної характеристики
сексуального насильства щодо дітей**

Зареєстровані злочини	Роки										
	2007	2008	2009	2010	2011	2012	2013	2014	2015	2016	2017
<i>Злочини проти статевої свободи та статевої недоторканості особи</i>	1898	1995	1698	1348	1348	1232	1114	893	776	883	838
Статеві зносини з особою, яка не досягла статевої зрілості (ст. 155 КК України) / <i>питома вага, %</i>	62 /3,3	90 /4,5	69 /4,1	52 /3,9	61 /4,5	69 /5,6	71 /6,4	49 /5,5	37 /4,8	51 /5,8	50 /6,0
Розбещення неповнолітніх, (ст. 156 КК України) / <i>питома вага, %</i>	307 /16,2	347 /17,4	262 /15,5	207 /15,4	272 /20,2	294 /23,9	252 /22,6	208 /23,3	230 /29,6	272 /30,8	282 /33,7

Табл. А. 1. Динаміка виявлених на території України злочинів проти статевої свободи та статевої недоторканості особи, а також окремих їх видів за 2007–2017 рр.

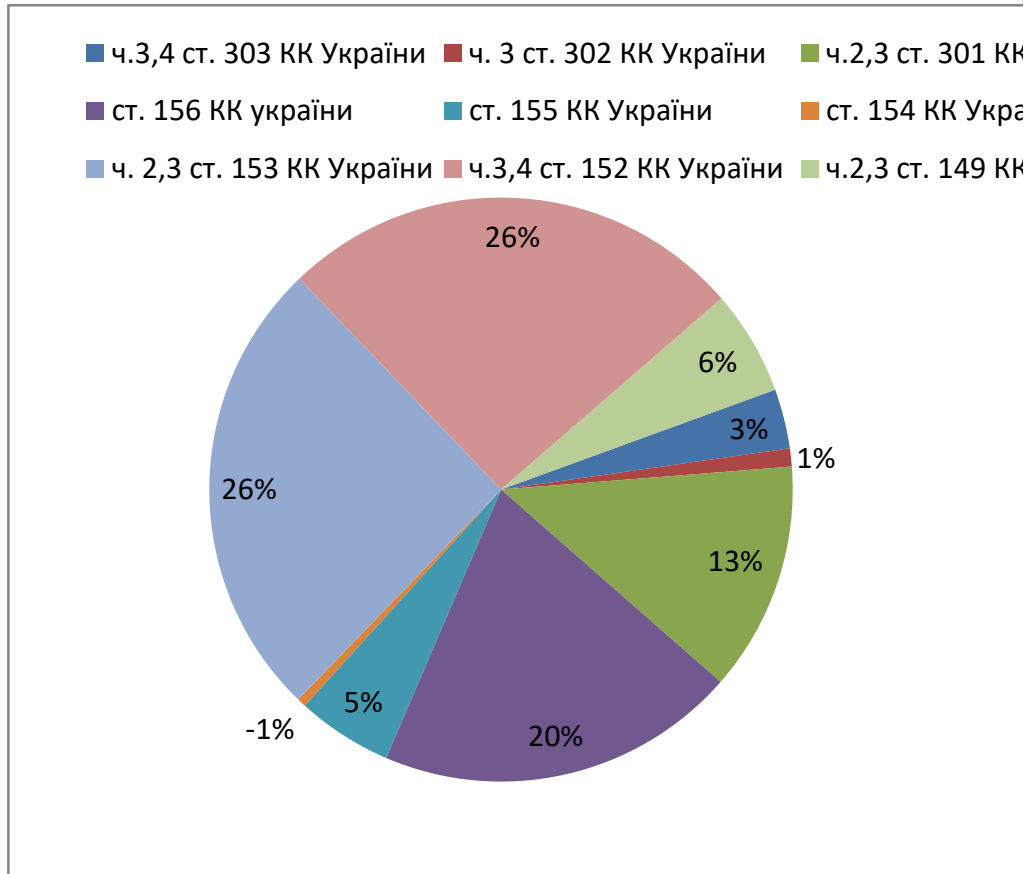

Рис. А.2. Структура злочинних проявів сексуального насильства щодо дітей (результати вибіркового статистичного спостереження на прикладі Львівської області).

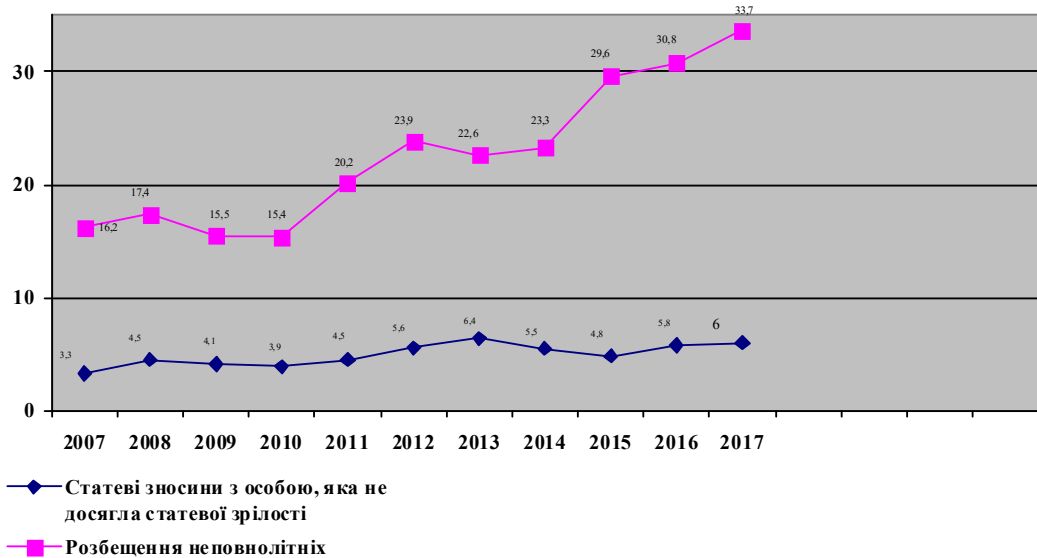

Рис. А.3. Порівняльна характеристика динаміки питомої ваги розбещення неповнолітніх та статевих зносин з особою, яка не досягла статевої зрілості, в структурі злочинів проти статевої свободи та статевої недоторканості особи за 2007–2017 рр.

Злочини, за якими кримінальні провадження передано до суду		РОКИ										Разом за 2007-2016 абс/%
		2007	2008	2009	2010	2011	2012	2013	2014	2015	2016	
<i>Розбещення неповнолітніх</i>		261	356	236	193	223	281	117	99	86	140	1992
вчинено	особами, які раніше вчиняли злочини	43	42	31	38	83	97	38	20	25	19	436/21,9
	групою осіб	9	7	12	6	6	10	1	0	0	0	51/2,6
	у стані сп'яніння	69	50	64	50	65	75	31	26	20	38	488/24,5
	неповнолітніми	10	11	14	9	13	9	6	2	4	2	80/4,0
<i>Статеві злочини з особою, яка не досягла статевої зрілості</i>		53	77	59	54	48	71	43	25	12	6	448
вчинено	особами, які раніше вчиняли злочини	5	7	5	15	15	19	11	3	4	1	85/19,0
	групою осіб	3	3	0	3	0	4	1	1	0	0	15/3,3
	у стані сп'яніння	9	16	9	15	12	15	12	8	2	0	98/21,9
	неповнолітніми	5	6	3	3	4	7	4	1	1	0	34/7,6
<i>Злочини проти статевої свободи та статевої недоторканості особи</i>		18061	1923	1666	1332	1239	1208	685	493	375	487	11214
вчинено	особами, які раніше вчиняли злочини	428	460	425	473	592	561	233	206	148	156	3682 /32,8
	групою осіб	191	196	180	126	93	108	34	17	15	15	975/8,7
	у стані сп'яніння	742	801	720	651	644	563	293	237	170	201	5022 /44,8
	неповнолітніми	219	170	155	105	106	85	45	18	28	9	940/8,4

Табл. А.4. Окремі кримінологічні показники щодо статевих злочинів та їх окремих видів за 2007–2016 рр. (за кримінальними провадженнями, які передано до суду).

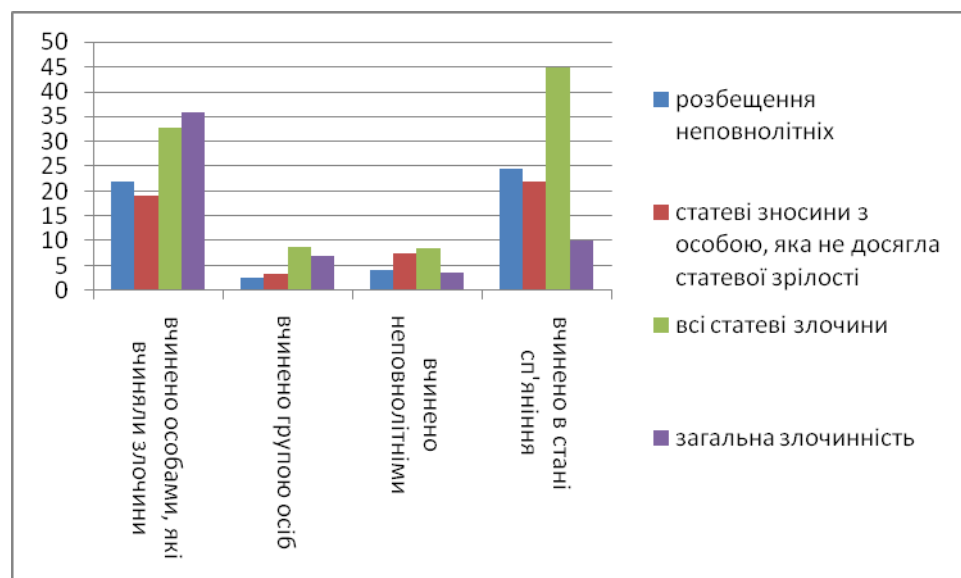

Рис. А.5. Порівняльна характеристика особливостей вчинення злочинних проявів сексуального насильства (наведено дані питомої ваги, %).

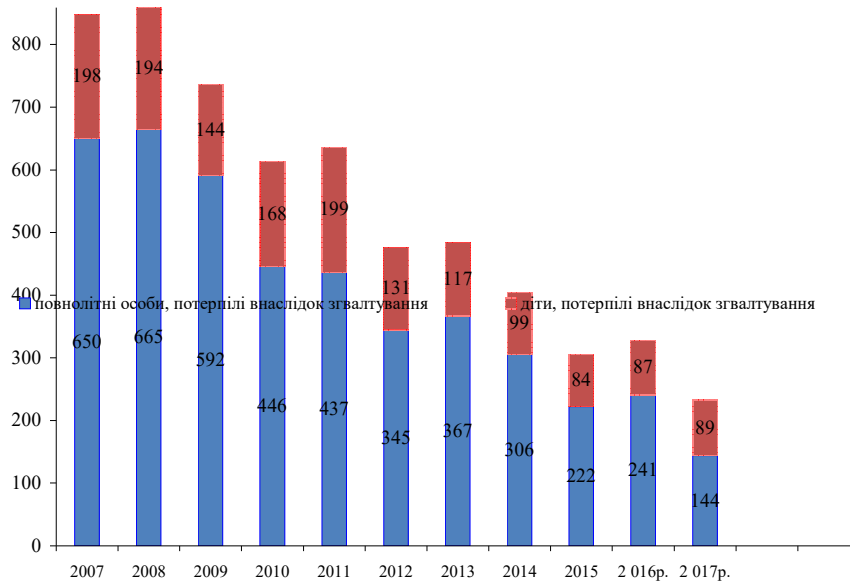

Рис. А.6. Співвідношення повнолітніх і дітей у структурі потерпілих від зґвалтувань на території України впродовж 2007–2017 рр.

Види сексуального насильства в сім'ї щодо дитини	Виявлено жертв сексуального насильства сім'ї	Із них – діти у віці до 18 років, абс./питома вага, %
Зґвалтування	11	10/90,9
Задоволення статевої пристрасті неприродним способом	14	12/85,7
Примушування до вступу у статевий зв'язок	1	1/100

Табл.А.7. Загальні відомості щодо жертв сексуального насильства в сім'ї.

Види сексуального насильства в сім'ї щодо дитини	Виявлено дітей-жертв сексуального насильства сім'ї	За віком		За статтю	
		до 14 років	від 14 до 18 років	дівчата	хлопці
Зґвалтування	10	3	7	5	5
Задоволення статевої пристрасті неприродним способом	12	6	6	4	8
Розбещення неповнолітніх	9	8	1	4	5
Примушування до вступу у статевий зв'язок	1	0	1	0	1

Табл. А. 8. Розподіл дітей-жертв сексуального насильства в сім'ї за віком та статтю.

**Підсумки анкетування з проблем кримінологічного аналізу
сексуального насильства щодо дітей**

№	Зміст запитання та відповідей	% від кількості респондентів	Частота
1.	Чи були Ви жертвою сексуального насильства?	100%	200
	так	28,5%	57
	ні	71,5%	143
2.	У якому віці Ви зазнали сексуального насильства?		
	від 5 до 10 років	5,4%	3
	від 10 до 14 років	19,2%	11
	від 14 до 18 років	75,4%	43
3.	Сексуальне насильство щодо Вас вчинив:		
	батько	1,75%	1
	вітчим	8,7%	5
	дядько	0%	0
	однокласник	8,7%	5
	знайомий	21,05%	12
	незнайома мені особа	59,6%	34
4.	У якій формі щодо Вас чинилося сексуальне насильство?		
	сексуальна експлуатація	5,26%	3
	зґвалтування	21,05%	12
	насильницьке задоволення статевої пристрасті неприродним способом	17,5%	10
	примушування до вступу у статевий зв'язок	0%	0
	сексуальне домагання	21,05%	12
	сексуальне домагання в мережі Інтернет	100%	57
	залучення до проституції	7,01%	4
	залучення до виготовлення порнографії	7,01%	4
	інцест	3,5%	2
	розбещення	14,1%	8
	екзгібіціонізм	3,5%	2
	5.	Час, коли щодо Вас чинилося сексуальне насильство?	
з 8 до 12 години		8,7%	5
з 12 до 18 години		33,3%	19
з 18 до 24 години		36,8%	21
з 0 до 8 години		21,05%	12

6.	Що стало причиною вчинення сексуального насильства щодо Вас?		
	вживання алкоголю	28,2%	13
	вживання наркотиків	7,01%	4
	спілкування з незнайомими	36,8%	21
	інше	33,3%	19
7.	Якою була ваша поведінка перед сексуальним насильством?		
	нейтральна	68,4%	39
	віктимна (сприяла сексуальному насильству)	17,5%	10
	інша	14,1%	8
8.	Місце вчинення щодо Вас сексуального насильства?		
	у Вас вдома	19,2%	11
	у злочинця вдома	8,7%	5
	на вулиці	26,3%	15
	у готелі	7,1%	4
	інше місце	38,5	22
9.	На Вашу думку, де діти найчастіше стають жертвою сексуального насильства?		
	у колі друзів-однолітків	16,5%	33
	на вулиці	31%	62
	у школі	4%	8
	у сім'ї	15,5%	31
	інше	17,5%	35
10.	Пора року, коли Ви стали жертвою сексуального насильства		
	весна	33,3%	19
	літо	40,3%	23
	осінь	12,2%	7
	зима	14,2%	8
11.	Ви зверталися до правоохоронних органів після вчинення сексуального насильства?		
	так	40,35%	23
	ні	59,65%	24
12.	Чи зверталися по допомогу до психолога (телефонували на гарячу лінію)?		
	так	13,3%	7
	ні	87,7%	50
13.	Чи знаєте, які громадські організації надають допомогу жертвам сексуального насильства?		
	так	18%	36
	ні	82%	164

14.	Чи необхідно державі посилити увагу до проблеми сексуального насильства щодо дітей?		
	так	94,5%	189
	ні	5,5%	11
15.	Чи згодні з тим, що запобігти сексуальному насильству щодо дітей може:		
	сім'я	41%	82
	школа	26,5%	53
	церква	26%	52
	засоби масової інформації	6%	12
	ефективна профілактична робота ДІМ, КМСД	15,5%	31
16.	Чи необхідно у школі виносити «запобіжний припис» про невчинення насильства (фізичного, психологічного, сексуального, економічного) щодо дитини?		
	так	76,5%	153
	ні	23,5%	47
17.	Чи необхідно у школах запроваджувати урок «Статеве виховання»?		
	так	63,5%	137
	ні	31,5%	63
18.	Чи є необхідність проводити тренінги з питань сексуального насильства (можна обрати декілька відповідей:		
	з батьками	52,5%	105
	з вчителями	41,5%	83
	з вихователями (у дошкільних навч. закладах)	23,5%	47
	з дітьми	93%	186
19.	На Вашу думку, що є причинами латентності (прихованості) сексуального насильства щодо дітей?		
	страх перед кривдником	17,5%	35
	низький рівень правової культури	39%	78
	недовіра до правоохоронних органів	26%	52
	тому що злочинець – батько або інший близький родич	7,5%	15
	інші причини	10%	20

**Підсумки анкетування працівників МВС України
з проблем запобігання сексуальному насильству щодо дітей**

№	Зміст запитання та відповідей	% від кількості респондентів	Частота
1.	Які види сексуальних злочинів щодо дітей, на Вашу думку, найчастіше вчиняються?		200
	зґвалтування дітей	25,5%	51
	насильницьке задоволення статевої пристрасті неприродним способом	13,5%	27
	примушування до вступу у статевий зв'язок	0%	0
	розбещення дітей	30%	60
	сексуальна експлуатація	11,5	23
	залучення до проституції	9%	18
	залучення до виготовлення порнографії	10,5	21
2.	Чи спостерігаються, на Вашу думку, вчинення сексуального насильства у таких формах, як?		
	сексуальне домагання	21,5%	43
	сексуальне домагання в мережі Інтернет(грумінг)	39%	78
	інцестні стосунки з дітьми	11%	22
	екзгібіціонізм		
3.	Як, на Вашу думку, найближчим часом буде змінюватися динаміка сексуальної злочинності?		
	кількість злочинів збільшуватиметься	0%	0
	кількість злочинів зменшуватиметься	49%	98
	кількість злочинів залишиться без змін	51%	102
4.	Які з перелічених чинників, на Вашу думку, найбільше впливають на збільшення кількості сексуальних злочинів, вчинених щодо дітей?		
	вплив засобів масової інформації	22%	44
	деформація морально-етичної сфери	9,5%	19
	алкоголізація та наркотизація (дітей і дорослих)	34%	68
	відсутність сексуальної культури	10,5%	21
	перебування дітей у психологічній та матеріальній залежності від дорослих	8%	16
	негативний вплив сім'ї (особливо криміногенної)	11,5%	23
	віктимна поведінка дітей	4,5%	9

5.	Скільки відсотків Вашого робочого часу, згідно з вимогами керівництва, реально виділяється на запобігання насильству (фізичному, психологічному, сексуальному, економічному) щодо дітей?		
	не виділяється	3%	6
	близько 15%	64%	128
	близько 30%	18%	36
	близько 50%	15%	30
6.	Чи згодні Ви з позицією, що запобігання сексуальному насильству щодо дітей є найефективнішим способом протидії?		
	так	92%	184
	ні	8%	16
7.	Чи погоджуєтеся з думкою про те, що допомогу співробітникам ОВС у процесі подолання сексуального насильства щодо дітей можуть надати:		
	<i>педагоги</i>		
	так	54%	108
	ні	46%	92
	<i>психологи</i>		
	так	22%	44
	ні	78%	156
	<i>медики</i>		
	так	11%	22
	ні	89%	178
	<i>співробітники соціальних служб</i>		
	так	62%	124
	ні	38%	82
	<i>органи місцевого самоврядування</i>		
	так	13%	26
	ні	87%	174
	<i>представники громадських організацій</i>		
	так	59%	118
	ні	41%	82
	<i>церква</i>		
	так	65%	130
ні	35%	70	
<i>ЗМІ</i>			
так	23%	46	
ні	77%	154	

8.	Яка частина сексуальних злочинів, вчинених щодо дітей, облікована у статистиці органів внутрішніх справ?		
	10–20%	3,5%	11
	21–50 %	7%	14
	51–75%	22%	44
	76–99%	31,5%	103
	всі злочини реєструються	36%	72
9.	Які, на Вашу думку, найбільш вагомі причини латентності (прихованості) сексуальних злочинів щодо дітей?		
	інтимність сфери статевих стосунків	18,5%	37
	небажання розголошу	7,5%	15
	страх потерпілих перед своїми кривдниками	10,5%	21
	наявність родинних чи близьких зв'язків між потерпілим і злочинцем, сусідства	20,5%	41
	складність кримінально-процесуальних процедур	10,5%	21
	недовіра до правоохоронних органів	6%	12
	інші	26,5%	53
10.	На Вашу думку, який із видів запобігання сексуальному насильству щодо дітей є найефективнішим?		
	загальносоціальне запобігання	51%	102
	спеціально-кримінологічне запобігання	22,5%	45
	індивідуальне запобігання	15%	30
	віктимологічне запобігання	16,5%	33
11.	Чи необхідна, на Ваш погляд, Концепція запобігання сексуальному насильству щодо дітей в Україні?		
	так	89,5%	177
	ні	11,5%	23
12.	Чи необхідна, на Ваш погляд, Інструкція щодо порядку взаємодії міністерств, управління кримінальної міліції у справах дітей, служб у справах дітей, відділів (управлінь) сім'ї та молоді, органів (закладів) освіти та охорони здоров'я, засобів масової інформації, громадських та релігійних організацій із питань здійснення заходів запобігання сексуальному насильству щодо дітей?		
	так	84,5%	165
	ні	16,5%	35

13.	Чи необхідно, на Ваш погляд, запровадити у загальноосвітніх (дошкільних) закладах та закладах хорони здоров'я «запобіжного (попереджувального) припису» про неприпустимість вчинення насильства (фізичного, психологічного, сексуального, економічного) щодо дитини?		
	так	76%	152
	ні	24%	48
14.	Чи необхідне створення чіткої системи органів, установ, які мають здійснювати запобігання сексуальному насильству щодо дітей?		
	так	78%	156
	ні	22%	44
15.	Чи необхідно у системі закладів МВС готувати фахівців для роботи з дітьми, які постраждали від сексуального насильства?		
	так	97%	194
	ні	3%	6
16.	Чи погоджуєтеся з тим, що більшість жертв сексуального насильства не звертається по допомогу до правоохоронних органів?		
	так	86%	172
	ні	14%	28
17.	Чи погоджуєтеся з думкою, що у зв'язку з тим, що в Україні відсутня офіційна статистика щодо проявів сексуального насильства щодо дітей, немає можливості об'єктивно оцінити масштаби явища?		
	так	85%	170
	ні	15%	30

Концепції запобігання сексуальному насильству щодо дітей в Україні**Проблеми, які потребують розв'язання**

Кризові процеси, що відбуваються в соціально-економічній сфері, призвели до ускладнення криміногенної ситуації, зміни структури злочинності та зумовили виникнення нових форм і способів учинення протиправних діянь.

Нині жорстоке поводження з дітьми сягнуло неймовірних масштабів. Поряд із зменшенням кількості вчинених сексуальних злочинів щодо дітей тенденція тяжіє до зростання їх рівня у загальній структурі сексуальних злочинів.

Недосконалість системи запобігання сексуальному насильству щодо дітей, невчасне чи неналежне надання допомоги (психологічної, медичної, правової) постраждалим дітям, особливість (інтимність) сфери сексуальних стосунків, замовчування випадків (фактів) сексуального насильства щодо дітей, можливість уникнення відповідальності за вчинення сексуального насильства щодо дітей, вживання алкоголю дітьми, пасивність із боку батьків та органів уповноважених захищати права та інтереси дітей призводять до збільшення кількості випадків сексуального насильства щодо дітей.

Водночас недостатня кількість спеціалізованих центрів надання допомоги постраждалим дітям від сексуального насильства, відсутність у шкільних програмах курсів щодо вироблення навичок у дітей захисту від сексуального насильства також є вагомим чинником у запобіганні сексуальному насильству щодо дітей.

У рамках наведеного окреслено основні проблеми, які потребують нагального вирішення:

– невідповідність нормативно-правового забезпечення запобігання сексуальному насильству щодо дітей;

– відсутність належного рівня захисту дітей від сексуального насильства;

– відсутність обізнаності про захист і права дітей серед осіб, які постійно контактують із дітьми у сфері освіти, охорони здоров'я, соціального захисту, у судовій та правоохоронній сферах;

– неналежна обізнаність громадськості про сексуальне насильство щодо дітей і про запобіжні заходи, яких може бути вжито;

– неналежний рівень комплексних запобіжних заходів, спрямованих на усунення причин і умов учинення сексуального насильства щодо дітей, та профілактичної роботи з особами, схильними до його скоєння;

– неналежне висвітлення засобами масової інформації інформації щодо всіх аспектів сексуального насильства щодо дітей;

- недостатнє фінансування (створення фондів, проектів і програм) для запобігання сексуальному насильству щодо дітей і для їхнього захисту;
- відсутність дієвого механізму участі громадських організацій у запобіганні сексуальному насильству щодо дітей у державі;
- недосконалість взаємодії міністерств, кримінальної міліції у справах дітей, служб у справах дітей, відділів (управлінь) сім'ї, молоді та спорту, органів та закладів освіти, органів та закладів охорони здоров'я, засобів масової інформації, кризових центрів, релігійних та громадських організацій стосовно запобігання сексуальному насильству щодо дітей.

Комплексне розв'язання проблем імовірно за умови вжиття на державному рівні заходів, спрямованих на підвищення ефективності запобігання сексуальному насильству щодо дітей.

Мета і строки реалізації Концепції

Метою Концепції є забезпечення ефективної реалізації державної політики у сфері профілактики правопорушень шляхом розроблення та здійснення комплексу заходів, спрямованих на виявлення й усунення причин і умов учинення сексуальних злочинів щодо дітей, захист інтересів дітей від протиправних сексуальних посягань, а також налагодження відповідної взаємодії.

Шляхи і способи розв'язання проблем

У рамках розв'язання проблем організації запобігання сексуальному насильству щодо дітей окреслено такі шляхи вирішення:

- здійснення наукових і гендерних досліджень стосовно сексуального насильства щодо дітей;
- удосконалення нормативно-правової бази з питань запобігання сексуальному насильству щодо дітей;
- організація навчально-методичних центрів для навчання специфічним питанням сексуального насильства лікарів, педагогів, психологів, соціальних працівників, юристів, священнослужителів та інших осіб, які контактують з дітьми;
- розробка сучасних освітніх програм для забезпечення належного рівня сексуальної освіти для дітей, організація навчально-педагогічного процесу у загальноосвітніх школах, училищах та вищих навчальних закладах з урахуванням віку, статі, загальноосвітнього і культурного рівня, професійних інтересів учнів;
- забезпечення навчально-методичною й науково-популярною літературою з питань сексуального спрямування фахівців різних профілів і широких верств населення;
- розробка та впровадження системи добровільної анонімної медично-психологічної корекції та реабілітації людей із відхиленнями сексуального характеру і агресивною поведінкою, схильних до сексуального насильства, та осіб, які відбули покарання за вчинення сексуальних злочинів;

- розробка та реалізація програм задля викорінення практики сексуальних домагань у навчальних закладах;
- розробка автоматизованих засобів контролю за інтернет-ресурсами, що використовуються на території України у рамках загальнодержавної програми «Безпечний Інтернет-ресурс» з метою створення безпечного середовища для дітей у рамках використання ними мережі Інтернет;
- створення та забезпечення функціонування реєстру осіб в Україні, які вчинили сексуальне насильство;
- створення умов для проведення постійно діючих програм первинного базового та періодичного оглядового навчання працівників МВС з питань запобігання сексуальному насильству щодо дітей;
- створення та забезпечення діяльності науково-методичного центру запобігання сексуальному насильству щодо дітей.
- підвищення рівня матеріального, технічного та наукового забезпечення взаємодії при здійсненні заходів щодо запобігання сексуальному насильству щодо дітей;
- провадження діяльності щодо запобігання сексуальному насильству щодо дітей в Україні з обов'язковим урахуванням результатів вітчизняних наукових досліджень та міжнародного досвіду протидії різним видам злочинності; поліпшення умов для виправлення й ресоціалізації засуджених і соціальної адаптації осіб, звільнених із місць позбавлення волі, профілактики вчинення сексуального насильства щодо дітей, підвищення рівня соціально-виховної роботи, стимулювання правослухняної поведінки.

Очікувані результати

Реалізація Концепції сприятиме:

- забезпеченню належного рівня захисту дітей від сексуального насильства;
- зменшенню кількості вчинюваних сексуальних злочинів щодо дітей, забезпеченню захисту дітей від сексуальних посягань, вихованню довіри дітей до правоохоронних органів, а також позитивному іміджу України на міжнародній арені;
- удосконаленню нормативно-правової бази з питань запобігання сексуальному насильству щодо дітей та увідповідненню її європейським та міжнародним стандартам;
- наданню належної сексуальної освіти дітей;
- активізації міжнародного співробітництва, зокрема між Україною та Європейським Союзом задля вдосконалення напрямів запобігання сексуальному насильству щодо дітей.

ЗАТВЕРДЖУЮ

Перший проректор
Львівського державного
університету внутрішніх справ
кандидат юридичних наук, доцент

ПОЛКОВНИК ПОЛІЦІЇ

Т.І. Созанський

2017 року

АКТ

14.12 2017 року

Львів

№ 81

Про впровадження результатів дисертації Романцової Світлани Василівни на тему «Запобігання сексуальному насильству щодо дітей в Україні» в освітній процес ЛьвДУВС

Уклала експертна комісія з виявлення, узагальнення та впровадження позитивного досвіду роботи у складі:

- начальника відділу організації наукової роботи кандидата юридичних наук майора поліції Павлик Л.В.;
- начальника навчально-методичного відділу кандидата юридичних наук, доцента полковника поліції Строчького Р.Є.;
- декана факультету № 6 доктора юридичних наук, професора Грищука В.К.;
- в.о. завідувача кафедри кримінально-правових дисциплін кандидата юридичних наук, доцента Луцика В.В.

Комісія відповідно до наказу по університету від 24 вересня 2012 року № 431 розглянула й узагальнила результати дисертації, поданої на здобуття наукового ступеня кандидата юридичних наук за спеціальністю 12.00.08 – кримінальне право та криминологія; кримінально-виконавче право та наукові праці викладача кафедри кримінально-правових дисциплін факультету № 6 Львівського державного університету внутрішніх справ на тему «Запобігання сексуальному насильству щодо дітей в Україні».

Зокрема, проаналізовано наукові праці Романцової С.В., в яких опубліковані основні результати дослідження:

1. Романцова С.В. Формы сексуального насилия в отношении детей / С.В. Романцова // Весник Тверского государственного университета. Серия «Право». – 2013. – №42. – С. 221–231.
2. Романцова С.В. Определение сексуального насилия в отношении детей / С.В. Романцова // Legea si viata. – 2013. – № 8/4 (260). – С. 240–243.

3. Романцова С.В. Кримінологічна характеристика осіб, які вчиняють сексуальне насильство щодо дітей / С.В. Романцова // Наук. вісн. Херсон. держ. ун-ту. Сер. Юрид. науки. – 2013. – Вип 3. – С. 109–112.

4. Романцова С.В. Запобігання сексуальному насильству щодо неповнолітніх в діяльності кримінальної міліції у справах дітей. / С.В. Романцова // Науковий вісник Ужгородського національного університету. Серія «Право». – 2013. – Вип. 21. – С.85–88

5. Романцова С.В. Кримінологічна характеристика сексуальних злочинів скоєних щодо дітей. / С.В. Романцова // Науковий вісник Ужгородського національного університету. Серія «Право». – 2015. – Вип. 34. – С.48–51

6. Романцова С.В. Християнські засади протидії сексуальному насильству щодо неповнолітніх(зарубіжний досвід) / С.В. Романцова // Порівняльне правознавство: сучасний стан і перспективи розвитку: Збірник наукових праць/ За ред.. Ю.С. Шемшученка, І.С. Гриценка, О.К. Маріна; упор. О.В. Кресін, І.М. Ситар. – Київ: Логос, 2011. – С.501–511

7. Романцова С.В. Сексуальне насильство щодо дітей в сім'ї: кримінологічний аналіз / С.В. Романцова // Právna veda a prax: výzvy moderných európskych integračných procesov: Zborník príspevkov z edzinárodnej vedeckej konferencie (27–28 novembra 2015 r., Bratislava, Slovenská republika). – Bratislava: Paneurópska vysoká škola, Fakulta práva, 2015. – P. 181–184

8. Романцова С.В. Типологія дітей-жертв сексуального насильства: значення для юридичної науки» / С.В. Романцова // Priority a strategie pre rozvoj pravnej vedy vo svete vedy': Zborník príspevkov z medzinarodna vedensko-praktika konferencia (28–29 oktobra 2016 r. Sladkovicovo, Slovenska republika). – Sladkovicovo: Vysoka skola Danubius, Fakulta prava Janka Jesenskeho, 2016. – P.165–169

9. Романцова С.В. Запобігання сексуальному насильству щодо дітей: євроінтеграційні процеси / С.В. Романцова // Conceptul de dezvoltare a statului de drept în Moldova și Ucraina în contextul proceselor de eurointegrare: conferinta internațională stiintifico-practică (4–5 noiembrie 2016 r., Chisinau, Republica Moldova) com.org.: V.Bujor (pres.)[et.al]. – Chisinau: Iulian, 2016(Tipogr. «Cetatea de Sus»). – P.239–243

10. Романцова С.В. Ратифікація конвенції ради Європи про запобігання насильству стосовно жінок і домашньому насильству та боротьбу із цими явищами як умова ефективного запобігання сексуальному насильству щодо дітей в процесі євроінтеграції України / С.В. Романцова // Juridică stiinsifică în condițiile de integrare Europeană Ucraina si Moldova: repere moderne de dezvoltare juridică: conferinta internațională stiinsifico-practică (24–25 martie 2017 r., Chisinau, Republica Moldova). - com.org.: V.Bujor (pres.)[et.al]. – Chisinau: S. n., 2017 (Tipogr. «Cetatea de Sus»). 2017 – P.205–209

11. Романцова С.В. Запобігання сексуальному насильству щодо неповнолітніх: адаптація законодавства України до вимог Конвенції Ради Європи про захист дітей від сексуальної експлуатації та сексуального насильства / С.В. Романцова // Особливості нормотворчих процесів в умовах адаптації законодавства України до вимог Європейського Союзу: Матеріали міжнародної науково-практичної конференції (14–15 червня 2013р., м. Херсон). – Херсон: Видавничий дім «Гельветика», 2013. – С.193–195

12. Романцова С.В. Концептуальні засади запобігання сексуальному насильству щодо дітей в Україні / С.В. Романцова // Актуальні питання правової теорії та юридичної практики: Матеріали міжнародної науково-практичної конференції (м. Ужгород, 11–12 жовтня 2013 р.). – Херсон: Видавничий дім «Гельветика», 2013. – С.187–189

13. Романцова С.В. Легалізація проституції та секс-зкладів як спосіб захисту дітей від сексуального насильства / С.В. Романцова // Верховенство права та правова держава: Матеріали міжнародної науково-практичної конференції (м. Ужгород, 16–17 жовтня 2015 р.). – Ужгород: Ужгородський національний університет, 2015. – С.195–197

14. Романцова С.В. Відповідальність за вчинення сексуального насильства в сім'ї в деяких країнах Європи / С.В. Романцова // Проблеми забезпечення прав і свобод людини, їх захисту в країнах Європи: зб. матеріалів II Міжнар. наук.-практ. конф.(м. Луцьк, 11 грудня 2015 р.)/ уклад. Л.М. Джурак. – Луцьк. – С.172–174

15. Романцова С.В. Запобігання сексуальному насильству щодо дітей в Польщі та Україні: порівняльний аналіз / С.В. Романцова // Міжнародне та національне законодавство: способи удосконалення: Матеріали міжнародної науково-практичної конференції (м. Дніпро, 1–2 квітня 2017 р.). – Дніпро: Дніпропетровський гуманітарний університет, 2017 – С.192–195

16. Романцова С.В. Хімічна кастрація як спосіб запобігання сексуальному насильству / С.В. Романцова // Актуальні питання публічного та приватного права у контексті сучасних процесів реформування законодавства: матеріали Міжнародної науково-практичної конференції (м. Херсон, 14–15 квітня 2017 р.). - Херсон: Видавничий дім «Гельветика», 2017. – С.133–136.

17. Романцова С.В. Протидія сексуальному насильству щодо неповнолітніх згідно плану заходів Національної кампанії «Стоп насильство» / С.В. Романцова // Національне та міжнародно-правове забезпечення стабільного розвитку: матеріали Міжнародної науково-практичної конференції (м. Львів, 2–3 березня 2012 р.). – Львів: Західноукраїнська організація «Центр правничих ініціатив», 2012. – Ч III. – С.73–75

18. Романцова С.В. Причини сексуального насильства щодо неповнолітніх / С.В. Романцова // Публічне та приватне право: шляхи вдосконалення законодавства і практики: матеріали II Міжнародної науково-практичної конференції (м. Харків, 9–10 березня 2012 р.). – Х: ГО «Асоціація аспірантів-юристів», 2012. – С.46–48

19. Романцова С.В. Типологія злочинців, які скоїли сексуальне насильство щодо дітей. / С.В. Романцова // Національні та міжнародні стандарти сучасного державотворення: тенденції та перспективи розвитку: Міжнародна науково-практична конференція (м. Донецьк, 1 серпня 2015 р.). – Д: Східноукраїнська наукова юридична організація, 2015. – С.96–99

20. Романцова С.В. Запобіжний(попереджувальний) припис як спосіб захисту неповнолітніх від сексуального насильства у сім'ї / С.В. Романцова // Верховенство права та правова держава: Матеріали міжнародної науково-практичної конференції (м. Ужгород, 18–19 травня 2013 р.). – Херсон: Видавничий дім «Гельветика», 2013. – С.149–150

21. Романцова С.В. Кримінально-правова охорона дітей від сексуального насильства: зарубіжний досвід. / С.В. Романцова // Проблеми правової реформи

та розбудови громадянського суспільства в Україні: тези доповідей та повідомлень учасників звітної науково-практичної конференції ад'юнктів, аспірантів та здобувачів(м. Львів, 16 жовтня 2015 р.). – Львів: ЛьвДУВС, 2015. – 304-308.

22. Романцова С.В. Освіта та навчання в системі профілактики сексуального насильства щодо неповнолітніх в Україні / С.В. Романцова // «Політика в сфері боротьби зі злочинністю: актуальні проблеми сьогодення»: Матеріали Всеукраїнської науково-практичної конференції / (м. Івано-Франківськ, 25–26 лютого 2011 р.). – Івано-Франківськ: Прикарпатський національний університет імені Василя Стефаника, 2011. – С. 162-164.

23. Романцова С.В. Віктимологічне запобігання сексуальному насильству щодо дітей: деякі аспекти / С.В. Романцова // Теоритико-прикладні проблеми правового регулювання в Україні: тези регіональної науково-практичної конференції (м. Львів, 16 грудня 2016 р.) / упор. В.К. Грищук. – Львів: ЛьвДУВС, 2016. – С. 396-400.

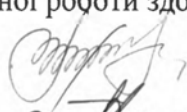

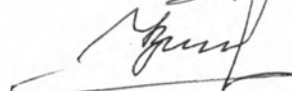
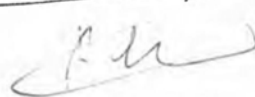
24. Романцова С.В. Поняття сексуального насильства щодо неповнолітніх(порівняльний аспект) / С.В. Романцова // Проблеми правової реформи та розбудови громадянського суспільства в Україні: тези доповідей та повідомлень учасників звітної наукової конференції ад'юнктів, аспірантів та здобувачів (м. Львів, 28 вересня 2012 р.). – Львів: Львівський державний університет внутрішніх справ, 2012. – С. 171-174.

25. Романцова С.В. До питання про роль церкви у попередженні сексуального насильства щодо неповнолітніх / С.В. Романцова // Матеріали II Всеукраїнського круглого столу «Порівняльне правознавство: філософські, історико-теоретичні та галузеві аспекти» (м. Львів, 28 травня 2010 р.). – Львів: Львівський державний університет внутрішніх справ, 2010. – С. 408-410.

26. Романцова С.В. Статеве виховання та сексуальна освіта як засоби запобігання сексуальному насильству щодо дітей в практиці Європейського суду з прав людини / С.В. Романцова // Тлумачення та застосування стандартів Європейської конвенції про захист прав людини і основоположних свобод: тези науково-практичного семінару (м. Львів, 22 червня 2017 р.) / упор. Б.М. Телефанко. – Львів, 2017. – С. 101-104.

На основі проведеного аналізу комісія зробила висновок, що подані наукові праці Романцової С.В. містять науково обгрунтовані теоретичні положення і практичні рекомендації, що запроваджені для використання в освітньому процесі Львівського державного університету внутрішніх справ, зокрема, при викладанні навчальної дисципліни «Кримінологія», під час підготовки навчально-методичних і дидактичних матеріалів, а також рекомендовані до вивчення під час самостійної роботи здобувачів вищої освіти.

Члени комісії:

	Л.В. Павлик
	Р.Є. Строцький
	В.К. Грищук
	В.В. Луцик

НАЦІОНАЛЬНА ПОЛІЦІЯ УКРАЇНИ
ГОЛОВНЕ УПРАВЛІННЯ НАЦІОНАЛЬНОЇ ПОЛІЦІЇ
У ЛЬВІВСЬКІЙ ОБЛАСТІ
ШЕВЧЕНКІВСЬКИЙ ВІДДІЛ ПОЛІЦІЇ

79007 м. Львів, вул. Ак. Кучера, 5
 тел. (032) 255-4244, факс (032) 258-6719 shevchenkivskiy@lv.npu.gov.ua

АКТ

« 07 » *сирдня* 2017 року

Львів

№ 14/07/45/01-17

Про впровадження результатів дисертації Романцової Світлани Василівни на здобуття наукового ступеня кандидата юридичних наук за темою «Запобігання сексуальному насильству щодо дітей в Україні» у практичну діяльність.

Уклала експертна комісія з виявлення, узагальнення та впровадження позитивного досвіду роботи у складі:

- начальника Шевченківського ВП ГУ НП у Львівській області, полковника поліції Петрика І.Я.;
- заступника начальника Шевченківського ВП ГУ НП у Львівській області - начальника слідчого відділу Шевченківського ВП ГУ НП у Львівській області, майора поліції Руденко Н. В.;
- заступника начальника Шевченківського ВП ГУ НП у Львівській області Шевченківського ВП ГУНП у Львівській області, майора поліції Кобрина В.З.;
- старшого інспектора ювенальної превенції Шевченківського ВП ГУ НП у Львівській області, старший лейтенанта поліції Ковальчук О. В.

Комісія розглянула й узагальнила наукові праці Романцової Світлани Василівни за темою «Запобігання сексуальному насильству щодо дітей в Україні».

Наукові праці, в яких опубліковані основні наукові результати дисертації:

1. Романцова С.В. Протидія сексуальному насильству щодо неповнолітніх згідно плану заходів Національної кампанії «Стоп насильство» / С.В. Романцова // «Національне та міжнародно-правове забезпечення стабільного

- розвитку»: матеріали Міжнародної науково-практичної конференції (м. Львів, 2–3 березня 2012 р.). – Львів: Західноукраїнська організація «Центр правничих ініціатив», 2012. – Ч III. – С.73-75;
2. Романцова С.В. Концептуальні засади запобігання сексуальному насильству щодо дітей в Україні / С.В. Романцова // «Актуальні питання правової теорії та юридичної практики»: Матеріали міжнародної науково-практичної конференції (м. Ужгород, 11–12 жовтня 2013 р.). – Херсон: Видавничий дім «Гельветика», 2013. – С.187-189;
3. Романцова С.В. Запобігання сексуальному насильству щодо дітей: євроінтеграційні процеси / С.В. Романцова // Conferința internațională științifico-practică «Conceptul de dezvoltare a statului de drept în Moldova și Ucraina în contextul proceselor de eurointegrare» (4–5 noiembrie 2016 г., Chisinau, Republica Moldova) com.org.: V.Bujor (pres.)[et.al]. – Chisinau: Iulian, 2016(Tipogr. «Cetatea de Sus»). – P.239-243;
4. Романцова С.В. Запобігання сексуальному насильству щодо дітей в Польщі та Україні: порівняльний аналіз / С.В. Романцова // «Міжнародне та національне законодавство: способи удосконалення»: Матеріали міжнародної науково-практичної конференції (м. Дніпро, 1–2 квітня 2017 р.). – Дніпро: Дніпропетровський гуманітарний університет, 2017 – С.192-195;
5. Романцова С.В. Хімічна кастрація як спосіб запобігання сексуальному насильству / С.В. Романцова // Актуальні питання публічного та приватного права у контексті сучасних процесів реформування законодавства: матеріали Міжнародної науково-практичної конференції (м. Херсон, 14–15 квітня 2017 р.). – Херсон: Видавничий дім «Гельветика», 2017. – С.133-136;
6. Романцова С.В. Причини сексуального насильства щодо неповнолітніх / С.В. Романцова // «Публічне та приватне право: шляхи вдосконалення законодавства і практики»: Матеріали II Міжнародної науково-практичної конференції (м. Харків, 9–10 березня 2012 р.). – Х: ГО «Асоціація аспірантів-юристів», 2012. – С.46-48;
7. Романцова С.В. Типологія злочинців, які скоїли сексуальне насильство щодо дітей / С.В. Романцова // «Національні та міжнародні стандарти сучасного державотворення: тенденції та перспективи розвитку»: Міжнародна науково-практична конференція (м. Донецьк, 1 серпня 2015 р.). – Д: Східноукраїнська наукова юридична організація, 2015. – С.96-99;
8. Романцова С.В. Запобіжний(попереджувальний) припис як спосіб захисту неповнолітніх від сексуального насильства у сім'ї / С.В. Романцова // «Верховенство права та правова держава»: Матеріали міжнародної науково-практичної конференції (м. Ужгород, 18–19 травня 2013 р.). – Херсон: Видавничий дім «Гельветика», 2013. – С. 149-150;
9. Романцова С.В. Освіта та навчання в системі профілактики сексуального насильства щодо неповнолітніх в Україні / С.В. Романцова // «Політика в сфері боротьби зі злочинністю: актуальні проблеми сьогодення»: Матеріали Всеукраїнської науково-практичної конференції / (м. Івано-Франківськ, 25–26 лютого 2011 р.). – Івано-Франківськ: Прикарпатський національний університет імені Василя Стефаника, 2011. – С.162-164;
10. Романцова С.В. Віктимологічне запобігання сексуальному насильству щодо дітей: деякі аспекти / С.В. Романцова // Теоретико-прикладні проблеми

правового регулювання в Україні: тези регіональної науково-практичної конференції (м. Львів, 16 грудня 2016 р.) / упор. В.К. Гришук. – Львів: ЛьвДУВС, 2016. – С.396-400;

11. Романцова С.В. Статеве виховання та сексуальна освіта як засоби запобігання сексуальному насильству щодо дітей в практиці Європейського суду з прав людини / С.В. Романцова // Тлумачення та застосування стандартів Європейської конвенції про захист прав людини і основоположних свобод: тези науково-практичного семінару(м. Львів, 22 червня 2017 р.)/ упор. Б.М. Телефанко. – Львів: 2017. – С. 101-104.

На основі проведеного аналізу комісія зробила висновок, що подані наукові праці Романцової С.В. можуть бути запроваджені для посилення ефективності роботи відділу ювенальної превенції Шевченківського ВП ГУ НП у Львівській області під час проведення заходів із запобігання сексуальному насильству щодо дітей, а також в рамках службової підготовки.

Голова комісії

[Signature] Т.Я. Петрик

Члени комісії

[Signature] Н.В. Руденко
[Signature] В.З. Кобрин
[Signature] О.В. Ковальчук

СПИСОК ПУБЛІКАЦІЙ ЗДОБУВАЧА ЗА ТЕМОЮ ДИСЕРТАЦІЇ**1. Наукові праці, в яких опубліковані
основні наукові результати дисертації**

1. Романцова С. В. Детермінація сексуального насильства щодо неповнолітніх. *Митна справа: науково-аналітичний журнал*. 2010. № 3 (69). Ч. 2. С. 82–87.

2. Романцова С. В. Роль ЗМІ у протидії сексуальному насильству щодо неповнолітніх в Україні. *Митна справа: науково-аналітичний журнал*. 2010. № 4 (70). Ч. 2. С. 118–123.

3. Романцова С. В. Напрямки профілактики сексуального насильства щодо неповнолітніх ЗМІ. *Актуальні проблеми держави і права: збірник наукових праць / редкол.: С. В. Ківалов (гол. ред.) та ін.; відп. за вип. В. О. Туляков*. Одеса: Юридична література, 2010. Вип. 55. С. 625–628.

4. Романцова С. В. Особенности допроса детей, потерпевших от сексуального насилия: сравнительный анализ. *Порівняльно-аналітичне право: електронне наукове фахове видання юридичного факультету ДВНЗ «Ужгородський національний університет»*. 2013. № 3. С. 370–373. URL: http://www.pap.in.ua/3-1_2013/9/Romantsova%20S.V..pdf

5. Романцова С. В. Кримінологічна характеристика осіб, які вчиняють сексуальне насильство щодо дітей. *Науковий вісник Херсонського державного університету*. Сер. «Юридичні науки». 2013. Вип. 3. С. 109–112.

6. Романцова С. В. Запобігання сексуальному насильству щодо неповнолітніх в діяльності кримінальної міліції у справах дітей. *Науковий вісник Ужгородського національного університету*. Сер. «Право». 2013. Вип. 21. С. 85–88.

7. Романцова С. В. Кримінологічна характеристика сексуальних злочинів скоєних щодо дітей. *Науковий вісник Ужгородського національного університету*. Серія «Право». 2015. Вип. 34. С. 48–51.

8. Романцова С. В. Форми сексуального насильства в отношении детей. *Вестник Тверского государственного университета*. Серия: Право. 2013. № 42. Вип. 36. С. 221–231.

9. Романцова С. В. Определение сексуального насильства в отношении детей. *LEGEA ŞI VIAȚA*. 2013. № 8/4 (260). С. 240–243.

2. Наукові праці, які засвідчують апробацію матеріалів дисертації

10. Романцова С. В. Освіта та навчання в системі профілактики сексуального насильства щодо неповнолітніх в Україні. *Політика в сфері боротьби зі злочинністю: актуальні проблеми сьогодення*: матеріали Всеукраїнської науково-практичної конференції (м. Івано-Франківськ, 25–26 лютого 2011 р.). Івано-Франківськ: Прикарпатський національний університет імені Василя Стефаника, 2011. С. 162–164.

11. Романцова С. В. Протидія сексуальному насильству щодо неповнолітніх згідно з планом заходів Національної кампанії «Стоп насильству!». *Національне та міжнародно-правове забезпечення стабільного розвитку*: матеріали Міжнародної науково-практичної конференції (м. Львів, 2–3 березня 2012 р.). Львів: Центр правничих ініціатив, 2012. Ч. III. С. 73–75.

12. Романцова С. В. Причини сексуального насильства щодо неповнолітніх. *Публічне та приватне право: шляхи вдосконалення законодавства і практики*: матеріали II Міжнародної науково-практичної конференції (м. Харків, 9–10 березня 2012 р.). Х.: Асоціація аспірантів-юристів, 2012. С. 46–48.

13. Романцова С. В. Поняття сексуального насильства щодо неповнолітніх (порівняльний аспект). *Проблеми правової реформи та розбудови громадянського суспільства в Україні*: тези доповідей та повідомлень учасників звітної наукової конференції ад'юнктів, аспірантів та здобувачів (м. Львів, 28 вересня 2012 р.). Львів: Львівський державний університет внутрішніх справ, 2012. С. 171–174.

14. Романцова С. В. Запобіжний (попереджувальний) припис як спосіб захисту неповнолітніх від сексуального насильства у сім'ї. *Верховенство*

права та правова держава: матеріали міжнародної науково-практичної конференції (м. Ужгород, 18–19 травня 2013 р.). Херсон: Гельветика, 2013. С. 149–150.

15. Романцова С. В. Запобігання сексуальному насильству щодо неповнолітніх: адаптація законодавства України до вимог Конвенції Ради Європи про захист дітей від сексуальної експлуатації та сексуального насильства. *Особливості нормотворчих процесів в умовах адаптації законодавства України до вимог Європейського Союзу*: матеріали міжнародної науково-практичної конференції (м. Херсон, 14–15 червня 2013 р.). Херсон: Гельветика, 2013. С. 193–195.

16. Романцова С. В. Допрос несовершеннолетних потерпевших от сексуального насилия в Украине. *Кримінальний процесуальний кодекс України 2012 р.: кримінально-правові та процесуальні аспекти*: тези доповідей та повідомлень учасників Міжнародної науково-практичної конференції (м. Львів, 19–20 вересня 2013 р.). Львів: Львівський державний університет внутрішніх справ, 2013. С. 498–502.

17. Романцова С. В. Концептуальні засади запобігання сексуальному насильству щодо дітей в Україні. *Актуальні питання правової теорії та юридичної практики*: матеріали міжнародної науково-практичної конференції (м. Ужгород, 11–12 жовтня 2013 р.). Херсон: Гельветика, 2013. С. 187–189.

18. Романцова С. В. Захист дітей від сексуального насильства в мережі Інтернет. *Проблеми застосування інформаційних технологій, спеціальних технічних засобів у діяльності ОВС та навчальному процесі*: зб. наук. ст. за матеріалами доп. учасників наук.-практ. конф. (27 грудня 2013 р.). Львів: Львів. держ. ун-т внутр. справ., 2014. С. 53–56.

19. Романцова С. В. Типологія злочинців, які скоїли сексуальне насильство щодо дітей. *Національні та міжнародні стандарти сучасного державотворення: тенденції та перспективи розвитку*: матеріали Міжнародної науково-практичної конференції (м. Донецьк, 1 серпня 2015 р.). Донецьк: Східноукраїнська наукова юридична організація, 2015. С. 96–99.

20. Романцова С. В. Кримінально-правова охорона дітей від сексуального насильства: зарубіжний досвід. *Проблеми правової реформи та розбудови громадянського суспільства в Україні: тези доповідей та повідомлень учасників звітної науково-практичної конференції ад'юнктів, аспірантів та здобувачів* (м. Львів, 16 жовтня 2015 р.). Львів: ЛьвДУВС, 2015. С. 304–308.

21. Романцова С. В. Легалізація проституції та секс-закладів як спосіб захисту дітей від сексуального насильства. *Верховенство права та правова держава: матеріали міжнародної науково-практичної конференції* (м. Ужгород, 16–17 жовтня 2015 р.). Ужгород: Ужгородський національний університет, 2015. С. 195–197.

22. Романцова С. В. Сексуальне насильство щодо дітей в сім'ї: кримінологічний аналіз. *Právna veda a prax: výzvy moderných európskych integračných procesov: zborník príspevkov z medzinárodnej vedeckej konferencie* (Bratislava, Slovenská republika, 27–28 novembra 2015 r.). Bratislava: Paneurópska vysoká škola, Fakulta práva, 2015. P. 181–184.

23. Романцова С. В. Відповідальність за вчинення сексуального насильства в сім'ї в деяких країнах Європи. *Проблеми забезпечення прав і свобод людини, їх захисту в країнах Європи: зб. матеріалів II Міжнар. наук.-практ. конф.* (м. Луцьк, 11 грудня 2015 р.) / уклад. Л. М. Джурак. Луцьк. 2015. С. 172–174.

24. Романцова С. В. Типологія дітей-жертв сексуального насильства: значення для юридичної науки. *Priority a strategie pre rozvoj pravnej vedy vo svete vedy': zbornik prispevkov z medzinarodna vedensko-praktika konferencia* (Sladkovicovo, Slovenska republika, 28–29 oktobra 2016 r.). Sladkovicovo: Vysoka skola Danubius, Fakuita prava Janka Jesenskeho, 2016. P. 165–169.

25. Романцова С. В. Запобігання сексуальному насильству щодо дітей: євроінтеграційні процеси. *Conceptul de dezvoltare a statului de drept în Moldova și Ucraina în contextul proceselor de eurointegrare: conferința internațională științifico-practică* (Chisinau, Republica Moldova, 4–5 noiembrie

2016 r.) / com. org.: V. Vujor (pres.) et. al. Chisinau: Iulian, 2016 (Tipogr. «Cetatea de Sus»). P. 239–243.

26. Романцова С. В. Віктимологічне запобігання сексуальному насильству щодо дітей: деякі аспекти. *Теоретико-прикладні проблеми правового регулювання в Україні: тези регіональної науково-практичної конференції* (м. Львів, 16 грудня 2016 р.) / упор. В. К. Грищук. Львів: ЛьВДУВС, 2016. С. 396–400.

27. Романцова С. В. Ратифікація конвенції ради Європи про запобігання насильству стосовно жінок і домашньому насильству та боротьбу із цими явищами як умова ефективного запобігання сексуальному насильству щодо дітей в процесі євроінтеграції України. *Juridică științifică în condițiile de integrare Europeană Ucraina și Moldova: repere moderne de dezvoltare juridică: conferința internațională științifico-practică* (Chisinau, Republica Moldova, 24–25 martie 2017 r.) / com.org.: V. Vujor (pres.) et. al. Chisinau: S. n., 2017 (Tipogr. «Cetatea de Sus»). 2017. P. 205–209.

28. Романцова С. В. Запобігання сексуальному насильству щодо дітей в Польщі та Україні: порівняльний аналіз. *Міжнародне та національне законодавство: способи удосконалення: матеріали міжнародної науково-практичної конференції* (м. Дніпро, 1–2 квітня 2017 р.). Дніпро: Дніпропетровський гуманітарний університет, 2017. С. 192–195.

29. Романцова С. В. Хімічна кастрація як спосіб запобігання сексуальному насильству. *Актуальні питання публічного та приватного права у контексті сучасних процесів реформування законодавства: матеріали Міжнародної науково-практичної конференції* (м. Херсон, 14–15 квітня 2017 р.). Херсон: Гельветика, 2017. С. 133–136.

30. Романцова С. В. Статеве виховання та сексуальна освіта як засоби запобігання сексуальному насильству щодо дітей в практиці Європейського суду з прав людини. *Тлумачення та застосування стандартів Європейської конвенції про захист прав людини і основоположних свобод: тези науково-практичного семінару* (м. Львів, 22 червня 2017 р.) / упор. Б. М. Телефонко. Львів, 2017. С. 101–104.

3. Наукові праці, які додатково відображають наукові результати дисертації

31. Романцова С. В. Роль правоохоронних органів у протидії сексуальному насильству над неповнолітніми. *Митна справа: науково-аналітичний журнал*. 2009. № 4 (64). Ч. 2. С. 166–170.

32. Романцова С. В. Християнські засади протидії сексуальному насильству щодо неповнолітніх (зарубіжний досвід). *Порівняльне правознавство: сучасний стан і перспективи розвитку*: збірник наукових праць / за ред. Ю. С. Шемшученка, І. С. Гриценка, О. К. Маріна; упор. О. В. Кресін, І. М. Ситар. К.: Логос, 2011. С. 501–511.

ВІДОМОСТІ

про апробацію результатів дисертації

1. Всеукраїнська науково-практична конференція «Політика в сфері боротьби зі злочинністю: актуальні проблеми сьогодення» (м. Івано-Франківськ, 25–26 лютого 2011 р.) – форма участі – очна.

2. Міжнародна науково-практична конференція «Національне та міжнародно-правове забезпечення стабільного розвитку» (м. Львів, 2–3 березня 2012 р.) – форма участі – очна.

3. Міжнародна науково-практична конференція «Публічне та приватне право: шляхи вдосконалення законодавства і практики» (м. Харків, 9–10 березня 2012 р.) – форма участі – очна.

4. Звітна наукова конференція ад'юнктів, аспірантів та здобувачів «Проблеми правової реформи та розбудови громадянського суспільства в Україні» (м. Львів, 28 вересня 2012 р.) – форма участі – очна.

5. Міжнародна науково-практична конференція «Верховенство права та правова держава» (м. Ужгород, 18–19 травня 2013 р.) – форма участі – очна.

6. Міжнародна науково-практична конференція «Особливості нормотворчих процесів в умовах адаптації законодавства України до вимог Європейського Союзу» (м. Херсон, 14–15 червня 2013р.) – форма участі – очна.

7. Міжнародна науково-практична конференція «Кримінальний процесуальний кодекс України 2012 р.: кримінально-правові та процесуальні аспекти» (м. Львів, 19–20 вересня 2013 р.) – форма участі – очна.

8. Міжнародна науково-практична конференція «Актуальні питання правової теорії та юридичної практики» (м. Ужгород, 11–12 жовтня 2013 р.) – форма участі – очна.

9. Науково-практична конференція «Проблеми застосування інформаційних технологій, спеціальних технічних засобів у діяльності ОВС та навчальному процесі» (м. Львів, 27 грудня 2013 р.) – форма участі – очна.

10. Міжнародна науково-практична конференція «Національні та міжнародні стандарти сучасного державотворення: тенденції та перспективи розвитку» (м. Донецьк, 1 серпня 2015 р.) – форма участі – заочна.

11. Звітна науково-практична конференція ад'юнктів, аспірантів та здобувачів «Проблеми правової реформи та розбудови громадянського суспільства в Україні» (м. Львів, 16 жовтня 2015 р.) – форма участі – очна.

12. Міжнародна науково-практична конференція «Верховенство права та правова держава» (м. Ужгород, 16–17 жовтня 2015 р.) – форма участі – очна.

13. Міжнародна наукова конференція «Právna veda a prax: výzvy moderných európskych integračných procesov: zborník príspevkov z medzinárodnej vedeckej konferencie» (Bratislava, Slovenská republika, 27–28 novembra 2015 р.) – форма участі – заочна.

14. II Міжнародна науково-практична конференція «Проблеми забезпечення прав і свобод людини, їх захисту в країнах Європи» (м. Луцьк, 11 грудня 2015 р.) – форма участі – очна.

15. Міжнародна конференція «Priority a strategie pre rozvoj pravnej vedy vo svete vedy»: zbornik prispevkov z medzinarodna vedensko-praktika konferencia (Sladkovicovo, Slovenskarepublika, 28–29 oktobra 2016 r.) – форма участі – заочна.

16. Міжнародна конференція «Conceptul de dezvoltare a statului de drept în Moldova și Ucraina în contextul proceselor de eurointegrare: conferința

ітернаціональнa штиітїфїко-пратїкa (Chisinau, Republica Moldova, 4–5 noiembrie 2016 r.) – форма учатї – заочна.

17. Регїональнa науково-пратїкчна конференцїя «Теорїтеко-пратїкднї проблеми правового регулювання в Україні» (м. Львїв, 16 грудня 2016 р.) – форма учатї – очна.

18. Міжнародна конференцїя «Juridicã ştiinţificã în condiţiile de integrare Europeanã Ucraina şi Moldova: repere moderne de dezvoltare juridicã: conferinţa internaţionalã ştiinţifico-pратїкa (Chisinau, RepublicaMoldova, 24–25 martie 2017 r.) – форма учатї – заочна.

19. Міжнародна науково-пратїкчна конференцїя «Мїжнародне та нацїональне законодавство: способи удосконалення» (м. Днїпро, 1–2 квітня 2017 р.) – форма учатї – заочна.

20. Міжнародна науково-пратїкчна конференцїя «Актуальнї питання публїчного та приватного права у контекстї сучасних процесїв реформування законодавства: матерїали» (м. Херсон, 14–15 квітня 2017 р.) – форма учатї – заочна.

21. Науково-пратїкчний семїнар «Тлумачення та застосування стандартїв Європейської конвенцїї про захїст прав людини і основоположних свобод» (м. Львїв, 22 червня 2017 р.) – форма учатї – очна.